

د افغانستان د خپلواکۍ د پېرته
کتلو د یوانیا نیمی کلیزې په ویاړ

افغانستان

دهندستره دروازه

ژباړن

خوشال انخوړ

اوسکارفون نیدرماير

(Oskar Von Niedermayer)

پر ۱۸۸۵ع کال دجرمني دفرايزينگ په ښارکوتي کې زېږېدلې. له لومړنيو او منځنيو زده کړو وروسته يې لوړې پوځي زده کړې ترسره کړي. په ستراتيژيکو او جيوپوليتيکو څانگو کې يې تخصص درلود او په دې اړه يې زيات آثار ليکلي دي.

په لومړۍ او دويمه نړيواله جگړه کې يې ونډه لرله، په علمي برخه کې ترپروفيسرۍ او په پوځي برخه کې ترجنرالۍ رسېدلی و.

د دويمې نړيوالې جگړې په پای کې به جرمني کې دروسانو له خوا ونیول شو او د ۱۹۴۸ع کال د سپتمبر پر ۲۵ نېټه يې دروسانو په زندان کې له نړۍ سترگې پټې کړې.

د څوونورو آثارو نومونه يې دادي:

- د شوروي روسيې جيوپوليتيکي ستونزې
- پوځي سياست.
- پوځي جغرافيه او ځينې نور.

اوسکارفون نيدرماير

افغانستان دهندستره دروازہ

(دلوپری، نړیوالې جگړې په بهیر کې پارس او افغانستان ته
دجرمني پوځي ډلې یونلیک)

ژباړن
خوشال انځور

کتاب پېژندنه

د افغانستان د هند ستره دروازه	:	د کتاب نوم
اوسکار فون نيدرماير	:	ليکوال
خوشال انځور	:	ژباړن
عزت الله خواب	:	مهتم
نعمت الله رسولي (د ختيځ د بيارغونې اداره)	:	کمپوز
د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه - جرمني	:	خپرونډوی
(۱۴)	:	د خپرونو لړ
۱۰۰۰ ټوکه	:	چاپ شمېر
۱۳۷۹ ل - ۲۰۰۰ م کال	:	چاپ نېټه
کلیمني پرنټنگ ایجنس گل حاجي پلازه اتاق (۱۲۵) تلفون: ۸۴۰۲۷۲		

د يو ټوک بيه : په افغانستان کې (۳۰۰۰۰) افغانۍ

په پاکستان کې : (۵۰) کلداری

په نورو هېوادونو کې : (۵) امریکایي ډالر او یا د هغو انډول

یادونه: د کتاب ټول حقوق د افغانستان کلتوري ودې ټولني سره خوندي

دي

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ڊالی

خپله دغه ژباړه
خپل نيکه (الحاج عبدالطيف گرديوال)
ته ډالی کوم چې هم مې "بابا" دی او
هم زما په خېر د وطن د ډېرو بچو
بښوونکی
خوشال انځور

نیو لیک

- یو تاریخي یو نلیک
- ۱..... یو تاریخي سند (د ټولني یادښت)
- ۴..... د ژباړونکي سریزه
- ۶..... د لیکوال سریزه
- ۸..... له لویدیځې جبهې څخه د برلین پر لور
- ۱۲..... برلین - بغداد
- ۲۰..... د ترکانو له خوا ونیول شول
- ۳۳..... د ترکیې او پارس په جنگي سیمه کې
- ۳۵..... په پارس کې مخکې تګ
- ۳۷..... د ایران په دوزخ کې
- ۳۸..... د دښمنانو د لیکو له لارې
- ۴۲..... ډېر کلک څارل
- ۴۹..... د هند په دروازه کې
- ۵۷..... د تانوپه هېواد کې
- ۶۶..... د نا هیلې ورځې
- ۷۳..... د امیر په ماڼۍ کې
- ۸۲..... جرمني لمسونونه
- ۹۲..... د سکندر پر پلونو
- ۹۹..... د روسیې پر پوله
- ۱۰۳..... په سوژنده لمر کې
- ۱۱۵..... د یون پای او د سفر د پلونو نښې
- ۱۱۸..... نښلونې او یو شمېر لاسوندونه (استاد)

د ټولني يادښت

يو تاريخي يو نليک

يو تاريخي سند

د افغانستان د اوسني (معاصر) تاريخ په هکله له لټون، څېړنو او يوزيات شمېر مهمو ليکنو سره سره، تر اوسه پورې د دې تاريخ ډېر اړخونه لاپه تياره کې دي او په بشپړه توگه نه دي روښانه شوي. له همدې امله هر هغه گام، هر هغه څېړنه او د لټو هر هغه څوک د پوره ستاينې وړ دی چې زموږ د هېواد د تاريخ ددغه پړاو د تيارو اړخونو د روښانه کېدلو لپاره تر سره کېږي.

د افغانستان د کلتوري ودې ټولني د خپلو علمي او تاريخي څېړنيو هلو ځلو په لړ کې تر اوسه پورې په دې برخه کې يو شمېر گامونه اخيستي دي او د خوښۍ ځای دی چې ددغه اوسني کتاب له ژباړې او خپرېدو سره، دغه لړۍ دوام مومي. په جرمني ژبه د اوسکار فون نيدر ماير (Oskar von Niedermayer) ددغه يونليک ارزښت يوازې په دې کې نه دی پروت چې په لومړۍ نړيواله جگړه کې ددغې جگړې د اصلي نښلونکي او دوخت د لوی زيرڅواک (جرمني) يوه پوځي - سياسي ډله د يو شمېر مهمو ټکو د مطرح کولو او افغاني چارواکو ته د هغې سيمې د حالاتو په اړه د يو شمېر مهمو وړانديزونو لپاره سفر کوي، ددغه ارزښت په څنگ، دغه يونليک يو بل ارزښت هم لري او هغه دادی چې د لومړۍ نړيوالې جگړې په بهير کې په سيمه کې د افغانستان پر ستراتيژيک ارزښت خبرې لري، د سيمې د هېوادونو په منځ کې يې د هغه وخت دريځ تر يو ځايه جوتېږي او تردې هم مهمه داده چې د افغانستان د هغه وخت د حالات په اړه د لومړي ځل لپاره ځيني ټکي په کې روښانه کېږي او دوخت د واکمنو او چارواکو پر دريځونو ځيني په زړه پورې خبرې لري.

د دې يونليک ليکوال اوسکار فون نيدر ماير په (۱۸۸۵) ع کال کې د جرمني د فرايزينگ (Freising) په ښارگوټي کې زېږېدلی او له لومړنيو زده کړو وروسته يې لوړې پوځي زده کړې تر سره کړې دي. نو موږی د پوځي، ستراتيژيکو او جيوپوليتيکو څېړنو د يو څانگې پوه (متخصص) په توگه پوره شهرت لري. د جرمني د هغه وخت د پټو پوځي مامورينو او څارگرينو او څارگرينو پوځي هلو ځلو په پرمخ

بولوکې يې هم ونډه لرله او له دې امله يې څو ځله ختيځ ته هم سترې کونکي سفرونه لرل. نوموړي د نړۍ د جغرافيايي په هکله هم يو شمېر مهم اثار کښلي دي او د افغانستان په اړه نورې ليکنې هم لري. نيدر ماير د ستراتيژيکو څېړنو او سياسي - جغرافيايي پلټنو په تر سره کولو کې استادۍ ته رسېدلی و او د 'پروفيسرۍ' درجه يې تر لاسه کړې وه. دغه راز په پوځي رتبو کې تر جنرالۍ رسېدلی و. په دويمه نړيواله جگړه کې چې جرمنانو ماتې وخوړه او روسان جرمني ته ورننوتل نو جنرال نيدر ماير يې سمدلاسه زنداني او په (۲۵) کالو بند يې محکوم کړ. هغه د روسانو په زندان کې د (۱۹۴۸) ميلادي کال د سپتمبر په (۲۵) نېټه له نړۍ سترگې پټې کړې.

افغانستان ته يې د لومړۍ نړيوالې جگړې په بهير کې سفر درلود او په دغه وخت کې په افغانستان کې د امير حبيب الله خان واکمني وه. په دغه اثر کې د لومړي ځل لپاره د امير حبيب الله خان او د هغه د واکمنۍ د حالاتو د بڼې روښانتيا لپاره داسې موضوعگانې هم مطرح کېږي چې زموږ لپاره بيخي نوي دي. سره له دې چې نيدر ماير د دغه يونليک په وخت کې ځينې خبرې (او مهمې خبرې) نه دي څرگندې کړي، خو بيا هم دغه څرگندې شوې خبرې يې هم پوره ارزښت لري. هغه په خپله سريزه کې ليکلي چې: "تر اوسه پورې لاددغو پېښو ډېر برخه وال ژوندي دي او پرماتينگار کوي چې ځينې پټې خبرې تر يوه حده پټې وساتم او زياتې يې څرگندې نه کړم. پر دغه هم د اصلي پېښو د لړۍ اړيکي او تړون نه تاواني کېږي".

د افغانستان د خلکو د افغاني ځانگړنو په اړه ځای ځای په زړه پورې ټکي لري او ان دپارس له خلکو سره يې په پرتله ليکي... موږ په دې زيات خوشاله شو چې هغوی موږ ته د افغانستان د حکومت د مېلمنو په توگه هرکلي ووايه. موږ له دې څخه نه وو خبر چې د ختيځ خلک دومره مهربانه دي. سره له دې چې له موږ سره يې توپير درلود خو بيا هم موږ دغو خواخوږو، ساده او د پښتنو خلکو له زړه خوشاله کړلو. د پارس له خلکو سره چې موږ څو تېرې مياشتې ورسره يو ځای وو، دوی توپير درلود" د لومړۍ نړيوالې جگړې په بهير کې، افغانستان ته د يو گډ پلاوي د تگ وړاندیز د ترکې د هغه وخت د حکومت له خوا شوی و، لکه نيدر ماير چې ځای ځای اشاره ورته کوي، ترکانو د ځينو څرگندو او ناڅرگندو لاملونو له کبله وروسته ځان له دغه گډ سفر څخه څنگ ته کړ او له همدې امله دغه پوځي سياسي ډله له دې وروسته تقريباً يوازې د جرمنيانو د ډلې په توگه او يا د هغوی په لږښودنه خپل سفر ته پابښت ورکوي. له دې سره سره افغانستان ته له ور رسېدلو

سره دغه ډله د جرمني - ترکی (او د هندي آزادي غوښتونکو) د یوې گډې ډلې په توګه خان څرګندوي ځکه چې څو ترکي استازي هم له خانه سره ملګري کوي او دغه راز یې په ډله کې د هغه وخت د هندوستان د خپلواکۍ غوښتونکو له ډلې څخه راجا مهندس پرتاب او مولوي برکت الله هم ملګري وو دا هماغه کسان وو چې ددې ډلې له وتلو وروسته هم تر یو وخته په افغانستان کې پاتې شول او په افغانستان کې یې د هند لومړنی خپلواک (جلاوطنه) حکومت جوړ کړ. د هغه وخت د افغان واکمن (امیر حبیب الله خان) او له انګرېزانو سره د هغه د اړیکو د حدودو په باب سرې ددې یونلیک له ځینو څرګندونو څخه ښه خبریدای شي، همدارنګه د هغه وخت د ځینو نورو مهمو چارواکو د اندونو په باب هم، لکه چې یو ځای لولو... زما د ډلې له هندي او ترکي ملګرو سره مو مخالفت پیدا شو ځکه هغوی د تېرځل د دښتو او پرده سفر په سترې کړې وو، خو زموږ جرمني پرېکړه ډېره کلکه وه. سره له دې چې افغانانو او په تېره بیا امیر او ورور یې نصرالله په هر ډول زموږ د تګ مخالفت کاوه. ددغه ستر سرې له خوا له گڼو ډالیو سره، زموږ سره مخه ښه وشوه. دده هغه کلمې پر ماښې ولگېدې چې د جرمني د لېبرې ملګرتیا هیله یې څرګنده کړه. زموږ د دښمنانو خبرې چې هغه گوندې موږ په زور سره له خپل هېواده شړلو، بېخي ناسمې دي امیر زه د کړکۍ پر لور بوتلم او هلته یوې ویجاړې ماښې ته یې ګوته ونيوله او وې ویل: تاسو ما د انګرېزانو د یو ملګري په توګه گڼئ. هغه اولس چې داسې یوه ښه یې موږ ته راپرېښې ده، د هیڅ یو افغان لپاره نه شي دوست کېدای. دغه پرېکړه چې ما کړې ده، باور وکړئ چې په بل ډول مې نه شواي کولای. ښايي چې تاریخ به زما دغو پرېکړو ته په ښه نظر ونه گوري. ما له نصرالله خان سره په زړه پورې ښه مخه ښه وکړه. هغه ماته خپل زړه راتش کړ او راته څرګنده یې کړه چې دخپل ورور له سیاسي چلند سره په هیڅ ډول موافق نه دی..."

ددې کتاب زلمی ژباړونکی ګران خوشال انځور د ستاینې وړ دی چې یو داسې مهم تاریخي اثر یې له جرمني څخه پښتو کړی دی، موږ به دعا کوو چې هغه او د هېواد نور زلمي همداسې خپلې ژبې، خپل هېواد، خپل تاریخ او خپل کلتور ته پام واړوي او خدمت ته یې مټې را ونغاړي.

په همدې هیله

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه

جرمني، د کولن ښار

ع ۲۰۰۰/۵/۱۲

ل ۱۳۷۹/۲/۲۲

د ژباړونکي سریزه

له څه وخت راهيسې راسره د اهيله وه چې د شل کلنۍ عمر ته له رسېدو دمخه که مې کوم کتاب چاپ شي - نو د ژوند يوه په زړه پورې غوښتنه به مې تر سره شوې وي. لومړی مې داسې فکر کاوه چې بنيایې د خپل شعر "کومه ټولگه او یاد کيسو کومه ژباړلې ټولگه به خپره کړای شم، خو اوس چې مې د اوسکار فون نيدر ما پر ددغه په زړه پورې يونليک ژباړه پای ته رسولې ده نو خوشاله يم چې خپله هغه لومړنۍ هيله مې هم په کې تر سره کېږي د نيدرماير ددغه کتاب د پښتو ژباړې په باب بايد ووايم چې څو ټکو ته مخکې له مخکې پاملرنه په کار ده.

۱ دغه کتاب د لومړي ځل لپاره په (۱۹۲۵) ميلادي کال کې د ايران تر سوزنده لمر لاندې په نوم چاپ شوی دی. په (۱۹۳۶) ميلادي کال کې بيا همدغه اثر (له بدلونونو پرته) د هند د دروازو مخې ته نړيواله جگړه) په نوم چاپ شوی دی. بنيایې نور چاپونه هم ولري. ما دغه ژباړه له لومړني چاپ څخه تر سره کړه، خو د کتاب په نوم کې مو څه بدلون راوست او "افغانستان-د هند ستره دروازه" مې ورته وټاکه يولائلي يې داو چې ما د کتاب نورې برخې لنډې کړې او يوازې د افغانستان برخه مې بشپړه ژباړلې ده او بله داچې د افغانستان په برخه کې د ليکوال بيا بيا ټينگار د موضوع له پلوه له همداسې يو نوم سره راته غوره وېرېښېده ددې يونليک د افغانستان برخه هم همداسې يو سرليک لري.

۲ له يوې خوا ددې يونليک ژبه يوڅه کرکېچنه ده او کولای شو چې يو ډول زړه جرميني (المانی) يې وېولو او له بله پلوه د ژباړې په برخه کې دا زما لومړنی گام و، له همدې امله بنيایې زما ژباړه ډېرې نيمگړتياوې ولري او زه به په ځينو برخو کې تېروتنلی يم. له درنو پوهانو څخه هيله کوم چې دغه ټکي په پام کې ونيسي او ما خپلو تېروتنو او نيمگړتياوو ته متوجه کړي.

۳ مادغه کتاب له پيل څخه تر پای پورې ټکی په ټکی نه دی ژباړلې د يون د پيل او له افغانستان له راگرځېدو وروسته برخې مې لنډې کړې دي، خو د افغانستان برخه مې بيا په بشپړ توگه را ژباړلې ده ما هڅه کړې چې د جرميني ډلې د يون بهير (تسلسل) ته کوم تاوان ونه رسېږي خو هغه برخې چې يې زموږ لوستونکي او څېړونکي ته ډېرې ضروري نه وي، له لنډيز څخه مو گټه اخستې ده بنيایې زه د ځينو سيمو د نومونو د سمې ښې په ليکلو

کې هم تېروتنې يم ځکه چې په الماتي متن کې دغه د نومونو ثبت خامخا تېروتنې لري

۴ دغه يونليک د يو په زړه پورې ناول په بڼه هم کښل شوی دی ما هڅه کړې ده چې د ژباړې په نثر کې د يونليک دغو داستاني ځانگړنو ته هم پاملرنه وکړم خو دا چې په دې کار کې به څومره بريالی شوی يم خپله څه نه شم ويلې له ښاغلي پېښوري شينواري څخه مننه کوم چې نږدې دوه کاله پخوا يې په يوه کتابتون کې ددې کتاب د لومړي چاپ يوه (کم پېدا) نسخه راته پيدا کړه بايد دا خبره هم وکړم چې ددې کتاب د ژباړې کار مې د خپل پلار (محترم زرین انځور) په سپارښتنه شروع کړی او د همدغه په بيابيا ټينگار (او زور) مې دوام ورکړی او پای ته رسولې دی. که دغه زور او ټينگار نه وای ښايي ددې کتاب ژباړه مې نه وای بشپړه کړې. دغه رنگه زه له خپل پلار نه مننه کوم چې په ډېرو برخو کې يې زما ژباړه (او د ژباړې جملې) سمې کړې او ايډيټ کړي دي. په دې کتاب کې يو شمېر انځورونه هم راغلي دي، څرنگه چې دغه انځورونه اوسکار فون نيدرماير په هماغه وخت کې په افغانستان کې اخيستي او په هماغه وخت کې په کتاب کې چاپ شوي دي، له همدې کبله يې کيفيت دومره ښه نه دی خو څرنگه چې له تاريخي ارزښت څخه خالي نه دي يو څو يې د بېلگې په توگه په دغه ژباړه کې هم خپرېږي عکسونو ته به د ډېر پخواني چاپ په سترگه گورئ. نور نوزده خپله د کتاب په هکله ډېر څه نه وایم او هيله کوم چې ستاسو لپاره په زړه پورې وي.

په درناوي

خوشال انځور

۲۰۰۰/۵/۹

د ليكوال

سريزه

لس کاله تېر شول چې زما پوځي ډلې منځنۍ پارس خپل کړې و او د اروپا تر واک لاندې افغانستان ته يې هم لاره کړې وه. په دغو لسو کلونو کې، دغې پوځي ډلې د مخالفينو له خوا هر ډول سپکې سپورې او تورونه وزغمل. خود مخالفينو دغو ويناووو ددې پر ځای چې ددې ډلې د سفر ارزښت ته تاوان ورواړوي، گټه يې ورواړوله. په ۱۹۱۵ - ۱۹۱۶ کلونو کې خلکو ته د ايران او افغانستان د حالاتو په باب ډېر لږ معلومات ورسېدل. د خپلو سياسي او ځانگړيو بوختياوو له امله ما ونه شو کولای چې ددغه سفر ريښتيني بڼه تشریح کړم او خلک ددې ډلې د يون له پېښو په سمه او څرگنده توگه خبر کړم. کله چې نن زه په څه ليکلو پيل کوم او په نړيواله جگړه کې د خپلې پوځي ډلې، د سياسي او پوځي کړو وړو په باب او د ايران په غرنيو سيمو کې ددې ډلې د خطرناک سرنوشت په اړه څه ليکم، نو غواړم ټول هغه ناسم نظرونه رد او سم کړم چې زياتره يې د انگرېزانو له خوا څرگند شوي او خپاره شوي دي دغه راز غواړم خپلو هېواد والو ته د منځني ختيځ د هېوادونو پر ارزښت رڼا واچوم او هغه ټکي په سمه توگه وڅېرم چې حقيقت يې په ناسمه او غولونکي توگه څرگند کړي دي. همدارنگه له خپلو هغو ټولو سپېڅلو ملگرو څخه د زړه له کومې مننه کوم چې په ډېرو سختو حالاتو کې يې له ماسره ريښتيني مرسته کړې او په دې لاره کې هر ډول سربښندنې او سرتېرۍ ته چمتو شوي دي. زه د خاطراتو داسې کوم کتاب نه ليکم چې په دې وروستيو کلونو کې يې د جرمني په مارکېټ کې رونق موندلی دی. دا د شاعرۍ کوم کتاب هم نه دی کوم داستاني او فانتيزي ايجاد هم نه دی. د خپلو ناسميو د سمون کوم کتاب هم نه دی زه غواړم چې د خپل ورځني پېښليک له مخې د تېرو پېښو او د خپلو شاوخوا خلکو په هلکه ريښتيني حالات څرگند کړم. ماخپل دغه د ورځني پېښليک کتاب (روزنامه) په ډېر زيار جرمني ته راوړسواوه او محفوظ مې کړ تر اوسه پورې لا ددغو پېښو ډېر برخه وال ژوندي دي او پر ما ټينگار کو چې ځيني پتې پتې خبرې تر يو حده پتې وساتم او زياتې يې راڅرگندې نه کړم پر دغه کار هم د اصلي پېښو د لړۍ اړيکې او تړون نه تاواني کېږي. که چېرې زه له نيمگړتياوو کرکه څرگندوم موخه مې دانه ده چې څوک ملامته کړم او خپلې نيمگړتياوې پرې پتې کړم داسې هم نه کوم چې خپلې نيمگړتياوې د ختيځ په سياست کې زموږ په نيمگړتياوو کې ونغاړم او پتې يې کړم؛ هغه ډېرې ژورې مسالې دي چې يوازې په يو کتاب کې يې سره راوړل او خپرل شوني نه دي چې وکولای شي د لوستونکيو د يوې پراخې کړۍ د علاقې وړوگرځي. په علمي توگه ځينو اندېښنو دي ته اړ کړم چې دغه کتاب يوڅه رالنډ

کرم له همدې امله دا کار ناشونې و چې زه وکولای شم، د ټولو هغو پوځي ډلو کره وړه له نېرډې څخه روښانه کړم چې پارس او افغانستان ته د دوو کلونو په موده کې تللي - راغلي دي. د دغه پېښو پر بشپړ بیان څو کتابونه لیکل کېدای شول. زه به ډېر خوشاله شم که وکولای شم د خپلو هلو ځلو او تودو سپرو ځیني ارزښتناکې ځانگړتیاوې، خپل لوستونکي ته وړاندې کړای شم او د افغانستان او پارس ته د خپل پوځي ټولې د راجوړېدو او لېږد په باب معلومات ورکړم. غواړم دلته یا دونه وکړم چې ما ددې کتاب په کتبلو کې د پارس د ډلې د پخواني مشر ښاغلي ف. زایلو او زما د ورور ډاکټر فریخ نیدرماير (چې زموږ د پوځي ډلې ډاکټر و)، له ځانگړيو ورځنيو پېښلیکونو څخه گټه اخیستې ده. ددې لپاره چې دغه کتاب د هر ډول استفادې وړ وگرځي زه اړوم چې پېښې یو څه په لنډيز سره راوړم له همدې کبله ما په بلوچستان کې د پخوانۍ ډلې د مشر "څوگماير" او په دغه سیمه کې د هغه پر هلو ځلو او د دغو هلو ځلو پر پایلو پوره رڼا نه ده اچولې په دې کتاب کې راغلي انځورونه، زیاتره یې زما له خوا اخیستل شوي دي. ځیني یې زما د سولې د هیئت د وخت (۱۹۱۲ - ۱۹۱۴) عکسونه دي. لکه څنگه چې څرگنده ده، سړی نه شي کولای ډېرې په زړه پورې شېبې، په عکسونو کې ځای کړای شي، ځکه چې په داسې حالاتو کې د عکسونو پر ځای، سړی پر نورو مسایلو سوچ کوي خو بیا هم دغه عکسونه لوستونکیو ته د هغه په ځای او هغو خلکو په هکله یو لنډ شاتنه تصور وړاندې کولای شي چې دغه کتاب پرې کښل شوی دی. که څوک له افغانستان سره مینه لري، کولای شي زما هغه انځوریز کتاب وگوري چې د "افغانستان" په نوم لیکل شوی او د ک. و. هیرزمن د خپرني مؤسسې له خوا په (۱۹۲۴) کال کې چاپ شوی دی. له خپلو ملگريو هر یو: فویگت، واگنر، ریبیچکا او بارولیمیک څخه مننه کوم چې ځیني عکسونه یې په دې کتاب کې د استفادې لپاره ماته را کړل. ښاغلي پروفیسر سوین هیدین د چاردهي د چمن یو ښکلی عکس راو سپاره د انگلیسي ادبیاتو د ستونزو د حل په برخه کې د مونشن ښار د مرکزي کتابتون د ښاغلي ډاکټر تی گراخل او جگتورن ډاکټر گک فویگت له خوا را سره پوره مرسته شوې ده.

اوسکار فون نیدر ماير

برلین

خزان - ۱۹۲۵

(۱)

له لويديځې جبهې څخه د برلين پر لور

- دغمپينو کس په ځنگل کې

- يعقوب

- تلگرام

- ستونزمنه پرېکړه

- خوښي او لومړني شکونه

- نژدې يې نيولی وم.

ښه شوه چې يعقوب بيرته راغې کارابین (توپک) په لاس کې، له ځنگله څخه زموږ پر لور راروان و او د قرانسويانو پر لوري يې په کرکجن نظر کتل.

د نانسي* په جگړو کې د "گران مونت" لښکرې داسې په ځواکمنۍ جنگېدې چې موږ يې يو شېبه هم آرام نه پرېښودلو. تر هغه چې موږ له درنو توپونو څخه گټه نه وه اخيستې، نو موږ ددښمن پر لور د بريد فکر هم نه شو کولای.

ما دخپل لښکر د پلي ټولي د بريد لومړۍ کرښه ليدله چې په ځنگل کې مخ په وړاندې روانه ده، خو کله چې زه پر خپل آس باندې په گڼ ځنگله کې، ددښمن سيمې ته ورننوتم، نو بيا مې د خپل پلي ټولي څه نښه ونه ليدله. کله چې زه د يوې پناه څنگ ته د غلیم د پوځ د معلومولو لپاره، د هغوي ليکو ته نږدې شوم، نو په دوه سوه مترو کې يو ناڅاپه د غلیم پوځ موږ ته رادمخه شو او موږ ته له دې پرته هيڅ نه وو راپاتې چې بريد پيل کړو. کله چې زه او زما ځينې نور سپاره ملگري، د هغوي له لورې، له هرې خوا، په گولو کې را ايسار شولو، نو ما د شاته تگ امر ورکړ، خو يوازې يعقوب پاتې شو. هغه مخامخ پر غلیم ډزې کولې او موږ د هغه د ډزو په بهير کې شاته تگ کاوه او په دې توگه د يعقوب د ډزو په مرسته موږ شاته لاړو. هغه چې په دې وروستيو وختونو کې زما کلک جنگيالی ملاتړې و، نه مې غوښتل چې له لاسه يې ورکړم. په دغه وخت کې زموږ پلي پوځ له غلیم سره ډېره سخته جگړه کړې وه او هغوي يې په ځنگل کې بيرته شانگ ته اړ کړي وو. يعقوب لارار سېدلې نه و چې د دښمنانو گوليو پر موږ ملک سور تنور کړ. زما سره په خوا

* نانسي د المان ټولې ته نږدې د فرانسې په خاوره کې د يو ښار نوم دی (ژ)

کې یو توپچي وویل چې موږ باید همدا اوس له خپلو آسونو سره له دې ځایه لاړ شو. زه او زما ملگري په داسې یو نا امنه ځای کې ناست وو چې دښمنان مو شاته په نږدې واټن کې تېر شول. کله چې د غلیم ډزې ودرېدې، زه پر خپل آس سپور شوم او د جگړې د لومړۍ کرښې پر لور روان شوم چې د خپلو ورکو شویو سپرو لټه وکړم. یو ناڅاپه مې شاته د آس د پښو غږ واورېد. یعقوب و ما ورته وویل:

- ولې هماغلته شاته نه پاتې کېږي، دلته زما نه یاست پکار
یعقوب راته وویل:

- زه کله تا یوازې پرېږدم!

په همدغه ورځ زه له خپلې نقشې سره قوماندانۍ ته لاړم او هغه وخت چې له خپلو ملگرو سره دښمن د گوليو د رارسېدو له سېمې لیرې، هر یو سگرت پر خوله روان وو، د خوشالۍ هیلو پر شا کړو، په هغه وخت کې موږ په دې فکر کاوه چې بېرته مو ژوند وگاټه. د سندرو له غږ سره موږ د قوماندانۍ دفتر ته ورولېږدېدو. هغوی فکر کاوه چې موږ ورک شوي یاستو. قوماندان جنرال گک فون شوبن موږ ته په زړه پورې هر کلي ووايه. هغه په غم او ښادۍ دواړو کې د گرم زړه څښتن و دغه راز هغه د دفتر امر جگړن فون رایبېرډ هم هر کلي راته ووايه چې کولای شول په خپلو خوږو خبرو سره له سړي غم او تشویش هېر کړي.

اوس نو ددې ځای د پرېښودلو امر وشو ځکه چې دلته د پرویشیا یوه فرقه راغلله او د پوځي مشرانو له خوا موږ ته دشا ته تگ او ارام کولو امر وشو. کله چې زه راتلونکي استوگنځي ته لاړم چې د میتخ* د ښار سهيلي اړخ ته په یو کلي کې و، زما په فکر چې نوم یې "پونتویس" و. ماته له ورايه یو قوماندان چې په موټر کې ناست و، لاس وخواوه او کله چې زه ورغلم نو یو تلگرام یې راکړ زه په دغه تلگرام کې پوښتل شوی وم چې ایا زه په یوه بهرنۍ پوځي ډله کې برخې اخیستو ته چمتو یم کنه؟ ماته ډول ډول پوښتنې او هیلې راپېدا شوې. جنرال دغه تلگرام ولید او ماته یې وویل:

- داسې څه وکړه چې خپل پلرني هېواد ته زیات مرستندوی شي. زه تاته د دوو ساعتونو لپاره د سوچ کولو وخت درکوم. د مشرتابه څانگې ماته د تلفوني پوښتنو په ځواب کې ډېر معلومات نه شول راکولۍ. هغوی زه د بایرن د جنگ وزارت ته معرفي کړم دا تلگرام له هماغه ځایه راغلی و. ما په دې

* میتخ (Metz) د المان پولې نږدې د فرانسې په خاوره کې د یو ښار نوم دی چې له تانسی ښار سره یې فاصله لږه ده (ښ)

باب پوره سوچ وکړ او هغوی ته مې د "هو" خواب ورکړ که چېرې دغې نوي دندې له خانه سره برياليتوب ولاړه، نو زه پوهېږم چې ماته به خپله پخوانۍ فرقه په ډېرې خوشالۍ سره بېرته خپله غېږه خلاصه کړي. دمخه ښې د ډالۍ لپاره ما کولای شول چې خپل يو سپېڅلی او تکړه سپور له خانه سره مل کړم. زه په نږدې پردو کوټو کې گرځېدم نيکه شپه وه او ويده کسان مې د لاسي خراغ په وسيله خانه معلومول له پاس کې نه مې يعقوب راکوز کړ او پوښتنه مې ترې وکړه چې ايا غواړې له ما سره يو ځای لاړ شې؟ هغه خواب راکړ: له "پاهنا" سره هر ځای ته ځم او له دې خبرې سره ماته مخه اسانه شوه.

بله ورځ زه د فرقي موټر خپل پخواني کنډک ته ورسولم. ددې کنډک نوم "د بايرن د لسم نمبر زمکنسي پوځ کنډک" و چې د ميتخ په جنوب کې پروت و. ماله خپلو ملگرو او همکارانو او له خپل درېيم نمبر توپچي يونټ سره چې لس کاله ورسره تړلې و. مخه ښه وکړه هغوی بيا ماته شول ليدلی. د "ميتخ" په مرکزي تم ځای کې و يعقوب له خپل کارابین ټوپک او برچې سره، چې نه يې غوښتل ترې جلا شي، ولاړ و. په مونیښ کې زه مرکزي دفتر برلين ته ور وپېژندلم ايله هلته پوه شوم چې دا افغانستان ته د جرمني - ترکيې گډه پوځي تلونکي ډله ده چې بايد انگرېزان په هندوستان کې نارام کړي. نور معلومات بايد ما د بهرنيو چارو له دفتر څخه تر لاسه کړی وای. په دې ځای کې ما بيلا بېل کسان وليدل چې ددغې ډلې د سفر پلان يې راته په هر اړخيزه ډول تشریح کړ. دا مفکوره بې شکه چې ښه وه خو د تېرو معلوماتو پر بنسټ ماته ځينې شکونه راپېدا شول. پنځه ويشت تنه تر اوسه پوری قسطنطنيې* ته لېږل شوي وو. په هغو کې يوازې يو تن داسې و چې د پارس يوه کوچنۍ برخه يې لېدلې وه چې يو وخت د ترکيې او افغانستان ترمنځ واقع وه. دغه نور کسان هېڅکله ختيځ ته نه وو تللي. هغوي زياترو ځانونه زاړه افريقايان گڼل او ځينې په کې د شخصي او تجارتي مؤسسو استازي وو زه خبر شوم چې سمندري ځواکونو هم له دغه سفر سره مينه لرله او خپل استازي يې رالېږلي وو. د بهرنيو چارو په دوسيو کې چې ما په ژوره توگه لوستي وې، ومې ليدل چې د هندوستان په باره کې تر ټولو غوره څرگندونې د يو افسر له خوا کښل شوې وې چې ډېره موده يې هلته تېره کړې وه، خو دغه افسر نه و راغوښتل شوی. زما دوراندیز له مخې هغه ته تلفون وشو، خو څرگنده شوه چې هغه څو ورځې مخکې له نړۍ نه سترگې پټې کړې دي. اوس نو زه په ريښتيا يوازينې سړی وم چې پارس او هندوستان مې په سمه توگه پېژندل. دغه راز په قسطنطنيې کې هم

* يعقوب سکارفون او نيدرماير په همدغه نوم ما يادوي. (ژ)

** قسطنطنيېه اوس د استانبول په نوم د ترکيې پلازمېنه ده (ژ)

پاملرنه زما خواته وه. دغه ټول پروگرام ماته دپلوماتيك او سوداگريز بنسټكارېده په دغه پوځي تركيب كې ماته يولرنيمگري تياوې هم راټر سترگو كېدې، لكه د بهرنيو چارو په دفتر او د ستر درستيز په دفتر پورې يو ټول ترنيت، د ټولو غړيو سره برابر والي، د يوې عمومي مشرۍ نشتوالی چې هم په انسجام كوونكو كې او هم په پوځي هيت كې په پام كې نه ونيول شوی دغه راز ددغې پوځي ډلې او دغه سفر لپاره كومه ځانگړې تگلاره نه وه ټاكل شوې. ددغو ټكو په پام كې ساتلو سره، زه دې پايلې ته ورسېدم چې دغه ډله يو ځانگړي مشرتوب ته اړتيا لري چې پوځي او جگريزې چارې په خپل واك كې ولري تر دې وروسته چې زما د راضي كېدلو هڅه وشوه او په قسطنطينه كې زما وړانديزونه ومنل شول. نو خان مې په دغه ډله كې گډون او برخې اخيستو ته چمتو كړ. مخكې له دې چې پروفيسر څو گماير د پلوچستان او تبت له مهشور سفر څخه دغه سفر ته د رادخلېدو لپاره نومول شوی وي. دا چې سړی څنگه افغانستان ته لاړ شي او د پارس د شگلنو بيدياوو پر كندهوكېرو څنگه تېر شي؟ په دې هكله هيچا هم فكر نه وكړی ما ددې لپاره ددغې ډلې له مشرۍ خان بچ كړ چې دغسې يو لوی بار مې پر اوږو نه شو وړای، زه د ډلې له ځوانو برخه والو څخه وم. زه دې ته تيار شوم چې په قسطنطينه كې زموږ د سفارت دوه تكړه كسان ددې ډلې مشرۍ ته راوبلم. په هندوستان كې د نا راميو په هكله او په ټوله نړۍ كې د هندوانو د پاڅون د سوچ په اړه، زه يو څه بې باوره وم، ځكه چې زه د (۱۹۱۴) كال په پسرلي كې له هندوستانه راگرځېدلی وم او هلته زه په دې خبره باوري شوی وم چې د انگلستان د واكمنۍ په وړاندې كوم گواښ نه تر سترگو كېږي او د هند اولس دومره ځواك نه لري چې په خپل زور خان خېلواك كړي. هو! دا خبره د پاملرنې وړ ده چې كه چېرې د هندوستان پولو ته غليم ځواكونه هم ورورسېږي نو بيا د پاڅون امكانات ليدل كېداي شي. زه په دې خبره پوهېدم چې په پارس او افغانستان كې د داسې څه كېدلو امكانات شته دي. په دغه ډله كې زما د ونډې اخيستلو يو بنسټيز لامل (علت) همدغه ټكی و. زه غواړم په ريښتيني توگه څرگنده كړم چې زما په سرگذشت كې د بدلون هنگامه را ولاړه شوې وه كه چېرې زه مخكې په دې پوهېداي چې د تركيې په خاوره كې دغې ډيرې نامنظمې ډلې ته به په راتلونكيو مياشتو كې دومره كړكېچونه رادمخه كېږي، نو ما به د غربي جبهې پر لور تلونكي گاډي ته بېرته ځان ور رسولې وای خو نن زه په هغه پرېكړه نه يم خواشینی.

(۲)

برلين - بغداد

- گرځنده سرکس، جگړې ته د ترکيې وړداځلېدل.
- يوه سپېڅلې جگړه، د تنظيم غلطی، يو اوږد زغم.
- د بغداد په گاډي کې پوستاني ته د کر کېچنو لارو تېرېدنه
- په حلب کې مشورې، څر گندامرونه نشته
- د بغداد پر لور يو بېړنی يون.

دوین (وبانا) او ژر بدلېدونکې رومانيې پر لاره زه او يعقوب قسطنطنيې ته لاړو هلته مو يوازې بناغلی کونستن تاو ويلهيلم پاشين وليدل هغوی هر کلی راته ووايه او د وړاندې تک د کارونو د سمبالولو لپاره موږ ته تم وو. هغه نوره ډله د واس موس په مشرۍ حلب ته تللې وه. په هغوی کې ځينو د زياتي خان ساتنې له امله خپل پخوانی شهرت له لاسه ورکړی و. دا خبره ماته په سفارت کې وشوه. دا چې په راتلونکې وخت کې موږ نه ډېرې سياسي پېښې رادمخه کيدونکې وې او دې موضوع پوره دقت غوښت، همدارنگه ددې له کبله چې زموږ د پوځي ډلې د ترکيې د برخې د تنظيم خبره لاته وه حل شوې او ددې ترڅنگه زموږ د پوځي ډلې د لارې هغه سامان او اکمالات چې له برلينه لاپخوا رالېږل شوي وو، تر اوسه پورې نه وو رارسېدلي، نو له همدې کبله بايد زه يو څه موده په قسطنطنيېه کې پاتې شوی وای. کارونه په هغه ډول مخ پر وړاندې نه تلل، لکه څنگه چې بې موږ هيله لرله، له همدې امله بايد موږ اوږد انتظار زغملې وای او دې کار موږ بې حوصلې کولو. موږ ته لومړنۍ د حيرانتيا وړ پېښه هغه وخت را دمخه شوه چې خبر شولو، رومانيې زموږ له سامان الاتو څه ډبه (واگون) نيولې او ضبط کړې وه. په دې کار کې له برلين څخه ددغو شيانو د رالېږونکيو ملامتيا هم د هېرولو نه ده، ځکه چې هغوی دغه سامان الات د "گرځنده سرکس" د سامان په نوم رالېږلي وو خو څرنگه چې ښه بې نه وو ترلې او ځای پر ځای کړي، په نيمه لاره کې بې پوځي توسلې او نور سامانونه ښکاره شوي وو. رومانيانو چې دغه شيان وليدل، نو فکر يې کړی و چې دغو سره زياتې ماشينگنې او يو مليون مرمۍ خو د يوې "اورلويې" لپاره نه پکار يري. موږ د بخارست په ورځپاڼو کې زموږ ددغه "گرځنده سرکس" د سامانونو

عکسونه او خبرونه وليدل له دغو عکسونو پرته تور نو مور له دغو وسلو او سامانونو څخه هېڅ شی ونه ليدل اوس نو بايد له جرمني څخه نور سامان الات رالېږل شوی وای ددې لپاره چې دغه سامانونه د غلیمې رومانيې له ليارې په خوندي توگه راتېر شي. دا ځل بناغلي کونستن خپله بخارست ته لاړ او هلته يې د جرمني د استازيو له نولنې سره ددغو سامانونو د خوندي راتېرېدنې او ترانسپورت په باب خبرې وکړې، لکه څنگه چې اوس د رومانيې په څېر هېوادونو کې دود دی، دغه کار هم بايد هلته د پيسو په زور شوی وای

په قسطنطنيه کې په دغه وخت کې يو ځپاند سياسي او پوځي حالت رامنځته شوی و اوس نو ددې وخت رارسېدلې و چې د ترکيې حکومت هم د يو متوسط ځواک په څېر راميدان ته شي. دغه وخت د روسيې او انگلستان لمسونونو، عثماني امپراتوري دغه کار ته اړ کړه له دې سره سره عثماني امپراتوري دې ته نه وه چمتو چې د هغوی په وړاندې په اغېزمنه توگه راجگه شي ځکه چې د هغې امپراتورۍ چارواکي او خپله انور داسې يوې پرېکړې صحيح ليکل شوی ته نه وو برابر او له بله پلوه کورني کرکېچونه او مقاومتونه هم ددې کار د خنډ سبب کېدل. خو جرمنيانوو عثماني امپراتوري د يو پرېکړنده دريځ لپاره بيا بيا هڅوله. د "متفقو" هېوادونو استازي زياتره يې د ترکيې له پلازمينې وتلي وو او يا د وتلو په حال کې وو. د ترکيې عام اولس، د ارمنيانو او يونانيانو پر ضد و

ترکيې خان رامېدان ته کړ او د خپل نوي سياست په رڼا کې يې د جگړې لپاره پرېکړه وکړه سره له دې چې دوی لاد اروپايي ځواکونو په وړاندې د يوې بلې رينښتنيې جگړې لپاره پوره نه وو سمبال او د تېرو اوږدو جگړو زخمنه يې لاته وو روغ شوي. د ترکيې مشران اوس دې ته متوجه وو چې نه يوازې د ترکيې د اولس ملاتړ بايد ور خپل کړي، بلکې د ټولې اسلامي نړۍ ملاتړ هم تر لاسه کړي په دې توگه د جرمني د ختيځ په باب نا څرگند سياست سره سره د آسيا له دوو لويو سمبالوونکيو هېوادونو - روسيې او انگلستان سره په کرکېچ کې ورگډ شو

انور پاشا داسې وړاندیز درلود چې افغانستان ته يو پلاوی (هيئت) ولېږي او د هغه هېواد امير دې ته وهڅوي چې د هند پر لور بريد وکړي انور پاشا له جرمني حکومت څخه وغوښتل چې يو څو تنه افسران ددې کار لپاره راولېږي چې په دې برخه کې يې ملاتړ وکړي او د هغوی روحيه (مورال) پرې پياوړې شي په دغو کرکېچنو حالاتو کې د ترکيې حکومت هر ډول مرستې ته اړتيا لرله جرمني د هغه غوښتنه ومنله او د يو څو تنو افسرانو پر ځای يې پنځه ويشت تنه افسران

قسطنطني ته ور ولېدل چې بوه خانگري جرمني پوځي ډله يې جوړوله. دغې ډلې بايد خپل خان ددغې سپېڅلې جگړې بهير ته ورداخل کړي وای او د ترکيې مشرتوب يې منلی وای. لباس يې بايد ترکي - اسلامي وای خو دې کار د يوې داسې لويې جرمني ډلې لپاره چې زياترو يې خانونه افريقا پېژندونکي گڼل خو د ختيځ په هکله يې هيڅ معلومات نه لرل يو څه سخت و دلته په ترکيه کې د استوگنې په وخت کې دغه ستونزه ښه ترا څرگنده شوه د جرمنانو دومره گڼ شمېر ترکانو ته چندان خوند نه ورکاوه. دوی ته دښه نه برېښېدله چې په ډله کې ورسره په ختيځ کې د مشهد هېواد جرمني عيسويان هم ملگري وي دا خبره ماته په لومړنۍ ميلستيا کې انور هم په ناخبره توگه وکړه له همدې امله په ترکيه کې ددغې پوځي ډلې له جوړېدو سره سم اختلافونه هم وزيږېدل دغه اختلافونه او مقاومتونه ددغې ډلې د هر غړي د بېباکو کړوړو او چلندونو له امله نور هم زيات شول. په پای کې د اختلافونو دغه زېږدونکي کسان له ډلې څخه بهر کړای شول او يو شمېر نور چې يې يې حوصلې شول نو د سويز کانال د ضمانت کوونکو برخې ته لاړل د ډلې د غړيو کمېنت ډېر ناسم کار نه و. ما په قسطنطنيه کې تکړه سپور گريزنيگر او د پوځي ډلې مشر ډاکټر زما ورور فريتيخ له خان سره مله کړل د هغو کسانو له خوا زيات ټينگار ونه شو چې د کړو وړو خپلواکي يې غوښتله. دغه کسان مې د جرمني د سفارت په مرسته له ډلې گوښه کړل موږ غوښتل چې زموږ ډله پوځي ښه غوره کړي موږ ته له برلين څخه لارښوونه راوړسېدله چې بايد د ترکيې له ډلې سره يوځای گڼد کار وکړو.

موږ انتظار کاوه خو له رومانيې څخه زموږ سامانونه بيا هم راونه رسېدل. موږ ته يو نوې پلان نوې هيلې راپېدا کړې په ابادان * شط العرب کې د انگرېزانو د تېلو ډېر ټانکونه او مهمات ځای پر ځای شوي وو. له بصريې * څخه يو څه وړاندې د جرمني يوه مستعمره پرته وه. هلته د ترکانو د وسلو يوه بېړۍ او د جرمني يولوی ترانسپورتي ډگر (ايگېتانا) موجود وو. دا چې زه نهه مياشتې مخکې هلته تللي وم نو په دې خبره مې فکر کړې و چې که سړی خان ژر و خوځوي نو هلته انگرېزانو ته پوره ستونزې ور پېدا کولې شي له همدې کبله ما وړاندیز وکړ چې د ابادان په څنگ کې کوچنې سيند بند کړو او ټول ابادان ته اور ورته کړو. کله چې زما زغم پای ته ورسېد نو ماته خبر راوړسېد چې زه بايد بصريې ته روان شم. د

* ابادان: له عراق سره په سرحد کې په اوسني ايران کې (ژ)

** بصره: د کويت له پولې سره نږدې په اوسني عراق کې (ژ)

صبري په نيت د حيدر پاشا نه خای ته روانېدم چې ماته له برلينه يو تلگرام راورسېد په دغه تلگرام کې ماته ليکل شوی وو چې ابادان مه ويجاړوي بلکه پر خپله ښه يې راولی د دغو او خينو نورو چارو له پاره يوه نوې پوځي ډله جوړه شوې وه چې د هغو تر رارسېدلو پورې بايد ما څنډ کړای وای زما پخوانی وړانديز تر سره نه شو پس همدومره وشول چې يو ترکيې قوماندان په بصره کې زمونږ (ايگبتانا) په غلط خای کې ډوبېدو ته پرېښې وه او د وسلو هغه بهرې لاهلته پاتې وه چې انگرېزانو کولای شول په ډېرې اسانۍ سره يې تر لاسه کړي دغه راز په ابادان کې دهغه خای خايې اوسيدونکيو د تيلو پایپ لاینونه ويجاړ کړل چې انگرېزانو ته يې زيات تاوان ور وړاوه خو د ابادان تر هغه مهم مرکز (ستېشنه) پورې د چالاس وروڼه رسېد.

ډېې ايله اوس راورسېدې په لږ وخت کې د ډېو سامان الات د اسيا سمندر د حيدرپاشا بندر ته ورسېدل خو ورځې وخت يې واخيست چې ما له ټولو ځايونو او ارونو څخه خان را خلاص کړ د ترکانو ډله هم چې له څلورو افسرانو او اووه ويشتو غړيو څخه جوړه وه خپل خان سفر ته چمتو کړ په پای کې موږ له جرمني بانک څخه د سرو زرو صندوقونه راوړل دا د يو داسې مهم کار لپاره ډېرې لږې پېسې وې غواړم انگرېز لوستونکي ته ووايم چې د جنگ په وخت کې او له جگړې وروسته په خپلو ورځپاڼو او کتابونو کې نيودل شوې پېسې په سلو او پنځوسو ويشلی شي چې رېښتيني شمېر تر لاسه کړي بيخي به هک پک شي او وبه خاندي چې په څومره لږو پيسو، څومره ستر کارونه شوي دي. سرې بايد په يو څه لاپو شاپو هم پوه شي چې زمونږ په حالاتو کې ورته اجازه وه او موږ ته لارښوونه شوې وه چې کله به يې په پام کې ولرو.

موږ ډېر خوشاله وو چې (۱۹۱۴) کال د ډسمبر په پنځمه له قسطنطنيې څخه وتلو د راتلونکو پروگرامونو او د سفر د لارو چارو په هکله موږ دومره نه پوهېدلو. لکه څومره چې له موږ څخه مخکې تللي ډله پرې پوهېدله چې موږ ته يې په بې صبرۍ سره په حلب کې انتظار لاره موږ ته ويل شوې وو چې په راتلونکي کې به موصل* ته خو چې د هليل بيس تر مشرۍ لاندې مو بايد د پرس پر لور خپل يون پيل کړی وای له ترکيې څخه چې څه موده مخکې د عبيدالله افندي پر مشرۍ يو دپلوماټيک پلاوی (هيټ) افغانستان ته لېږل شوې و، موږ د هغه پلاوي په هکله يو

* موصل له سورېې او ترکيې سره بولي ته نږدې. د عراق په خاوره کې دی. (ژ)

څه وروسته څر شولو دلته باید زه څرگنده کړم چې هغوی هېڅکله خپل منزل ته ونه رسېدل

د ترکانو د اورگاډو کارکونکیو موږ ته په نه زړه د گاډي يو څو ډېسي (واگونونه) راوسپارلي گاډي د زياتې تمېدنې پرته مخامخ روان و. سبا سهار دوخته بايد موږ په اليشکي شهر* کې گاډي بدل کړي وای. پوره زيات ساړه وو ځای پر ځای واوره پرته وه شاوخوا نه پرته غرنۍ سيمه تکه سپينه ځلېدله. په لاره کې ما* بوستاني*** ته څو تلگرامه واستول چې له تاوروس**** څخه د تېرېدو لپاره څلور بولي او يو څو گاډي مخې ته راولېږي. قوتې ته له رسېدو مخکې بايد زموږ د سامانونو او وسايلو لپاره څو پوځي گاډي چمتو ولاړ وای د څو گړيو صبر وروسته موږ هلته ورسېدو د راتلونکي ماسپينين په پنځو بجو موږ بوستاني ته ور ورسېدلو دا د بغداد د گاډي وروستۍ تمځای و هلته لاگاډي او څلور بولي نه وو رارسېدلي موږ د تلگرامونو له ليارې هر اړخيزې هلې ځلې پيل کړې په دې هڅه کې وو چې خپل د استوگنې گاډي ښه وساتو او د تورکيې ملگرو د رامېلمه کولو تکل وکړو د هغوی په ليدلو هوسا او ډاډه شولو هلته د پلي پوځ يوه ليو پورته وه چې د ماشين گڼو ډلې يې هم لرلې موږ ته هلته په زړه پورې ښه راغلاست وويل شو. کيسې مو سره وکړې او د پوځي نڅاوو ننداره مو هم وکړه يوه بشپړه ورځ مو بايد صبر کړی وای چې په څه چل مو څو گاډي راپېدا کړای وای د درېمې ورځې په غرمه کې موږ دومره ترانسپورتي وسايل را پېدا کړل چې موږ خپل يون پيل ولى شو دا يوه سخته لاره وه چې ځای پر ځای يې بوختېدنې لرلې او پخوا پرې د لوېديځ او ختيځ له لوريو يرغلگر تېرېدل راتېرېدل د گاډي پر لاره اوس په بهرې کار روان و خو هم دا اوس د گټې اخيستو وړ نه وه موږ په لاره کې په سماوارونو کې لنډه لنډه شپېه دمه هم کوله چې خپل گاډي په ښه توگه سفر ته چمتو کړو له پوره کړاونو وروسته موږ سکندريې* ته ورسېدلو په دغه ځای کې موږ يوه ډله وليدله چې له دېرشو گاډو څخه جوړه وه او پخوانې لومړۍ بریدمن س. خ. واگنر يې مشري کوله او يو څو ورځې مخکې زموږملا تېر لپاره حلب ته راغلي و دا لومړی ځل و چې ما د خپل راتلونکي اوږده سفر سپېڅلی ملگري افسر وليد. ما نوموړی پر موږ پسې

** اليشکي شهر د ترکيې يو ولايت دی (ژ)

* سکندريه يو ترکي ښار دی چې د پارس دخليج له څنډې سره پروت دی (ژ)

*** بوستاني په ترکيه کې د اروپا او اسيا ترمنځ يو پروت ښارگوټی دی (ژ)

**** تاروش د اروپا او اسيا ترمنځ غرنۍ لاره ده (ژ)

راتلونکي ډلې نه ولېږه هغه ماته له واس موس او څو گماير څخه لیکونه راوړل چې ماته يې د حلب په باب معلومات راگول او زما له دغه يون په چټک توب کې يې مرسته رارسره کوله په راتلونکي ماسپېنين کې مور سکندريې ته ورسېدو هلته مور ته جرمني فونسل هوفمن په خوشالي سره هر کلې ووايه او زموږ سره يې لږمه مرسته وکړه

د راتلونکي ورځې گهيځ د وخته ما کولای شول چې مخ پر وړاندې ولاړ شم يوه ستونزمنه لاره د امانوس غرونو پر لور تلله دا د پوځي ترانسپورت لپاره يوه عمومي لاره وه د سوريې والي جمال پاشا چې څخ موده وړاندې پر دغه لار تېرېده نو ددې سرک ناوړه حالت يې لېدلې وو او خپلو تر لاش لاندې ناراستو کسانو ته يې جدي امر کړې و چې د څوارلسو ورځو په موده کې بايد دغه سرک ترميم شي. کله ټول به له يوې مخې راځوړند کړي. خلک په دې خبره پوهېدل چې جمال پاشا يوازې پټکې نه کوي په دې توگه ما پر دغه سرک په سلگونو کارگران پر کار بوخت ليدل چې ډبرې يې ميده کولې او غرنۍ لارې يې جوړولې مخ پر وړاندې دغه سرک ورو ورو ښه کېده مور د کاروانونو دمه ځای (کاروانسرای) ته ورسيدلو چې پوره چټل و او ما غوره گڼله چې له سخت اورښت سره سره په خپل موټر کې په سختۍ سره ځملاستلو ته ځان جوړ کړم. د باران څاڅکو زه خوب ته نه پرېښودم او له همدې کبله مو د شپې تورتم کې حرکت پيل کړ.

تر حلب پورې دغه ټوله لاره سترې کوونکې وه او تر ماسپېنينه پورې مو پای ته ورسوله دا د (۱۹۱۴) د ډسمبر د يارلسمه نېټه وه. د پوځي ډلې په استوگنځي (کازينو هوتل) کې مې ځای پيدا کړ. هلته د پوځي ډلې له ښاغليو پيستر پاشن، وينکل من، فوکت، فون فيرزن او فريدرينس سره معرفي شوم. سره له دې چې غوښتل يې تر يو وخته له مانه خان ددې لپاره څنگ ته کړي چې ښه مې وپېژني خو بيا يې هم په گرم زړه ښه راغلاست راته ووايه. ماته له هرې خوا د گيلو بهير پيل شو او زه دې پايلې ته ورسېدم چې دغه پوځي ډله يوه پوځي مشرتابه ته اړتيا لري. دومره اوږد انتظار ټول کسان سترې او بې حوصلې کړي وو او ټولو غوښتل چې د نويو چارو لپاره مخ پر وړاندې وخوځېږي ددغو کسانو او ترکانو ترمنځ چې کومې کيسې راجوړې شوې او ستونزې راپيدا شوي دي، دا د هغو کسانو کار و چې مخکې لاددغې پوځي ډلې له غريټوب څخه گوښه کړای شوي وو. سره له دې چې له دغې پوځي ډلې څخه ښکاره کسان لا پخوا لهرې کړای شوي وو، خو بيا هم ددغې ډلې په هکله د ناسم فکر پخوانۍ هنگامه لاوس هم خپره وه

ځينو ناسمو معلوماتو او غلطو پوهېدو او پېژندو د واس موس ډله دې ته اړه کړه چې له دغې عمومي پوځي ډلې څخه جلا شي او خائنه يوه بله ډله جوړه کړي ما نه غوښتل چې واس موس زموږ له دغې لويې ډلې څخه جلا شي، ځکه نوموړې داسې يو څوک و چې له ما څخه سر بېره يې پارس په خپلو سترگو ليدلی و او پېژنده يې او په دې توگه ما ددې ډلې مشري، د پوځي چارو مشري او له ترکي اړخ سره د اړيکو مسئوليت پر خپله غاړه واخيست خو د عمومي خدمتونو او نورو چارو مشري کونستلن او څوگماير نه ورکړله شوه.

ما خپله پرېکړه وکړه چې هر څومره زر کېدای شي د ترکي ډلې مشر رووف باي ليدو ته بغداد ته ورشم چې د راتلونکي يون په هکله ورسره خبرې وکړم او ځيني لارښودنې تر لاسه کړم د ډلې د عمومي خدمتونو کسان بايد د پخوانۍ لارښودنې له مخې موصل ته تللی وای چې هلته زموږ يوه څانگه جوړه شوی وه. په "حلب" کې د ترکي ډلې مشري د رووف باي پر ځای په موقت ډول اسماعيل حقي باي پر غاړه لرله نوموړي ماته د ترکيې د مشرتابه د نظرونو په هکله دومره مهم معلومات رانه کړای شول دا چې هغه هم ژر بغداد لور ته وخوځېد او څرنگه چې په بغداد کې د جرمني قونسل زموږ د سفر لپاره بارورونکي کچرې اخيستي وې نو ما هم غوره وگڼله چې بغداد ته روان شم. څرنگه چې واس موس غوښتل چې د فارس جنوب ته لاړ شي نو له هغه لپاره هم بڼه داوه چې خپل کار له بغداد څخه پيل کړي او داسې خو هغه هم له ما سره د بغداد په سفر کې ملگري شو. دلته مې جگتورن کلاين وپېژاند. هغه د کارون* د پوځي ډلې مشري پر غاړه لرله چې په نظر کې وه ما پخوا برخه په کې اغستي وای هغه غمجن و ماته يې د پارس د خليج کيسه وکړه چې انگرېزان ورته راغلي وو او د آبادان ښاريې بڼه ټينگ او غښتلې کړې و. نوموړی سم نه پوهېده چې اوس به نو څه کوي لومړی يې غوښتل چې کربلا ته لاړ شي چې د هغه ځای له شيعه روحاني رهبرانو سپارښت لیکونه تر لاسه کړي چې په پارس کې د خپلو کارونو د بڼه پرمخ بيولو لپاره گټه ترې واخلي.

له اوو ورځو تم کېدو وروسته دې ته چمتو شوم چې د ډسمبر په (۲۱) نېټه *** له دې ځايه روان شم زموږ له سامانه ډک شپږ گاندي له صوبه مخکې روان شول او يو ساعت وروسته واس موس، يعقوب او زه پر اسونو سپاره ورسې روان شولو

* کارون د ايران د يو سيند نوم دی (ژ)

*** په اصل کې د فبروري (۲۱) کيل شوی چې ځيرنۍ نېرونه ده (ژ)

په لره موده کې مو د حلب په ختيځ کې د فرات ** پر لاره خانونه ورو رسول البته که خاک و کولای شي د يوې لارې په سترگه ورته وگوري پر دغه لاره دومره ختې او چکرې وې چې موږ پر ډيره سختې پرې تللو له درې ورځو سفر وروسته موږ اسر فچه نه ورسيدلو چې هلته يو کاروانسرای و موږ دمه وکړله او د چرگ کباب مو وخور دا لومړۍ غوښه وه چې له حلب وروسته مو خوړله او په يو بوتل شرابو مو د کريسمس شپه ولمانځله او له دوو ورو شمعو او يوې کوچنۍ خانگې مو د کريسمس ونه جوړه کړه.

بيا هم موږ له کرکېچونو پر ډکو لارو جنوب ختيځ لورې ته روان شوي وو. پر لاره مو له بصري څخه راروان د ايکبتانا کپتان وليد چې موږ ته يې د شط العرب د بندولو په کار کې د ناکامۍ، د خپلې يوې ښکلې بېرې له لاسه ورکونه، په کورنا کې د جگړو او د عربانو د عذر او خيانت او نورو ډېرو شيانو کيسې وکړې.

ايله بېله هغه ورځ راورسېدل چې بغداد ته بايد ورسېږو زموږ لاره د فرات پر سيند د بېرې پر پله وه او پر يو څه احتياط پر دغو پلونو تېر شولو موږ ته له ورايه په بغداد کې د کاظمينو گڼيزه د لمر له خلا سره لکه د سرو زرو له ښايست سره رانېکاره کېدلې وروسته د خليفه گانو پخواني ښار ته رسيدونکي وو چې د کجورو (خرما) ونو ښکلې کړې و وروستيو سيلابونو د بغداد لاره يو څه خرابه کړې وه چې زموږ موټر په کې ودرېد خو له لږ څنډ وروسته بيرته حرکت ته جوړ شو. په ماسپېنين کې ښاغلی شوينه من موږ ته راغی چې له خانه سره مو ښار ته بوځي نوموړی يو څه موده وړاندې ددې ډلې د خريدارۍ لپاره موظف شوی و. د بازار په منځ کې د سيند پر غاړه مو له گاډو خپل سامانونه رانېکته کړل چې د پوځي ډلې لپاره يې په بېرې کې له سيند اخواته کرایه کړې شوې کور ته ورسوو دغه کور د جرمني له قونسلگرۍ سره نږدې و.

دلته ماته په خوشالۍ سره د پخوانيو ملگرو له خوا ښه راغلاست وويل شو قونسل ډاکټر هيسه، مېرمن ډاکټر ليند رس او بون شتورف، د قونسل مرستيال زايله چې مخکې لاپه نظر کې وه چې په بصره کې د جرمني قونسل شي خو څرنگه چې انگرېزان هلته رانږدې شوي وو نو دی نويو لارښودنو ته سترگې پر لاره و.

** فرات Euphrat په عراق کې د دوو نامتو سيندونو په لړ کې د يوه نوم دی. (ژ)

(۳)

د ترکانو له خوا ونيول شول

- ترکان له پوځي ډلې لاس پر سر شول، د جرمنانو په وړاندې بې باوري.

- د پروگرامونو بدلون، له پارس سره لومړني اړيکي، د واس موس تگ،

- ترکان په بې رحمۍ سره غواړي چې د جرمني پوځي ډله نس نس کړي،

- "ناسمې پوهېدنې" په الجزاير کې د پوځي ډلې د کار پيلامه،

- د لومړنيو ډلگيو لېږدېدنه، د پارس نا پييلتوب،

- د پارس په پولو کې د ترکانو لومړنۍ جگړې.

بغداد ته زما له راتگ څخه څوگړۍ وروسته زه پوه شوم چې د هسې تگ راتگ شيبې پای ته ورسيدې او څرنگه چې په الجزيره کې حالات گډوډ وو او زموږ ډلې ته نوي کرکېچونه راپيدا کېدل، نو زه دې ته اړ شوم چې د يو څه مودې لپاره په بغداد کې پاتې شم. په دې ځای کې بايد ما د خپل راتلونکي يون ترتيبات نيولي وای. بغداد ته له رارسېدو وروسته ما ډېر ژر افغانستان ته د ترکيې د تلونکې ډلې له مشر رووف بای سره وليدل. د هغه مقام له ما څخه يوه پورې جگ و. زه دی ته ډېر لېوال وم چې دغه نوميالی سړی ووينم. نو موږی له خپلې حميديې (ډلې) سره په طرابلس* کې په ډېر مهربنتوب جنگېدلی و.

موږ په پوځي ډول ستړي مشي سره وکړل. دا ډېره غوره ځای و چې موږ دواړو ليده کاته سره وکړل او د نظرونو راکړه ورکړه مو وکړه. د هغه بڼه راغلاست او په خندانه څېره زما لور ته راتگ زه نور هم ډاډه کړم په تېزه انگرېزي ژبه د هغه لنډې خو روښانه خبرې. نو موږی د ترکيې له نورو خلکو برجسته کاوه. د هغه په څېره کې داسې يو څوک راخپلېده چې له لوديځ سره اشنا و. په انگلستان کې بې زده کړه کړې وه او يو هونسيار ډيپلومات و. داچې نوموړې د څه ډول کرکټر او ځانگړنو لرونکی دی، په دې هکله څرگندونه، په اوس وخت کې زما لپاره سخته خبره ده.

* طرابلس اوس د ليبيا پلازمېنه ده (ژ)

خوپه هر ډول نو موړی د پوره توان (انرژي) لرونکی، زړور او په خپل مقصد پوه انسان و او د نوې ترکیبې نسل استازی و ما له هغه سره په خبرو کې خاتمه څرگنده کړه چې دی له عادي ترکانو سره توپیر لري، رووف ماته داسې ټکي څرگند کړل چې زما لپاره د پوره پاملرنې وړ وو هغه ماته په خپل بڼه راغلاست کې وویل چې زه باید تاسو ته یو خواشینوونکی خبر درکړم. ماته درې ورځې مخکې امر شوی دی چې افغانستان ته د تلونکې ترکیبې ډلې سفر فسخه کړم او ټول پرسونل او سامان الات په عراق کې ستر قوماندان سلیمان عسکري بای ته ورولېږم چې په بصره کې د انگریزانو په وړاندې جنگېږي

هغه ماته دغه راز وویل چې تر اوسه پورې د افغانستان له امیر سره زموږ هیڅ ډول اړیکې نه دي ټینګ شوي او تر اوسه لاددې کار هیڅ نخبه نه لیدل کېږي چې هغه به موږ خپل هېواد ته ورپرېږدي هغه د اوس لپاره دا کار نا شونی گمانه چې که چېرې موږ له پارس څخه تېر شو، گوندي د افغانستان خاورې ته د ورننوتلو اجازه به راکړل شي د هغه په نظر له پارس څخه د تېرېدو یوازې دوه لارې وې یوه دا چې یوازې څو تنه عادي کالي واغوندي او په پټه تېر شي او دویم دا چې د یو لوی پوځي یون په بڼه په زور تېر شي. خو هغه دا هم څرگنده کړه چې داسې یو کار په افغانستان کې کوم بریالیتوب نه شي ترلاسه کولای.

دغه موضوع د پوره حیرانتیا وړ وه او پوره سوچ پرې پکار و ماته بیخي یوه نوې ستونزه رادمخه شوه چې یو بنسټیز فکر پرې پکار و د ترکانو پرېکړې د بدلون اساسي لاملونه (علتونه) لاماته نه وو څرگند او راتلونکي پلانونه خو بیخي نه وو روښانه په دې باب زما پوښتنو ته هسې سر سري ځوابونه راکول کېدل. زه یوازې په دې نکې پوه شوم چې رووف ددې کار لپاره ځان چمتو کاوه چې د پارس د عوامو په مرسته پر جلا جلا لارو پارس ته ورننوځي کله چې زه د رووف د تکل په باب خبر شوم نو ماته د جرمني د پوځي ډلې د یون پیاېښت یې مانا برېښېده په دې توگه نو ماته د رووف د ملاتړ دا وړاندیز چې هر ډول مرستې به راسره کوي جدي نه شو ښکاره کیدای زموږ د کار پر هیلو د تورتم د راخپردو دغه نوی حقیقت، زما له راسره تشویش څخه هم زیات ژور و. که زه هغه وخت د بصرې او د پارس د پولو له جگړه له مخکې خبر وای، نو ما به خپلې پرېکړې په دقیقه توگه کړې وای چې دومره تېر نه وای نا هیلی شوی خو په خواشینوونکې توگه دوی هڅې کولې چې په دې باب واقعیتونه پټ کړي

تر څو چې برلين خپلې لارښودنې نه وای بدلې کړای د جرمني ډلې باید د ترکانو له مرستې پرته هم خپلو هڅو ته ادامه ورکړې وای. دغه هلې ځلې ماته له سیاسي پلوه بې ارزښته نه ښکارېدې څرنگه چې پارس د روسیې او انگلستان دواړو تر فشار لاندې و، له دواړو بې ډول بدې راتلل. دغه راز له ترکیې سره هم له مذهبي پلوه د پارس اختلاف موجود وو او له همدې کبله یې اړیکې سره ښه نه وو. او ځکه خو زموږ هلو ځلو ستر بريالیتوبونه تر لاسه کولای شول، خو که چېرې موږ د ترکیې له پوځ سره پارس ته تللی وای ښایې بیا مو دومره بریاوې نه وای لرلې. څرنگه چې جرمني له پارس نه ډېر لږې پروت و نو هغوی دا خیال نه شو کولای چې جرمني گوندې پر هغوی د یرغل په فکر کې دی خو د ترکیې په برخه کې بیا خبره داسې نه وه هغوی د خپلو پولو په اوږدو کې گڼ شمېر ستونزې لرلې او ډېرې سرحدي سیمې به کله د یو او کله د بل تر کنترول لاندې وې. څرنگه چې روسیې د ایران شمال لوېدیځې برخې نیولې وې نو ترکانو له روسانو څخه د خان خوندي ساتلو په خاطر د پارس په خاوره کې د مداخلې بهانه پیدا کړې وه که چېرې ترکانو پر موږ له پخوا څخه پوره باور کړی وای او په پارس کې زموږ پر گټور دریځ باندې پوه شوی وای نو خپل خان او موږ نه به یې دومره مخالفتونه او ناکامی نه وای رادمخه کړای. ماته دا څرگنده شوه چې ترکانو غوښتل د ترکیې او پارس سرحدي سیمې او د ختیځ اسلامي هېوادونه تر خپل نفوذ لاندې راولي د دوی په نظر د سپېڅلي جنگ هنگامې هغوی ته په اسلامي هېوادونو کې لوږ دریځ ورپه برخه کاوه او د جرمني د هر هغه اقدام مخالفت به یې کاوه چې په خانگنې پوځي چوکاټ کې او د ترکیې له کنترول بهر و.

د همدغو دلایلو له مخې په الجزیره* که هم د جرمنانو کارته په بې باورۍ سره وکتل شول. الجزیره د عربي اولسونو په منځ کې پرته ده او دغو اولسونو له ترکانو سره دومره ښه اړیکې نه لرل په اوسني حالت کې چا د یو سره ګډ یون فکر نه کاوه په جلا جلا ډلو کې دغه حرکت ماته خوځنده او اغېزمن ښکارېده او همداسې کېدای شو چې د پارس له پولو او غرنیو سیمو له فزیکي سیاسي او پوځي خنډونو ورتېر شو. "ناپېیلی پازس" ته ورننوتل باید د هغه هېواد د علایقو له مخې هر څومره چې کېدای شوی باید پټ وای او همدغه راز څو مره چې کېدای شوی باید

* الجزیره چې اروپایان یې "مسیو پوتامي" بولي د دجلې ترمنځ جزیره ده چې د سوریې او پارس په منځ کې وه او له ۱۹۲۱ کال راهیسې د عراق د خاورې برخه ده (۲)

له څر گندي جگړې څخه ډډه شوی وای د داسې یو کار لپاره د ترکانو له پوځي مرستې پرته موږ ډېر کمزوري وو. د پوځي ډلې د غړيو د کارونو د تنظيم لپاره يوه مشري، يو کلک پوځي جوړښت او د يوې داسې عمومي مشري، ټاکل پکار وو چې ټولې چارې تر خپل لاس لاندې ولري او کله به لږ وخت کې هر څه سره پاشل کېدل او ستر زياتونه رارسېدلی شول.

په دغه لاره کې ما خپل سوچونه زغلول که چېرې زما دغه پلان نه وای تر سره شوی نو دې ته چمتو وم چې خپله دنده پرېږدم او بېرته لويديځې جبهې ته لاړ شم. ما په پرله پسې ډول قسطنطنيې او برلين ته پيغامونه استول چې په حلب کې چمتو شوي ډله بايد بغداد ته پر کومه نږدې لاره ځانونه را ورسوي. قسطنطنيې ته د پيغامونو استولو لارې چارې ډېرې خرابې او نيمگړې وې. زموږ د فکرونو دراکرې ورکړې چارې يې سختولې او اوږدولې.

کله چې رووف ما رامېلمه کړ نو هغه ماته په پارس او په خانگړي ډول په همدان او کرمانشاه کې زموږ پر ضد د روس او انگليس د لمسونونو کيسه وکړه. دغه راز يې په کربلا کې د ملايانو له هغې فتوی هم خبر کړم چې پارس ته به کې دغه سپېڅلې جگړه کې د گډون امر شوی و. همدارنگه يې ماته د پارس په سرحدي برخو کې له جنگياليو تېرونو سره د خپلو اړيکو په باب هم وويل چې که لازمه شي په پارس کې به د دوی پر ضد مخالفتونه د هغوی پر مرسته په زور سره وځپي هغه موږ ته له پولي څخه د تېرېدلو د ناشونتوب خبرې هم وکړې او دغه راز ډېرې نورې خبرې او کيسې، دا ټول ددې لپاره وو چې زموږ پر راتلونکو پرېکړو خپل اغېز ولري دا خبره څرگنده وه چې د پارس په پولو کې زموږ پرمختگ ته زياته پاملرنه پکار وه. دغه اقدام چې رووف ځان ورته چمتو کاوه زما په نظر د "پان اسلاميز" د بنسټ لپاره له تبليغاتي اړخ څخه زيات و خو افغانستان ته په زور سره د تگ لپاره ډېر زيات کمزوري و. دې خبرې زه ډېر نا ارامه کولم چې په يو اړخيزه توگه يې دغه ځايونه مخکې له مخکې د خان گنل. دغه خبرې سره له دې چې په څرگنده توگه نه کيدلې خو سړی يې له خبرو همداسې پوهېدای شو تر اوسه پورې لا موږ د سرحدي سيمو او پارس په باب خپلې خانگړې پرېکړې نه وې کړې ځکه چې دغه موضوع بايد موږ ترکانو نه پرېښې وای داچې هغوی يو نا ځا په ځانونه له دغې ډلې گوښه کړل او له موږ سره يې د ملاتړ لپاره هم ځانونه وټه خوځول، نو موږ بايد هرڅه پخپله تر سره کړی وای او هغه هم تر ترکيې پوځي چوکاټ لاندې

کله چې زه د پوځي قوماندانۍ مرستيال ته ورغلم نو اوس مې سر بڼه خلاص شو او پوه شوم چې د ترکانو چارواکي، دلته زموږ استوگنې ته څومره په تېره بڼه راغلاست وايي هغه موږ ته د "ناهوساشيبي" خطاب وکړ او له موږ نه يې وغوښتل چې خانونه بايد زيات د جرمني افسرانو په توگه څرگند نه کړو. هغه موږ ته ددې خبرې له تفصيل څخه منکرېده چې د دوی حکومت له اړخه د پوځي ډلې په باب کومې لارښودنې رانللې کله چې ما هغه ته له حلب څخه بغداد ته د پوځي ډلې د رارسېدو په هکله ووبل هغه گواښ وکړ چې که هغوی له خانونو سره اجازه نامې ونه لري نو وسلې دې ترې واخيستل شي تر کومه ځايه چې ماته ممکنه وه نو معلومه مې کړه چې دغه پوځي قوماندان ته د پوځي چارو د عمومي قوماندان (سرلښکر) سلېمان عسکري له خوا لارښودنه کېدله په غمجن حالت سره له دغه سرې څخه را وروځ او له قسطنطنيې څخه د مټي مرستې د رارسېدو غوښتنه مې وکړه.

له دغو څه وروسته سره سره زه په نورو سوچونو او د نورو شیانو په رانېولو اخته شوم لکه د کچره اخبستل او د استوگنې لپاره يې ور ځايونه، د پارس د ځايي خلکو اوسيدونکو، د استخدام له پارس څخه د خبرو اترو تر لاسه کول، د داسې موم د ډلې سفر ته چمتو کول او داسې نور د حلب خلک په دغه موده کې جرابلوس ته رسېدلي وو کتسي يې جوړې کړې وې او د فرات په سيند کې له حلب څخه بنکنه خواته تللي وو له پارس څخه خبر راغی چې روسانو د ترکيې د يرغل له خاطره تبريز پرېښی او شمال لور ته روان شوي دي د روسانو د وتلو او د بې نظمه ترکانو د ننوتلو خوشالي. ډېره موده دوام ونه کړ څه موده وروسته روسان بېرته تبريز ته ورننوتل او د ترکانو هڅې له پيلېدو سره سم و پاشل شوې د بصريې د جبهې په هکله لږ معلومات رارسېدل خو هغه څه چې رارسېدل زياتره يې د مخالفينو خبرې وې د قونسل مرستيال چې د څه وخت لپاره دغې پوځي ډلې ته راپېژندل شوی و ما لارښوونه ورته وکړه چې په څو ورځو کې خان يو سفر ته چمتو کړي هغه بايد لومړی د ترکيې - پارس پولې ته تللی وای او په دغو پولو کې چې زموږ دوست قومونه اوسېږي د هغوی په مرسته ورو ورو پارس ته د ورننوتلو هڅه وکړي او زموږ د عمومي يون لارې چارې برابرې کړي هغه بايد کرمانشاه ته خان ورسوي چې زما په نظر پارس ته زموږ د پرمختگ لومړی پړاو هم کرمانشاه و د پارس دغه سرحدی سيمه بايد هغه وخت پرېښودل شي چې له بغداد څخه د جرمني نور کسان ور ورسېږي د پارس د علاقمندي او د هغه ځای د وړ حالاتو له مخې موږ ته توان را په

برخه شو چې که هر څومره ژر کېدای شي هلته باید خپل کار پیل کړو په تهران کې د انگرېزانو او روسانو د چارواکو پخوانی امرانه غږ له دپلوماتیکو اصولو څخه جلا کېده هغو قومونو چې انگرېرانو باور پرې لاره اوس یې له موږ سره د اړیکو د پېدا کېدو هڅه کوله لکه بختیاري، کاشقايي او پشت کوهي ددې کارونو د را پیلولو له پاره تهران، قسطنطنیې او بغداد ته په پرله پسې ډول پیغامونه تلل راتلل. دغه هلې ځلې له حالاتو څخه د خبرېدو او د تکره کسانو د راغوښتلو لپاره وې. له ډېر سوچ وروسته ما د خپل پرمختګ لپاره د کرمانشاه - دولت اباد - اصفهان لاره غوره کړه چې ما باید ددې لارې پر اوونه ټاکلې وای موږ باید له هغه ځایه دیزد - کرمان لاره نیولې وای او په شېراز کې مو له واس موس سره اړیکې ټینګ کړې وای ما خپله غوښتل چې له یوې کوچنۍ ډلې سره تهران ته لاړ شم. د هغه ځایه د چارو لارښوونه وکړم او د جنوبي خراسان لپاره یوه معلوماتي ډله ور ولېږم. سمدلاسه باید زموږ ډلې په پارس کې هلو ځلو ته ځان چمتو کړې وای له دې ځایه به وروسته د ختیځ پر لور مخ پر وړاندې تللو. دی پروگرام ته د مشرانو له اړخه هم د ملاتړ څرګندونه وشوه ماته ددغو مشرانو له خوا په رسمي توګه وویل شول چې افغانستان ته ځان د ترکیبې تلونکي ډله اوس د خپل سفر له عملي کېدلو څخه تېره شوي ده

اوس نو د ټولو چارو واک او لارښوونه زما په لاس کې شوه په اوسني او راتلونکي وخت کې په پارس او افغانستان کې موږ ته د راپېدا کېدونکو کړکېچونو له د منځه وړلو لپاره ددغو هېوادو پېژندنه په ژبه یې بلدتیا او دقیقو دپلوماتیکو اصولو پېژندنه پکار وه زما لپاره په زړه پورې وه چې قونسل زایلر چې په دغو چارو کې ماهر و او اوس ورته په بغداد کې دومره اړتیا هم نه وه زموږ ډلې ته را داخلېدونکې وه ما دهغه د راداخلېدو وړاندیز کړی و د هغه لپاره هم په زړه پورې وه چې دې ډلې ته را داخل شي. ځکه چې دلته موږ د ترکیبې په نسبت د ځان لپاره اضافه وخت لاره زه وروسته هم پنبمانه نه وم چې نوموړې مې راخپل کړ. لوستونکي ته به په راتلونکي کې خپله پته ولګېږي چې زایلر په راتلونکيو کلونو کې څومره هڅې کړې دي؟

زموږ د یون لپاره چې د څارویو اړتیا وه نوزه یې د برابرولو لپاره عربو کلیو ته ورغلم څو ورځې مې هلته سفرونه وکړل. دغو عربانو د ترکیبې د پوځي او پولیسي ډلو له ډاره دغه څاروي چېرته پټ کړي وو. زه به ډېر سترې شوم او ايله بیله به له نیم درجن څارویو سره بیرته راستنېدم او هغه به مې هم له سلو څارویو

خوښ کړي وو او یاخو به خالي لاس بهرته راتللم د کربلا له زیارت سره نيزدې مو بوڅه څاروي پيدا کړل چې زموږ د کار لپاره ښه په درد خوړل.

د جنوري په ۲۳ نېټه شپږمه مه له يوې ډلې سره د پارس پر لور خپل سفر پيل کړ او د جنوري په ۲۸ مه د سهار په اووه نیمو بجو واس موس په خپله بهرې کې زموږ د ډلې استوگنځي څخه تېر شو او ماته يې د وروستۍ مخه ښې لاس وڅوخواوه.

ترکانو زه يو څو ورځې ارام پرېښودم هغه لارښودنې چې هغوی د خپل حکومت له لورې تر لاسه کولې ماته يې د مرستو ژمنې هم کولې. سرلښکر سلیمان عسکري ټپي شوې و او اوس د بغداد په پوځي روغتون کې و. کلاین هم بغداد ته راغی او موږ دواړو ته د عمومي قوماندان سرلښکر له خوا په فرانسوي ژبه ليکل شوی امر راوړسېد چې په کې ليکل شوي وو: دغه دواړه جرمني ډلې دې په ترکيه کې د استوگنې په پړاو کې په جلا جلا توگه خپلې ورسپارل شوی دندې تر سره کړي. ددې پوځي ډلې د اړتياوو په باب او داچې نورې کومې کومې لارښوونې موجودې دي موږ يې پوځي قوماندانۍ نه ځان ته وروغوښتلو. ورپسې يو بل ليک راغې چې جرمني پوځي ډلې ته په عراق کې د هيڅ ډول عملياتو اجازه تشته او دا يوڅه زيات تريخ خبر و. ما او کلاین په مودبانه ډول ددې خبرې ځواب ورکړ. دا مو هم ورته وويل چې که موږ ته د جرمني د مقاماتو له خوا له رارسېدلو لارښوونو سره برابر وي زموږ وسايل تاسو هم کارولی شئ؛ خو له هغوی مو غوښتنه وکړه تر يو وخته پورې پر موږ غرض ونه لري په همدغه وخت کې موږ په قسطنطينه کې له خپل مشرتابه څخه د مرستو او پرېکړو هيله وکړه هلته قونسل هيسه زموږ کلک ملاتړ وکړ. حالات نور هم ناارامه کېدل او هلته زموږ استوگنه نوره هم ستونزمنه کېدله سړي به هلته له ځانه پوښتنه وکړه چې ايا اوس به هم دلته د دوستانو په خاوره کې اوسېږو؟

د جنوري په ۳۰ مه نېټه ښاغلی واگنر، و. پاشن او گريزینگر او دغه راز زما ورور له وينکلن سره چې په تېگۍ (محرقة) اخته و او يعقوب چې ما راغوښتې وو راوړسېدل لومړيو دريو توو چې ما ورته په دې وروستيو ورځو کې د اړتيا وړ ټول شيان چمتو کړي وو. دوه ورځې وروسته بهرته بغداد پرېښود او څرنگه چې له شوينده من سره يې ژمنه کړې وه هلته ورغلل؛ خو هغه ته له رسېدو مخکې ترکانو ونيول، وسلې يې ترې واخيستې او بهرته يې بغداد ته ولېږل. دا يو څرگند تېرې و سلیمان عسکري کوم پش گواښ نه وکړې خو خبره نوره هم په زړه پورې کېږي څو

ورځې وروسته چې د پوځي ډلې پاتې کسان او سامانونه راوړسېدل نو پرته له دې چې ماخبر کړي ترکانو هرڅه خپل کرل داچې اوس موږ خپل خان په خپل کور کې هم خوندي نه گانه نو خپل قبمې شيان مو د جرمني په قونسلگرۍ کې کېښودل اوس نو زموږ څه وسه نه رسېده که ستر کر کېږونه راپېدا شوي وای نو قسطنطنيې هم څه مرسته نه شوه کولای. له پوره انتظار وروسته له قسطنطنيې نه يو پيغام راوړسېد. له والي او سرلښکر سره د قوسل ډيپلوماتيکو خبرو کومه څرگنده پايله (نتيجه) ونه لرله خو بيا هم له نورو سرگردانيو څخه خوندي شولو. ترکي چارواکو هسې د خان د تېرولو لپاره ټوله گناه پر کينتنېو کسانو اچوله چې گوندي پردغو لارښودنو ناسم پوه شوي وو. موږ ته بې ډاډ او ضمانت راکړ خو نور هيڅ هم نشته موږ ته چا اصلي علتونه نه څرگندول، خو دا بيخي سپين سترگي وه چې سليمان عسکري ويل، له رووف باي نه يې د هغه ټول مواد او پرسونل واخيستل او بيا يې غوښتل چې زموږ پر سامان خان له سره سمبال کړي په دې کې هيڅ شک نشته چې رووف باي خان په دې وختونو کې ډېر نه څرگند او د پارس په پولو کې يې د يو لړ عملياتو چمتووالی نيوه او له موږ نه بې دغه هڅې پتمې ساتلې که په عراق کې پوځي حالات کر کېچن شوي وای نو مابه هر ډول مرسته کړې وای ځکه چې دا د ترکيې خاورې د دفاع لپاره لارمه وه. په هغه وخت کې په کرمانشاه کې د روسانو پرمختگ د ډار او کيدون وړ نه و او په الجزيره کې هم د انگرېزانو پرمختگ تم شوی و داچې د ترکيې له خاورې يې بيخي په شا کړي، يو نوي گوزار ته اړتيا وه ددې کار لپاره دوه درجنه جرمني افسران، يو لړ شمېر ټوپکې او ماشينگنې چې دغې ډلې په واک کې لرلې کافي نه وې او حالات يې نه شول بدلولی. که په هغه وخت کې موږ يو ډاډمن کار رادمخه کړای وای چې موږ په کې په خپله خوښه او او وړ توب سره څه کولای شوای نو کېدای شوه چې پايله ښه وای خو سليمان عسکري غوښتل چې موږ ځای پرځای و دروي دا د هغه له امرونو څخه څرگندېدل په الجزيره کې د پښو پرمختگ په دې ډاډمن کړم چې که په پارس او افغانستان کې د پوځي ډلې هڅې ښه پرمختگ وکړي نو دا کار به په الجزيره کې د ترکانو له هڅو سره هم ښه مرسته وکړي ځکه چې په دې توگه به د انگرېزي - هندي قواوو پاملرنه بلې خواته واوړي.

دا خبره په زړه پورې ده چې ترکي پوځونه سره له دې چې ښه نه وو سمبال شوي خو په ځينو جگړو کې يې ښه ټينگار او مقاومت کولی شو. ښايي دا ددې هېواد دموقيعت او زمکنې جوړښت له امله و کله چې ترکيې وليدل، افغانستان ته

تلونکې جرمني پوځي ډله داسې ژر نه سره پاتل کېږي، نو خان يې دې ته اړ وليد چې زموږ سامان او وسلې بېرته راکړي يوازې ماشنگڼې يې بېرته رانه کړې چې لاس اوسه مو په سترگو سه دي ليدلي موږ به له دغو ماشينگڼو هم داسې په اسانۍ لاس نه وای اخيستی که چېرې خبر وای چې دغه وسلې په بصره کې نه بلکه د پارس په پولو کې د پرنو قومونو پر ضد په جگړه کې کارول کېږي له دې وروسته د بغداد او پارس ترمنځ په پولو کې خنډونه او بندېزونه ډېرېدل او له شوينه من سره اړيکي هم پوره ستونزمنې کېدلې زه اړ شوم واگتر او گريزبنگر چې څو ورځې مخکې له بغداد بهر شوي وو او لارښودنو ته منتظر وو بېرته راوغواړم او دغه رازو پاشن قصرشیرين ته په پټه توگه د قوئسل د مرستيال په نوم ورولېږم اوس نوم ماته دا څرگنده شوې وه چې ترکان د رووف بای په مشرۍ يوازې د پارس د پولې په عملياتو کې له پرمختگ سره مينه لري او يوې ټاکلې موخې ته د خان رسول غواړي مخکې له دې چې زموږ ډله له بغداد څخه خپل يون پيل کړي په دې توگه نوکر کېچونه لاپای ته نه وو رسيدلي خو نوي بڼه يې غوره کړې وه

نوي حالات او تېرې پېښې داسې چې ماته مشوره راکړل شوه د پارس د حکومت د احتمالي خنډونو د مخنيوي لپاره مخکې له مخکې لازې چارې ولټوو. د ۱۹۱۴ کال د نومبر په لومړۍ نېټه پارس د روسانو او انگرېزانو له خوا دې ته اړ کړای شو چې خپل ناپييلتوب اعلان کړي د افغانستان لپاره جرمني پوځي ډله چې پخوا پرې پر همدغه نوم فکر شوی و، ټوله هڅه يې داوه چې له دېرشو تنو سره په خيرخبريت سره له پارسه تېره شي د پارس ناپييلتوب ددې کار لپاره بڼه و خو هغه خبرونه چې له پارس څخه رارسېدل په دې باب يې اندېښنې نورې زياتولې چې ايا د پارس حکومت به په ريښتيا هم ناپيلې وي چې له بغداد څخه تر افغانستان پورې دغه اوږده لاره زموږ لپاره خوندي وي. د شمال لورې ته له ازربايجان او خراسان او په جنوب کې له خليج څخه چې د روسانو او انگرېزانو پوځونو په کې د خپل هېواد په څېر پراته وو. موږ بايد خان ترې ليرې ساتلی وای. خو په منځني پارس کې د تهران د حکومت ځواک هم لږ و هغه يوازينی ځواک چې ددغه ناپييلتوب ضمانت يې کاوه هغه "ژاندار مری" په نوم د سويون د افسرانو له خوا جوړ شوی ځواک و څرنگه چې دوی د تهران - اصفهان - بوشهر پر لاره پراته وو له اصفهان څخه د وتلو په برخه کې يې له موږ سره څه مرسته نه شوه کولای په پارس کې ډول ډول پېښو بايد موږ ته ژر تر ژره روښانه کړې وای چې خپل دغه ناپييلتوب ريښتياڼی کړي او زموږ ډلې ته لارمه وه چې دخپل خونديتوب لپاره خپله مټې راوغواړي موږ په دې برخه

کې د پارس له حکومت سره پوره احتیاط کاوه او د هغوی په وړاندې مو د هیڅ ډول دشمنۍ خیال نه لاره

د "متفقینو" او پارس د حکومت له خوا زموږ پر ډله ډول ډول تورونه ولگول شول. چې موږ گوندي د پارس ناپیلتوب ته زیان رسوو. انگلستان له جگړې وروسته هم داسې لمسونه وکړ چې د پارس له حکومته یې ددې د غړیو یو تورلیست وغوښته چې ددې ډلې د ټولو کسانو نومونه په کې کښل شوي وو او له دې وروسته هم ورته د پارس پر زمکه د پښې ایښودلو اجازه نه وه. دغه سپین سترگتوب زه په خپل قلم سره نه شم څرگندولې کله چې د ۱۹۱۴ کال په اکتوبر کې د روسانو د پوځونو له خوا یو جرمنی وژل شوی و، په نوامبر کې ترکیې او اتریشي قونسلان په تبریر کې نیول شوي او روسي ته بیول شوي وو. د هغه ځای پر جرمني قونسلگری برید شوی و انگرېزانو په جنوبي فارس کې یو شمېر پرېکړې کړې وې موږ ته د ۱۹۱۵ د فبرورۍ په منځ کې له پارس څخه د ناپیلتوب ضد اعمالو ډېر خبرونه راورسېدل. دا ټول کارونه له هغې څخه ډېر مخکې وو چې د جرمني د سیاسي یا پوځي ډلې کوم غړی د ایران پر خاوره قدم کښېږدي لږ وروسته د "وینک هاوس" کمپنۍ استازي په محمره کې او دغه راز په بوشهر کې د جرمني قونسل ونیول شول او د بنديانو په توگه هندوستان ته ولېږل شول. له دې څخه مخکې په تهران کې لومړي وزیر د جرمني چارواکو ته داسې خبر ورکړی و چې د پارس حکومت د پارس په جنوب کې د جرمنانو د خوندي ساتلو ډاډمنی نه شي ورکولای له ترکیې سره په پوله، په کرمانشاه کې د انگرېزانو یو لوی جاسوسي سازمان جوړ شوی و چې له الجزیرې سره یې زیات تگ راتگ لاره یو څه وخت وروسته چې شونې من پارس ته ورننووت (دې د فبرورۍ په پای کې کرمانشاه ته ورننوتې و) چې د تینگو لارښودنو له مخې یې ځان ډېر سوله ییز څرگند کړ. هغه وکولای شول چې د یاد شوي سازمان په باب یو لړ معلومات په پټه راپیدا او ماته یې راولېږي د نوموړي دغو رابرسېرونو ترکان پر دې وتوانول چې د ترکیې په پوځ کې ډېر خطرناک جاسوسان چې هغوی ته یې اطلاعات ورکول. ونیسي. د حیرانتیا خبره داده چې له دغو کسانو څخه له یوه سره یې په بغداد کې دایټالیې د قونسل لیک و موندل شو چې په هغه لیک کې یې ځان د اطلاعاتو مشر معرفي کړی و او زموږ د پوځي ډلې په باب یې زیات معلومات ورکړي وو. د ځیگان خبره داوه چې دسیاسي احتیاط له مخې چې ددغه هېواد د حالاتو په رڼا کې باید هم دغه ډول احتیاط شوی وای سړی نه شي کولای داسې سبق ورکړي لکه چې ورسره ښایي.

د کرمانشاه پر لاره نه یوازې داچې سړي لمسونونه محسوسولی شول بلکه د روسانو د پوځونو پرمختګ یې هم خائنه څرګندولی شو دا زما او د ترکانو د علاقې وړ وه چې د دینمن دغه عمده کار چې ډېر زیان را اړولی شو قطع کړل دغه ټول مسائل باید د سړي مخې ته وي چې وکولای شي د پوځي ډلې راتلونکي ګامونه په دقت سره واخلي په داسې یو هېواد کې چې خپل ناپیلتوب یې سم نه شو ساتلی. دغو هلوځلو ته سړي یوازې د دفاعي عملیاتو نوم ورکولی شو.

واس موس په دغه وخت کې د ختیځ خواته نور هم مخ په وړاندې تللی و دوی د دینمنۍ کوم کارونه نه وو کړي چې انګرېزان یې پر ضد کوم عمل وکړي خو بیا هم د انګرېزانو له خوا پرې برید وشو ډاکټر لیندرز او دهغه د کسانو څو تنه نیول شوي وو خپله واس موس له یوې کوچنۍ ډلې سره وکولای شول د شېراز خواته ځان ورسوي ناوړه کار داو چې په دغه بد برید کې انګرېزانو زموږ په باب یو شمېر مهم اطلاعات او زموږ ځینې شفرونه هم تر لاسه کړي وو یونشتورف چې څه موده مخکې له واس موس څخه را روان شوی و اوس بغداد ته رارسېدلې و او له دغې عمومي ډلې سره یو ځای شو.

دا چې زه باید د لارښودنو له مخې له خپلې ډلې سره په بغداد کې پاتې شوی وای په هر هغه برخه کې مو له ترکانو سره مرسته کوله چې له وسه مو پوره وه او اجازه مو لرله. ډاکټرانو په پوځي روغتونونو کې کار کاوه فونفیرزن د بصرې جبهې ته لاړ او نورو په وسله تون (ډیپو) کې کارونه پیل کړل. موږ دغه وسله تون له ښاره بهر په داسې ځای کې جوړ کړ چې شاوخوا ته یې اوبه وې او موږ یې له دښمنانو خوندي ساتلی شو. موږ په کارونو کې پوره بوخت وو. تر اوسه پورې موږ ته د ترکانو د عمومي قوماندانۍ له خوا د چاینکین - کرمانشاه لاره تړلې وه یوازې د قونسلګرۍ د کارکوونکیو په نوم کسان له دغې لارې تېریدای شول. یوازې د موصل - کودستان له لارې د تګ اجازه وه پر دغه لاره ما د پ. پاشن او فویکت په ګډون یو وړوکی ګروپ ولېږه چې همدان ته ځان ورسوي او هلته یو تم ځای جوړ کړي هغوی د فیروزي په ۲۶ له بغداده روان شول. په همدغه ورځ څو ګمبایر او ګریزینګر د قونسلګرۍ د کارکوونکیو په نوم کرمانشاه ته لاړل. چې له هغه ځایه اصفهان ته لاړ شي او د پوځي ډلې د کار د پیل لپاره لومړنۍ چمتووالی ونیسي وروسته بیانو باید دوی خپل د کار ځای کرمان او جنوب ختیځ پارس ته ځان ورسوي اصفهان چې د روسانو او انګرېزانو د نفوذ له ټولو سیمو څخه تر ټولو جلا وه زما په نظر زموږ د کار لپاره ډېره غوره ځای و ځکه چې د پارس د ختیځ تهران-

شیراز لاره پرې پرته وه لس درخي وروسته د پارس له پولو څخه خواشینونکي خبرونه راوړسېدل د رووف بای پوځونه له سنرو ماتو سره مخامخ شوي او پر شانګ نه اړ شوي وو اوس نو هماغه څه بیس شول چې موږ ترې ډار لاره او مخکې مو هم د هغو اټکل کړي و خو له دې سره سم د پارس له نورو ټولو برخو او دغه راز له افغانستان څخه په زړه پورې خبرونه راوړسېدل، پرته له دې چې زموږ له لاسه څه وشي هسې ننداره مو کوله موږ ته د دغه عمل اجازه نه وه لوستونکي خپله زموږ د حالت په باب فکر کولای شي بیا هم رما هغه لږ شمېر کسان چې په پارس کې وو هڅه یې کوله چې منځګړینوب وکړي او د وینو د توبدلو مخنیوي وکړي خو دغه لویه بدمرغي اوس د درېدلو نه وه د پارس سرحدي ګورنر اوس د خپلې سیمې د خوندي ساتلو لپاره پوځونه نیار کړل له زیات انتظار وروسته د پارس لپاره د جرمني او اتریش سیاسي نماینده ګان بغداد ته راوړسېدل موږ ټول په دې سوچ کې وو چې د ترکیې او پارس د خلکو ترمنځ باید جګړې بندې شي. په دې توګه موږ کولای شول چې په پارس کې خپل کار په هوسایي سره پیل کړو. دغه جرمني استازي غوښتل چې په پارس کې د روسانو او انګریزانو له خوا د حالاتو د خرابۍ له امله زموږ دغه ډله کومه پوځي ځانګړتیا پیدا نه کړي. هغه له دې سره مینه نه لرله چې په پوځي هلوځلو کې بوخت شي او یا خو ددغو جنګي هڅو قرباني شي، خو د هغه روښانه امر د بدلون هیڅ امکان نه و چې موږ ته کوم هېواد ته د تللو لپاره راکړل شوی و. دغه سیاسي استازي ته اوس موږ له دې امله هم اړتیا لرله چې له ترکیې نه زموږ د ډلې د ویستلو په کار کې مرسته وکړي په پارس کې د پرمختګ چارو خپله په موږ پورې اړه لرله. ماله کرمانشاخه دېرش هغه څاروي پولو ته راوغوښتل چې مخکې زما لپاره چمتو شوي وو. دغه ډله په درېو برخو کې د مارچ له ۲۶ څخه تر ۳۱ پورې له بغداد څخه واستوله. دوی باید په چاینګین کې سره یوځای شوي وای او له هغه ځایه باید ټول په یو ځایي توګه پارس ته ورننوتلې وای. لومړۍ ډلګۍ له خانه سره سامان الات انتقال کړل او مشري یې دفریدرینسن پر غاړه وه. دویمه ډلګۍ چې د مارچ په ۲۸ مه سره روانه شوه زه خپله په کې وم په درېمه ډلګۍ کې چې زایلر یې مشري کوله سراسر سادې هم ورسره مله شول. ما لومړۍ غوښتل چې له یو څو تنو سره تهران ته لار وم او په همدغه وخت کې باید نوره عمومي ډله د زایلر تر مشرۍ لاندې اصفهان ته تللي وای.

زه د خپلي هغې خوشالي اندازه په هيڅ ډول نه شم بيانولی چې کله مو له کړکېچونو ډک دغه هېواد تر شا پرېښود. موږ بايد خپلو ترکي وسله والو ورونو ته د هغوی ځينې کرښې ورڅښلې وای وروسته مو دغه شيان بایزه گڼلي دي، ځکه چې هغوی به څومره ناوړه حالاتو او ډېرولړو امکاناتو سره جنگېدل. ما له خپلو ترکي سيالاتو سره له ملگرتوبه ډکه مخه ښه وکړه خودا فکر مې هېڅکله له سره ليرې نه شو چې دغه اولس او د دغه اولس ځوان مشران له خپل توان څخه ځان لوړ اټکلوي او دا زموږ لپاره يو بې بنسټه کار برېښېده چې په حقيقت کې يې د خپل هېواد د تباهي په لاره کې گامونه اخيستل. زه وروستی سړی وم چې له داسې يوه اولسه تېرېدم چې د لوتمارو دښمنانو په منځ کې راگير و او ما بيا وروسته له خپلو سپېڅلو ملگرو سره څنگ پر څنگ جگړې وکړې، له ډېرو سره ملگرې شوم او دا مې وليدل چې زموږ جرمناو پر ضد د هغوی په نظر کې زما د بغداد له وخت څخه ډېر توپير راغلی دی.

له جرمني قونسل هيسل څخه مې په ډېره مننه رخصت واخيست. هغه زموږ يو پياوړی مرستندوی و چې موږ يې په خپل کور کې پوره نازولي وو. هلته مې لومړی برید من وینکل من د چارو د سمون د مشر په توگه پرېښود.

(۳)

د ترکیې او پارس په جنګي سیمه کې

تر هغه وروسته چې موږ له بغداد څخه راوتلو نو څرنګه چې سیلابونه راغلي وو، موږ دې ته اړ وو چې په نویو او لمډو سیمو کې مخ پر وړاندې لاړ شو. په دویمه ورځ موږ په بکوبا (Bakuba) کې پاتې شولو. زموږ په کاروان کې باید یو څه نظم راغلی وای. ما باید د ناراستو څارویو او آسونو د ساتندویانو لپاره یو جزایي قانون ټاکلی وای. په بله ورځ موږ د فریدریش (Fredrich) دلې ته ورسېدلو چې هلته د هوا د خرابۍ له امله پاتې کېدو ته اړ شولو. په پنځمه ورځ موږ د ترکیې پولې چانکن (Chaneken) ته ورسیدو. دلته د "قایم مقام" واک چلیده. موږ ته په بله ورځ وویل شول چې اوس د مخکې تګ اجازه راکول کېږي، ځکه چې موږ مخکې نه وو ورپېژندل شوي. دا خبره موږ ته هسې بي مانا ښکاره شوه، ځکه چې موږ ته د بغداد والي ویلي وو چې زموږ له اروانیدو سره سم په سرحدي سیمو نه خبر ورکوي.

زموږ ملګری رووف بای چې په دغه "جنګي سیمه" کې یې پوره ځواک درلود، غوښتل یې چې موږ دلته څو ورځې تم کړي چې هغه هم راورسي. تر دغه وخته "قایم مقام" دلته زموږ د خنډولو هڅه کوله. دا کار ما په هېڅ ډول نه شو زغملی او د تلګرام له لارې مې سمدلاسه له بغداد سره اړیکې ټینګې کړې. د بغداد د والي په امر موږ ته له پولې څخه د تېرېدو اجازه راکړل شوه. موږ اوس دغه تور هېواد شاته پرېښود او پارس ته ورداخلېدلو چې له ډېرې مودې ورته ترکیه گوانېږي. د پارس کونسل چې ځنګه موږ ولیدلو نوراته وپې ویل چې د کرمانشاه والي امیر مفسخ (Amir Mufachan) له یو لوی پوځ سره په سر پل کې دی او د ترکیې د گوانې له امله یې خپل پوځ نور هم پیاوړی کړی دی. پر پوله چې وروانېتلو نو له نیم ساعت مزل وروسته موږ ته د دغو سیمو د قبایلو سپاره مخې ته راغلل، دوی موږ ته ښه راغلاست ووايه او یو څه یې بدرګه کړلو.

زه د زایلر د کاروان د پاتې کسانو د رارسېدو له کبله ډېر خوشاله شوم. زایلر ماته وویل چې رووف بای له یو لوی لښکر سره چانکن ته رارسېدلی دی. له دغو هلو ځلو څخه پارس هم خبر شوی و او له همدې کبله ډېر هڅول شوي وو. په خبرو اترو کې، والي له موږ نه هیله وکړه چې د رووف بای د وړاندې تګ

مخه ونيسو، خكه چې دوی يې د مقابلې توان نه لاره. همدغه خبرې مارووف باي ته هغه سره د جرمني استازي په وسيله ورسولې. وروسته ما د اتریشي ډلې له مشر هيلر (Heller) سره په پارس کې زموږ د وړاندې تگ په هکله خبرې اترې وکړې. هغه وويل چې په داسې يو وخت کې د يوې پوځي ډلې په توگه مخکې تگ بې گټې دی. دا به د دښمنانو په سترگو کې هسې د خاورو وراچول وي او په اروپا کې به د جگړې لمبو ته نور هم پکې ووهي. پارس بايد سپری ورو ورو جگړې ته راکاږي خو ما بايد "زموږ په سترگو" پارس ته کتلی وای. زما په نظر، پارس بايد زموږ د سياست "پوځي ډگر" وای. دا څرگنده خبره وه چې پوځي زور له ترکيې سره و. دوی کولای شول چې په خپل يو ورځني يا دوه ورځني مخکې تگ کې پارس ته ورسېږي. مگر که دوی د دغو غړيو سيمو له اولسونو سره په جگړه اخته شول چې کلک، پياوړي، غله او جنگيالي وو، نو ترکيې ته د دغې جگړې گټه گرانه وه.

موږ د ترکيې او پارس له حکومتونو پرته څه نه شوای کولای. له همدې امله موږ خپل يون ته دوام ورکړ او ځانونه مو کرمانشاه ته ورسول...
کله چې موږ ماهی دشت (Mahidescht) ته ورسيدلو نو د شوينه من (Schunemann) رسمي ډله زموږ مخې ته راغله چې موږ ته يې د خوښۍ خبرونه لرل. د کرمانشاه دغه حالات د نوموړي له راتگ سره زيات کرکېچن شول، خکه چې روسانو او انگرېزانو دلته خپل خپل ناوړه عزائم لرل. زه څه موده وروسته سلطان آباد ته ورسېدم. د لازي مزل مو سترې کونکې و. هلته موږ ته په نوې جوړه شوې جرمني کونسلگرۍ کې هرکلی وويل شو چې د غلیمانو له هر ډول لمسونونو سره يې بايد ډغرې وهلې وای.

دلته په پارس کې استوگن ارمنيان هم لکه د نورو ارمنيانو په څېر دروسانو لاسپوځي دي. دوی دغې کونسلگرۍ ته زياتې ستونزې پيدا کولې، خو د دوی پر ضد په مبارزه کې ديموکرات گوند زموږه پوره ملاتړ کاوه. د اپريل په ۲۵ نېټه د شپې ناوخته زه تهران ته ورسېدم چې هلته جرمني استازيو ته ورغلم.

(۵)

په پارس کې مخکې تګ

د تهران حالات ډېر خواشینوونکي وو د جرمني سفارت مشر د روسي او انگرېزانو د هغو تېريو مخالف و چې دوی له دغه اولس سره کول. زما د راتګ په ورځ د روسانو له خوا د ارمنيانو پر لاس، پر جرمني استازيو د بريد وېره وه. خو هغوی ترې په ښه وخت کې خبر شوي وو څلويښتو تنو پارسي څوکيدرانو د جرمني سفارت او استوګنځي ساته څو ورځې وروسته "شاه" د روسانو او انگرېزانو له خوا دې ته اړ شوی و چې په کابينه کې د دوی د خوښې کسان ځای پر ځای کړي او د سويډن افسران چې د جرمنانو د ملګرو ډار ترې کېده له هېواده بهر کړي. د دغې پرېکړې مخنيوی په وروستۍ شپه کې زموږ له خوا وشو. زموږ خپله ډله ډېره پاشلې او نامنظمه وه. سره له دې چې ما ډېر احتياط کاوه خو بيا مې هم دلته راتګ پر ډاګه شوی و او د دښمنانو په سترګو کې يو اغزی وم.

په شمالي پارس کې چې د روسانو تر اغېز لاندې و او پوځونه يې هم ورته راغلي وو، حالاتو له موږ څخه د زياتې پاملرنې او احتياط غوښتنه کوله. روسانو د پارس په شمال ختيځ او شمال لويديځ کې خپل پوځ زيات کړی و او د اېنزيلي - کسوين "Enseli - Kasvain" لاره يې په لاس کې وه، خو کله چې يې پرېکړه وکړه، له دغه ځايه د تهران لورې ته راشي نو موږ د پارس حکومت دې ته اړ کړ چې د تهران د ساتنې لپاره يو دفاعي پوځ ورو لېږي. دا زما لپاره هم يوه اشاره وه چې خپلې پيسې، سره زر، وسله او مرمی اصفهان ته ورسوم. د پلازمېنې د ساتنې لپاره پارس هر څه کول. دوی ان انگرېزان هم ځوابدي کول. د دې له امله نو انگرېزانو په خپل وار د همدان او کرمانشاه د سيمو نيول غوښتل دوی له هغه ځايه د ترکانو د راتګ مخه ونيوله او زموږ او د ترکانو تر منځ يې لاره او اړيکي پرې کړل. له بده مرغه د دوی دغه هڅې بريالۍ هم شوې ځکه چې د ترکيې لښکر په دغو سيمو کې ماتې خوړلې وه.

په دغه وخت کې په شمالي پارس کې روسانو خپل پوځ پراخ کړی او تر شپږو زرو يې رسولی و. له ختيځ پارس نه انگرېزانو ترکستان ته وسلې لېږلې چې په دغه کار کې ستونزې پيدا کول زما کار و. د پارس د پرويا گندی په چارو کې موږ له غلیمانو څخه مخکې وو. داسې معلوميدل چې هغوی له موږ څخه

په رور کې پیاوړي وو د خوتالی خبره دا وه چې زما په ملگرو باندې د هغوی بریدونو کومه گټه نه ورکوله

د پارس د اولس حالات هم لکه د پارس د سیاسي حالاتو په څېر گډوډ وو دوی د دوو امپریالیستي ځواکونو روسانو او انگریزانو په منځ کې بنکيل وو زیاترو یې موږ جرمنیانو ته په زړه کې ځای راکاوه او د مذهبي، سپیڅلي جنگ په تمه وو. دوی هیله لرله چې موږ به یې له دغو یرغلگرو څخه وژغورو زموږ له راتگ څخه د ډېرو خلکو خبرتیا زموږ لپاره د اندیښنې وړ وه. د بېلابېلو قومي، مذهبي او گوندي مشرانو له خوا زموږ او د دوی د گډو غلیمانو پر ضد د لاریونونو (مظاهرو) غږ پورته کړی و. په اصفهان کې خبره ډېره توده وه د ۱۹۱۵ کال د می پر ۲۵ نېټه په اصفهان کې د روسیې د بانک مشر د یو پارسي د برید له امله وژل شوی و.

په پارس کې د لویو ځواکونو پر ضد هلو ځلو چندان اغېز نه لاره. په تهران کې د خپلې دوه میاشتمینې استوگنې په وخت کې زما ټوله پاملرنه زموږ د وړاندې تگ په هکله وه، خو بیا به مې هم دلته داسې ځینې هلې ځلې کولې چې غلیمان پرې وځوروم.

د می په نیمايي کې زما د ډلې عمومي او لویه برخه د زایلو تر مشرۍ لاندې اصفهان ته رسېدلې وه د جون په نیمايي کې، پارس ته د هند شهزاده مهندر اپرتاب Mehndrapartab او پروفیسر مولوی برکت الله د هینتک Hentig له استازي سره راوړسېدل، تر کومه ځایه چې زه خبروم، دوی باید زما په مرسته کابل ته رسېدلي وای. د جون په ۲۳ نېټه زه اصفهان ته ورسېدم د ۱۹۱۵ کال د جولای په شپږمه نېټه زه د ماښام په نهو بجو له اصفهان څخه راووتلم له زایلر، خپل ورور او له وادمن څخه مو د فویگ په ملگرتیا مخه ښه واخیستله څو ورځې وروسته موږ د اوږدو دښتو له ليارې اناريک Anarek ته ورسیدو. هلته له اصفهان څخه موږ ته هېڅ ډول خبر نه رارسېده. زه دې خبرې ډېر ځورولم، له همدې امله مې یو څیر لوڅ ناین Nain ته ولېږه چې د حالاتو په هکله مو خبر کړي.

(۷-۶)

د ایران په دوزخ کې

په دارین (Darin) کې موږ ته یو خبر لوڅ مخې ته راغی چې شپږ ورځې مخکې له تبریز څخه را روان شوی و. ما ته یې د واګنر یو مفصل لیک راکړ. څه موده مخکې ما له تبریز څخه څو تنه د بیرجند Birshend په شمالي ډډه کې یو پراته کلي کاین kain ته لیږلي وو چې ما ته د هغه ځای احوال راکړي. دا سیمې زموږ د وړاندې یون لپاره مهمې وې. دغه خبر لوڅ زما له لیکونو او لارښوونو سره د اصفهان په لور لاړ. موږ دلته په دښتو کې روان وو او د هوا د تودوخې درجه څلویښتو ته رسېدله. په یو کوچني دمه ځای کې له هینیک سره یوځای شولو چې له دې وروسته مو په ګډه یون سره کاوه.

زموږ راتګ انګرېزانو او روسانو هم په دقت څاره او له دې امله ډېر اندېښمن وو. موږ ته رارسېدلیو خبرونو دا ویل چې روسي او انګرېزي پوځ د پارس په ختیځو برخو کې ډېرې لارې نېولې وې ما د یعقوب تر مشرۍ لاندې یوه ډله یتیمس ته ولېږله چې نوی باروړونکي څاروي او آسونه واخلي. د دښمن د زیات ځواک له امله باید موږ له جګړې څخه ځانونه ژغورلي وای. خو هغوی ته هم د هغوی د څارګرو (جاسوسانو) او پارسیانو له خوا زموږ ځواک هم ستر ورپېژندل شوی وو. نه غواړم ووايم چې زموږ سره یوازې له پنځلسو - شلو جنګیالیو پرته بل څه نه وو، خو بیا هم زموږ څخه لویې وسلې او ماشینګنې په اصفهان کې پاتې شوې وې. له دې امله باید موږ د خپلو دښمنانو په څنګ کې په چل ول او احتیاط تېر شوي وای زما ملګرو نه روسانو سره په جګړه کې د هر ډول ملاتړ ډاډه راکړ.

(۸)

د دښمنانو د لیکو له لارې

اوس نو له موږ سره یوازینی یوښتنه دا وه چې د دښمنانو له لیکو به څه ډول تېرېږي. هغوی زمونږ د یون او وړاندې تگ په ليارو کې پياوړې څوکۍ جوړې کړې وې. په دغو سیمو کې ډېرې لږې ځاګانې وې. که دغه ځاګانې زمونږ دښمنانو ويجاړې کړې وې، نو موږ به څه کوو؟ خو بس ورکوه دغه سوچونه! زمونږه مخې ته یو سترې مزل پروت و او یو اوږد منزل - یعنې افغانستان. موږ باید هلته ځانونه رسولې وای. موږ ته داسې حکم شوی وو چې ځانونه باید دغه هېواد ته ورسوو. که موږ یې هلته بندیانولو او که یې د انګرېزانو منگلو ته سپارلو، دا خبره نن زمونږ لپاره د اندېښنې وړ نه وه. دا نو بیا د راتلونکي وخت خبرې وې. زمونږ لپاره همدغه یو منزل مخې ته پروت و او موږ هوډ کړی و چې هلته به ځانونه رسوو. دغه هوډ یو کلک او پياوړی جرمی هوډ و نو د همدغه تکل پر بنسټ باید په همدغو دښتو کې د تگ یوه لپاره پیدا شوې وای دغه سیمې تر اوسه پورې د کوم اروپایي د پښو پلونه نه دي لیدلي او له همدې امله دغه سیمې د نړۍ په نقشه کې سپینې پاتې دي. له بده مرغه زمونږ ډېر ملګري له دغه ليارو څخه نه وو خبر.

په ډېرې خوشالی سره مو له اصفهان څخه یو رارسیدلي خبر لوڅ ته ښه راغلاست ووايه. هغه موږ ته په زړه پورې جنګي خبرونه راوړسول. ما یو څو لیکونه او د اخبارونو یوه ګډه یې تر لاسه کړل. دغه راز مو د انګرېزي هندي ځواکونو په اړه مه خبرونه تر لاسه کړل. موږ خبر شولو چې انګرېزي - هندي ځواکونه د بلوڅستان - سیستان له ليارې مشهد ته رارسیدلي دي، په دغو ليارو کې روسان هم پراته وو. د واکتر په هکله مې هیڅ خبر هم تر لاسه نه کړې. اوس نو موږ د مخکې تګ لپاره هلې ځلې پیل کړې. زمونږ د راتلونکې مزل په اړه له موږ سره هیڅ مخکیني معلومات نه و. زمونږ سره د دغو سیمو استوګنو هم ملاتړ نه کاوه. سره له دې چې د دوی په اړه موږ هیڅ بد نیتي نه لرله. له ښکته مرغه ما په همدغو ليارو کې خپل یو شمېر پخواني ملګري ولیدل.

پارس ته زما په پخوانیو سفرونو کې زه د څارګرۍ (استخباراتو) د ډلې غړې وم چې په ډېرو ناوړو حالاتو کې یې د دغې سیمې په اړه خپل ګډ مسئولیت او ګډ کار په ښه توګه تر سره کړی دی. دوه کاله مخکې زما نوم په دغه سیمه کې زیات مشهور شوی و. کله چې زه په دغه ځای کې غلو شکولی وم او ما ترې خان روغ

رمت بیچ کړی و دا زما لپاره د ډېرې خوشالی وږ وه چې کله مې د دغې ډلې یو غړی په داسې یوې ځنډې ته پروت کلي بشرویه (Buschruyeh) کې ولید کله چې ما خپل ځان هغه ته وروپېژانده، نو هغه هم ډېر زیات خوشاله شو. هغه چې زه تر اوسه پورې نه وم لیدلی. نو ما ته یې زما په هکله ډېرې کیسې وکړې هغه زما په باب او زما پخوانیو هلو ځلو په هکله بشپړ معلومات لرل. که سړی په پارس کې په داسې سختو حالاتو کې څو میاشتې گرځېدلی وای او په هر ځل کې شکول شوی او تېر ایستل شوی وي او دغه راز د دې سیمې د استوګنو په سترگو کې د یو ناوړه او لاهمذبه کس په توګه انځور شوی وي، نو هغه به ډېر بڼه پوهېږي چې په داسې حالاتو کې له یو چا څخه د سمو معلوماتو او مرستو تر لاسه کول څه مانا لري؟! دغه سړی لږ وروسته په خپل یو بل ملګري پسې په یوه بله غرنۍ سیمه کې یو څوک ولېږه. هغه عبدالوهاب نومېده چې وروسته زما خدمتګار شو او له ما سره یې تر ټولو زیات وخت تېر کړ. خو وروسته دی هم ناروغۍ له پښو وغورځاوه.

په همدغه ورځ ما ته یو شمېر نور ناوړه څېرونه هم راورسېدل. ما ته زما یو سپاره له واګتر څخه یو کوچنی خبر راوړ. په دغه خبر کې ویل شوي وو چې نوموړی په "کاین" Kain کې دی. پر هغه د روسانو له خوا برید شوی او ده ورته خپل ټول سامان پرېښی او د لویدېځ پر لور تښتېدلی دی. په بله ورځ واګتر او ویلهلم پاشن له دېرشو تنو سپرو سره راورسېدل. جګړو او د دښتو اوږدو سفرونو دوی ډېر ستړي کړي وو. موږ ته وروسته څرګنده شوه چې هغه ډېر خبر لوڅ چې دوی ماته د خبر را رسولو لپاره رالېږلي وو، په لاره کې نیول شوي وو. په لنډو چې یې ووايم: یو څو ورځې مخکې د دوی ډله په "کاین" کې د روسانو له خوا تر برید لاندې نیول شوې وه. له روسانو سره د دغې سیمې پارسیان هم ملګري وو. خو دوی وکولای شول چې دغه قزاقان او پارسان په جګړه کې شاته وتمبوي او دوی ځان ته د تېښتې لپاره پیدا کړي. موږ باید پر دغه ریښتینتوب (حقیقت) هم ځان پوه کړای وای چې د دې ځای خپل استوګن هم زموږ له دښمنانو سره وو، په دې ډول نو دوی موږ ته خطرناک کېدای شول. ان چې په دریشیو کې له پردیو غلیمانو څخه د دغه ځای خپل استوګن موږ ته زیات خطرناک وو. یوه بله خبره هم د ناهیلۍ وږ وه. د واګتر سپاره چې د دغو سیمو پر غرونو کې په جګړو کې تکرر دي.

خو دې ته یې زړه نه بڼه کاوه چې بېرته شاته وګرځي او د روسانو پر ضد وځنګېږي. له دې امله نو زموږ په خپله ډله کې هم جنګي روحیه کمزورې شوه.

موږ له بېکر څخه مخه بڼه واخيستله هغه مو له درندو سامانونو، ناروغه څارويو او کسانو سره پرېښود. هرڅه چې بېکر د روسانو سترگي خان ته ور اړولې وې او روسان هم ورځ تر ورځ په زړه رانږدې کېدل نو هغه دې ته اړ شو چې دغه سامانونه ليرې غرونو ته ورسوي او هلته يې په غرونو کې په پتو ځايو کې ځای پر ځای کړي او خپله د "حلوان" Halwan درې ته وتښتي.

د اگست پر اوومه د لمر له پرېوتو سره موږ له "بوشرويه" څخه ووتلو. ماسپښين مهال زه پاس يوې څوکۍ ته ور پورته شوم. مخې ته مو چې وکتل نو يوه ډله را روانه وه. دا کوم کاروان نه و، يوازې کېدای شول. روسان وي زمونږ او د هغوی تر منځ واټن اوږد و. خو بيا مو هم د بهرې مخنيوی نه کاوه. موږ په بېرته روان شولو. له سهيل څخه انگرېزي - هندي ځواکونه هم را روان وو. هغوی ته مو هم بايد پام اړولی وای. اوس نو دلته بايد موږ له ډېر زيات احتياط څخه کار اخيستی وای چې د دښمنانو سترگې مو د خان پر لور نه وای را اړولې. زما د ډلې زباتو پارسيانو اپين څښلو. کله چې به پر دوی سخته راغله نو په ساعت کې يو ځل يې بايد خامخا ترې لوگي پورته کړي وای. ما له "طېس" څخه اپين له خان سره را اخيستی وو چې دلته يې پر دوی وويشم. نه مو شواي کولای چې په دغو سختو دښتو کې پرې اپين بند کړو. اصلاً موږ غوښتل چې په دغو ښارو سيمو کې دوی په دې توگه د حورو، بيونو او اوبو جنتي خوبونه ويني، خو موږ جرمنيانو دلته د خوبونو اړتيا نه لرله، دلته بايد موږ خپلې چارې تر سره کړې وای.

ما "دوهوک" Duhuk ته يو څوک ورولبېره چې وگوري هلته خو به دښمنان نه وي پراته. کله چې موږ هلته ورنږدې شولو نو خبر مو تر لاسه کړ چې دلته او دغه ځای ته په پرتو نږدې سيمو کې دښمنان نشته. دلته موږ ايله بيله په خوبونو ځانونه ماږه کړل او بڼه خوراک مو وکړ، خو بايد له احتياطه ډکې څوکۍ مو کړې وای.

بله ورځ په غرمه کې بايد موږ خپل يون پسې اوږد کړی وای. له يو څه منزل وروسته مو د کوچيانو تورې تورې څمې تر سترگو شوې، کله چې موږ هغوی ته ورنږدې شو نو هغوی وتښتيدل. خو کله چې يې وليدل موږ غله ته يو، نو بېرته راستانه شو. دغه سيمه هغوی د "چاه پښيري" Tschah-Paniri په نوم نوموله. ما بايد خپل څاروي يو څه دمه کړي وای ځکه چې ډېر سخت مزولونه مو مخې ته پراته وو. اوس لکه چې موږ هغې لويې لارې ته ورنږدې شوي وو چې د دښمنانو په لاس کې وه. دلته، که د هر څومره مودې لپاره کېدای شواي، موږ بايد پټ پاتې شوي وای.

په همدغه شپه کې موږ خپل منزل ته دوام ورکړ. له یو څو ساعته منزل وروسته موږ داسې دښتو ته ورسیدلو چې نږدې ورسره کلي پرانه وو. موږ جرمنانو باید ډېر ستونزمن کار تر سره کړی وای. خپله دغه ډله مو باید له بهرني بون سره سره یو ځای ساتلی وای. موږ باید ان سترې او ډارن خلک هم له خانه سره یو ځای ساتلي وای له همدې امله زموږ یون له زیاتو ستریاوو ډک و. وسله باید هر وخت ډزو ته چمتو وای پر موږ په لارو کې ځای پر ځای سپیو برید وکړ. خو بله کومه د اندېښنې وړ پیښه ونه شوه. وروسته موږ ته ځینې داسې خبرونه تر لاسه شول چې زموږ له دغه یون څخه زموږ غلیمان خبر شوي دي. دغه رازاته دا خبره هم څرگنده شوه چې زموږ څنگ ته پرانه کلي ته د دښمنانو له دوه سوو څخه تر دوه نیمو سوو سپاره را رسېدلي دي. همدارنگه موږ ته معلومه شوه چې په دغه ډله کې روسي او پارسي سپاره سره یو ځای وو. اوس نو باید موږ خپل هیڅ وخت له لاسه نه وای ورکړی. ما د وړاندې تگ امر وکړ، سره له دې چې د غرمې د لمر سوزنده وړانګې پر موږ لگیدلې. ما خپل یو شمېر ملګري له خانه مخکې لېږلي وو چې زموږ د وړاندې تگ لار مخکې له مخکې وڅاري. له یو ساعت منزل وروسته موږ له کوم خنډ پرته د دښمنانو له مخابراتي لیکو څخه تېر شولو. زما ځینو ملګرو غوښتل چې د دښمنانو د مخابراتي پایو، سیمونه و شکوي د دښمنانو د مرستې تر ټولو لویه لاره همدا وه، خو ما د خپلو ملګرو دغه غوښتنه ونه منله. اوس د دغو وسایلو د ویجاړیدو وخت نه وو او دا بې ځای هم نه و. پاشین به له کینې خوا څخه له یو ورځني منزل وروسته خپله تر سره کړی وای.

(۹)

ډېر کلک خاړل (تعقيب)

اوس مو ايله په ارامۍ سره ساه ايستلی شوه. يوه خبره اوس څرگنده وه: زموږ او د افغانستان د پولې په واټن کې له دې وروسته کمزوري ځواکونه پراته وو. د د بښمانو له اصلي ځواکونو څخه اوس موږ راتېر شوي وو. له هغو پياوړيو ځواکونو سره موږ د جگړې هيڅ وس نه درلود. اوس نو بايد موږ هڅه کړې وای چې له دوی څخه نور هم ليرې شوي وای د شپې له خوا پر مزله بوخت وو چې يو خبر مې تر لاسه کړ. زه خبر شوم چې "هينتيگ" ورک او بې درکه شوی دی. ما خپل کاروان ودراره او د هغه د موندلو لټه مو پيل کړه. دا ښه کار نه دی چې سړي خاړوي او انسانان د منزل په منځ کې ودروي، ځکه چې هغوی سمدلاسه خلمي. ناخاپه مو يو ډز واورېد. د دغه ډز سره په ليرې سيمو کې د سپو اوازونه هم يوځای شول. دغه ډز د کومې جرمنۍ وسلې نه و. له يو ساعت لټون او ناارامه څنډ وروسته "هينتيگ" موږ ته راورسېد. هغه له موږ څخه يو څه شاته پاتې شوی وو او وروسته ترې په غرونو کې لاره ورکه شوې وه. هلته پرې ډزې هم شوې او په گولۍ لگېدلې و. موږ بايد اوس بېره کړې وای. بايد د دوو تايو له ليارې تېر شوي وای. د لمر له راختلو سره سم له ۷۵ کيلو متره مزل وروسته موږ په يو کوچني کلي کې چې نګين Nagin نومېده دمه وکړه. له دوھوک وروسته په دغه کلي کې موږ د لومړي ځل لپاره د څارويو او ځان لپاره خوراکې څيزونه پيدا کړل، خو هيچا هم د ډوډۍ پخلي او نورو چارو ته زړه نه ښه کاوه. ټول د زياتې ستړيا له امله پرېوتل. ما د څوکيدارۍ يوه احتياطي ډله جوړه کړه، خو اصلي څوکيدار زه خپله وم. يوه دقيقه مې هم خوب ونه کړ. ما ځان ته يو سيوري پيدا کړ او د کلي يو استوګن مې راوغوښت چې د وړاندې تگ د لارو پوښتنه گروپړنه ترې وکړم. د دغه کلي استوګن داسې خلک وو چې له خپل کلي پرته يې، له دوی سره څنګ کې هغه بل کلی هم نه وليدلې. دلته چاته د دغه کلي نوم هم نه و معلوم. کله چې دلته موږ د افغانستان په اړه پوښتنه وکړه، نو خلکو به د لېونيو گومان را باندې کاوه، خو له دې سره سره په پارس کې د زياتو سفرونو له تجربو او د يو عسکر په توګه مې له دغو خلکو څخه يو شمېر ارزښتناک معلومات تر لاسه کړل. اوس بيا د وړاندې تگ شېبې راورسېدې. په ډيرې خواړۍ مې خپل کاروان راويښ کړ. څښاک او خوراک مې پرې

وګر او له دوه ساعته دمې وروسته مو بیرته مرل پیل کړ. منزل مو بیا هم پر شاړو سیمو او تر سورنده لمر لاندې و.

بو لوی کلی چې "درخش" Dorochsch نومیده، زموږ مخې ته راغی. څرنگه چې ما نه محکمې خبردارې راکړل شوی و، نو هڅه مې کوله چې خانونه له دې کلي نه په ځګ کې تېر کړو. غوښتل مې چې د ختیځ له لورې، شمال خوا ته وړاندې تګ وکړم او هلته د افغانستان په پولې سره پرتو غرونو ته ځان ورسوم. له اوږده سفر وروسته مې باید دا خبره زغملې وای چې زموږ لارښود پر نا سمه لاره روان دی. بیرته مو لاره بدله کړه. په دغه سیمه کې زه څو څو ځله دې ته اړ شوم چې لارښودونکي بدل را بدل کړم، خو ژر په بیرته متوجه شوم چې هغوی هم د دغو لیارو په اړه ډېر نه پوهېږي.

د تودوسی او ستریا له کبله زموږ څاروي او کسان بیخي له لاده باده وتلي وو او وړاندې تګ ته یې زړه نه ښه کاوه، خو له ټولو څخه سوږ جرمنان سرلورې وو. دا زموږ د اوسپنیز توان او د وړاندې تګ د ارمانونو پایله وه چې کاروان مو ونه پاشل شو. زما اتريشي ملګري هم ناتوانه شوي وو. د هغوی مشر بايرل Bayerl هم ډېر ستومانه او له لاده باده وتلی و. خوږېده او ما یې هیڅ مرسته نه شوای کولای. هر څوک چې له پښو لوېده او وړاندې به نه شو تلاي، هماغلته به مو پرېښوده. زموږ په وړاندې یوازې یو هوډ پروت و؛ په هر ډول چې کېږي باید مخ په وړاندې لاړ شو. د غلیمانو په منګولو کې له ښکېلیدو څخه، په دغه دښته کې خاورې کېدل غوره وو، په دغه ورځ موږ نوی (۹۰) کیلومتره منزل وکړ. کوم غلیم مو مخې ته نه و راغلی، خو بیا هم دغه ورځ له ټولو ورځو څخه زیاته ستونزمنه وه. همدې ورځې موږ ته زیات شمېر زیانونه هم راراول. موږ باید اوس په دې خبر خانونه باوري کړي وای چې غلیمانو به زموږ څارل او تعقیب پیل کړي وي. په دغه ورځ کې یې له شکه چې زموږ او د دوی واټن سره ډېر زیات شوی وو، ځکه چې موږ دغه ورځ په منزل ځان ښه سترې کړ. زموږ دښمنانو که ډېر تکړه سپاره هم رالېږلي وای، هغوی دغه واټن دومره په اسانۍ سره نه شو لندولی. دغه واټن مو باید همداسې اوږد ساتلی هم وای له همدې امله مو دلته لږ دمه وکړه. ما یوازې دوه ساعته خوب وکړ او د سهار په دوو بجو مې ټول کاروان د وړاندې تګ لپاره راپورته کړ. دا ځل زما خپل هېوادوال هم پر ما وګورېدل. ټول کاروان راوینتول او یون ته چمتو کول ډېر ستونزمن کار و. دا کار له لغتو وهلو او بدو ردو ویلو پرته نه شوای کیدای. د خپلو

څارويو کتلو ته ورغللو او ورسو ليدل چې هغوی هم ډېر زيات کمزوري شوي دي. خو بيا مو هم نارونه يري يار کړل

موږ چې په لاره کې کوم مخابره چې (تلگراف چې) نيولی و نو هغه د خوشي کېدو په وخت کې د مرگ پر پوله ولاړ و. هغه اوس موږ ته کوم تاوان نه شو رارسولی خداي وکړي چې هغه تر خپل کوره رسېدلی وي، بنايي موږ ته يې يو څه درناوی پيدا شوی وي او زموږ په اړه ښه خاطرې ولري.

د سهار په نهو بجو مو ايله بيله له دغه ځايه يون پيل کړ، وړاندې د ناميد Na-umid (ناهيلي)، له دښتې، زموږ د هيلو منزل يروت و، په اصل کې دغه غرنۍ سيمې د پارس او افغانستان طبيعي پولې دي، دلته لاتر اوسه پورې د هغوی پخوانيو سرحد څو کيو ښې نښانې څرگندېدلې. تر دغه ځايه پورې به افغانانو خپلې رمې راوسلې دغې دښتې نه، بلکې دغو غرونو دغه اولسونه سره جلا کول د اولس پر وينا له دغو غرونو نه ختېح لورې ته د افغانستان خاوره پيل کېږي د پارس پر لورې مو د وروستي ځل لپاره وروکتل سره له دې چې موږ دلته خپل ډېر سپېڅلي ملگري شاته پرېښي وو، خو بيا مو هم په ستريا او خونۍ د غرونو پر لور يون پيل کړ په دغو غرونو کې سړي د انگرزانو د آسونو د پښو پلونه لېدای شواي. په دې توگه نو دلته هم د هغوی څوکۍ راغځېدلې وې، خو دې خبرې موږ دومره نا ارامه نه کړو د کوچيانو په کېږدو کې مو يوه لنډه شېبه دمه وکړه هلته مو يو څه اوبه هم پيدا کړې دا ځل مو هم پنځوس كيلومتره مزل کړی و

نن هم له موږ څخه په لاره کې يو زيات شمېر څاروي او انسانان پاتي شول. په هغو کې زما دوليم (ريزرف) آس هم شامل و، له يو کم شمېر پرته، نور نو د ټولو پارسيانو حالت خراب و، خو عربان او افغانان له هغوی څخه يو څخه ښه وو. په موږ ټولو کې هيڅ متره او توان نه و پاتې. سره له دې چې زموږ په بدن کې نوې هيلې او احساس غزونې کړې وې.

زموږ ترکي ملگري قسيم باي يو نږدې کلي ته ولېږل شو چې يو څه سامان واخلي، خو نوموړی له داسې شيانو سره بېرته راوگرځيد، چې هيڅ گټه مو نه شوه ترې اخيستلی. زموږ په وړاندې د څلورو پنځه دښتو مزلونه لاپراته وو. سهار د وخته په دريو بجو مو بېرته مزل پيل کړ. له پنځه ساعته مزل وروسته موږ داسې يوې سېمې نه راوړسېدلو چې "چاه ملکي" Tschahmelki نومېده، هلته موږ هغو ملگرو په تمه وو چې شاته را څخه پاتي شوي وو. دلته له يو څو ونو او بوټو سره ځنگلي (وحشي) څره ولاړ وو چې موږ له دغه ځايه وشړل، هغوی داسې په بېرته

وتبستيدل چې نېنېنه يې بيخي د حيراني وړ وه. دغه ننداره زمورې له پاره ډېره په زړه پورې او نادره وه؛ خو له بده مرغه مورې يې ښکار نه شو کولای. په دغه ځای کې مو له خپلو سرونو لويې لويې افغاني ډول پگړۍ را تاوو کړې، چې له تودوښې خان وژغورو. د پکړۍ يوه څنډه به مو له خولې او پزې هم را تاووله چې له خاورو دورو هم بچ شو. يو شمېر څاروي به مو د لمر د زياتې تودوخې او تاو له امله يو ناڅاپه په منډه شول او بيا به پر ځای راپربوتل. له ټولو څخه ناوړه خبر دا وو چې زمورې لارښود کوچي مورې په يوه بدله لاره راوستي وو. دلته د اوبو هيڅ نښه نښانه هم نه وه، په داسې حال کې چې لس ساعته مزل مو کړی وو. له دې کبله چې نور هم بې سپکه اوناتوانه نه شو نو د سهار په دوه بجو مو دمه وکړه تر اوسه پورې لامورې د خپل سفر د لارې په اړه ډاډمن نه وو، او ځکه مو د اور لمبه د نښې په توگه خپل پاتې ملگرو ته نه شوه ورکولای.

په نقشو کې د "يزدون" Yesdun دغه سرحدي سيمه د داسې چا په لاس کې وه چې مورې ته يې ستونزې پيدا کولای شوې، مورې بايد همدغې سيمې ته تللی وای، ځکه چې اوبو ته مو اړتيا لرله. مورې دې ته هم چمتو وو چې په زور سره پر دغه لار لاړ شو. ماښام مهال زه له ځايه وځوځېدم چې د دغې سيمې په اړه ځانته معلومات پيدا کړم. ما ته څرگنده شوه چې مورې د افغانستان د پولې ختيځ اړخ ته زيات نږدې شوي يو مورې له پولې د اوبتلو اجازه نه لرله. تر اوږده واټنه د اوبو څه نښې نه ښکارېدلې. ددې لپاره چې مورې "يزدون" ته ورسېږو، بايد بيخي پر بل اړخ روان شوي وای. ما خپل کاروان تگ ته چمتو کړ او له دوه ساعته احتياطي مزل وروسته، يوې داسې سيمې ته ورسيدلو چې له ختو جوړې شوې کوټنۍ او سمخې يې لرې چې خلک په کې اوسيدل هغوی مورې ته کيسې وکړې چې پارس د پولو څارونکي اته ورځې مخکې دلته راغلي وو. روسان او انگرېزان په دغو سيمو کې کله نه وو ليدل شوي، خو کېدای شي چې له مورې نه وروسته هغوی دغې سيمې ته راورسېږي.

زه په دې ډېر خوشاله شوم چې پاشن له خپلو کسانو سره د ماسپينين له خوا راورسېد او زمورې سره يوځای شو. له هغوی سره هغه اتریش هم يوځای وو چې خلکو فکر کاوه، چيرته تری تم شوی دی. هغه مورې ته ډېرې په زړه پورې کيسې وکړې. پاشن د تلگراف (مخابراتو) هغه سيمونه هم شکولي وو چې د دښمنانو اړيکي سره پرې کړي. دی په هماغو سيمو کې و خو کله چې حالات خراب شو نو هغه د "چاه ملکي" پر لور وځوځيد او هلته يې زمورې د پټنو نښې پيدا کړې وې.

یوه بله نوې پېښه د "هینټیک" کسانو د وړاندې تګ مخالفت کاوه، دده څاروي په کرایه اخیستل شوي وو ټولې هغه هلې ځلې ناکامې شوې چې غوښتل مو هغوی وړاندې تګ ته وهڅوو. دغو د افغانستان په هکله داسې ډاروونکي خبرونه اورېدلي وو چې هلته تګ ته یې په هیڅ ډول زړه نه ښه کاوه. هغوی د غلیمانو لاسونو ته د ورغورځېدلو ریسک کاوه (زړه ښه کاوه)، خو هلته یې تګ زړه نه غوښتل. اوس نو له دندو څخه د هغوی له گوښه کولو پرته بله لاره نه پاتې ما "هینټیک" ته له خپلو څارویو څخه یو شمېر وروسپارل. د هغه له خوا شړل شوي کسان وروسته یې ټول روسانو نیلوي او سامانونه یې ترې اخیستي وو.

اوس نو موږ د پارس له دښتو او دغه راز له خپلو دښمنانو څخه را تېر شوي وو. دلته موږ ته یو شمېر نوې اندېښنې راپیدا شوې. موږ داسې یو هېواد ته روان وو چې موږ ته د هغه په اړه هیڅ معلومات نه وو، له نړۍ څخه گوښه او او د پردیو دښمن وو. زموږ اندېښنې دا وې چې هلته به له موږ سره څه ډول چلند کېږي؟ دغه هېواد دادی زموږ مخې ته پروت دی هیڅوک دې هېواد ته د "امیر" له اجازې پرته نه شي ورننوتلی. ایا دلته به موږ په تړلیو سترگو په دغه هېواد کې یو خوا بله خوا گرځول کېږو، لکه له پارس څخه هرات ته له راغلیو سوداګرو سره به چې له اجازې سره سره همداسې چلند کېده؟ لکه خلکو چې کیسې کولې، ایا زموږ سروونه به هم له تنې غوڅ شوی، په بوجیو کې اچول شوی او د شپې له خوا له پلوې اخوا ته غورځول شوي وای، لکه څنګه چې څه موده مخکې له روسانو سره همداسې چلند شوی و؟ ایا موږ به په همدغه راتلونکې تانه کې بېرته د پولې پر لور راوشړي؟ افغانان او امیر اوس تر کوم ډول سیاسي اغیزولاندې دي؟ موږ خو داسې خلک نه وو چې په داسې ویریندکو افسانو وډار شو؛ خو زموږ حالات ډېر ناوړه او نازک وو. کېدای شي چې نن دغه خبرې ډېرې د حیرانتیا وړ او له مبالغې ډکې ښکاره شي، که زه ووايم چې زموږ د جګړه ییزو پایلو او پوځي هڅو له کبله دغه هېواد ته د اروپایانو ورتګ ممکن شوی دی او دغه خپلواک هېواد یې د خلکو په زړونو کې ځای کړی دی. خلک دې له هغو کسانو څخه پوښتنه وکړي چې له موږ څخه وړاندې یې دغه هېواد ته د ورننوتلو تکل کړی دی. یوه خبره ښکاره ده او هغه دا چې له دغه نا څرګند هېواد څخه چې کوم پری تاو شوی و هغه د لومړي ځل لپاره موږ غوڅ کړ.

دا چې د عیسویانو په توګه، موږ له خانونو څخه افغانانو ته "به بو" جوړ نه کړو، نو له همدې امله مو مولوي برکت الله چې د اسلامي خپلواکۍ غوښتونکو یو

نوميالی جنگيالی دی او ترکي قسم يای له يو څو نورو کسانو سره د هرات والي اگورترانه ورو لېږل چې زموږ له رانگ څخه يې خبر کړي. اوس نو دادی بيا زموږ د وړاندې ننگ شيبې رارسيدلي وې. بنيبي زموږ دښمنان به زموږ د څارلو لپاره اوس رانږدې شوي وو. سره له دې چې موږ پوره زيات ستومانه وو، خو دا مو غوره وگڼله چې خپل يون نه دوام ورکړو. په يزدون کې موږ ته چا په دې اړه معلومات نه شوي راكولای چې د افغانستان د پولې لومړنۍ تايه به چېرته وي؛ خو هغوی داسې اټکل کاوه چې په دغو ليارو کې د اوبو د څاگانو امکان شته دی. موږ د دغې ليارې په اوږدو کې د آبادۍ څه نښه پيدانه کړه.

څرنګه چې کمزوري او نانوانه کسان ټول به ليارو کې پاتې شول، نو ايله اوس زما په څنګ کې تر ټولو ځواکمن او پياوړې کسان پاتې وو. نه مې غوښتل چې دوی هم له لاسه ورکړم. زه تر اوسه پورې روغ رمت وم، سره له دې چې هر هڅه مې درد کاوه او سترګې مې پټې پټې کېدې. اوس نو ټول پټې يوازې د جرمانو پير اوږو پروت وو. "هيننيک" تر ټولو پياوړی کس و چې زما په څنګ کې و. په دغو ورځو کې موږ دواړو تر ټولو سختې چارې ترسره کولې. له پنځه ساعته مزل وروسته موږ يوې داسې سيمې نه راوړسېدلو چې پخوا هلته اوبه وې، لږ څه مخکې. د شپې په لسو بجو موږ پر هغه سيمه تېر شو چې په نقشه کې يې د افغانستان د پولې په توګه په نښه کړې ده. دا د ۱۹۱۵ کال د اګست د ۱۹ شپه وه چې شلمې ته اوښتله. ايله په يود بجه مو د اوبو يو څو څاګانې پيدا کړې، څرنګه چې نول سترې وو نو پر زمکه پرېوتل. له څارويو څخه مو پټې بنکته کړل او دمه مو جوړه کړه. يو څه په کې د څاګانو پر لور لاړل چې غوښتل يې د ځينلو لپاره اوبه پيدا کړي. اوس موږ له غلیمانو څخه ژغورل شوي او خوندي وو، وروسته چې مو کله په کابل کې له امير سره وليدل، نو هغه راته وويل چې موږ نور يوه ورځ هم په پارس کې خوندي نه شول پاتې کېدای. زموږ دښمنان پر موږ پسې زموږ له راتېرېدلو، نيمه ورځ وروسته رارسيدلي وو خو له پولې څخه د را اوښتېدلو زړه ي نه شو کولای. د انګرېز - هندي پوځونو لس زره کسيز لښکر او د روسانو يو پوځ په دغه سيمو کې په پوځي بړمختګونو او هلوځو بوخت وو. هغوی د بلوڅستان له لورې پر سيستان او ختيځ پارس، مشهد ته رارسيدلي وو. د پاملرنې وړ خبره دا وه چې روسانو او انګريزانو په ګډو هڅو کې يو پر بل هم دومره ډاډ نه لاره او په تلپاتې توګه يې يوځای کار ته زړه نه سره ښه کاوه. دغه خبره وروسته بيا د هغو بيلا بيلو انګريزانو له خوا راته وشوه چې وروسته بيا زموږ سره بلد شوي وو.

اوس نو بايد موږ د يوې يا دوو دښتو مزل تر سره كړې واى. موږ بڼه په بېره مخ په وړاندې روان وو. زه نه پوهېږم چې هغه كوم زور و چې موږ يې داسې بېرني مزل نه هڅولې وو! اويَا كيلومتره مزل مو كړى وو چې يو څو ډزې مو واورېدلې، دغو ډزو نږدې رسوږ زاره چوولې وه. موږ داسې اټكل كاوه چې دا به گوندې افغاني څارونكي وي. خو نه، دا هغه اتریش ملگري وو چې زموږ له كاروان څخه ورك شوي وو او اوس بايد بېرته راسره يوځاى شوي واى. د سهار په پنځه بجو موږ يوه جلا پروت او شاړ كلفي "مغول بچه" ته ورسېدلو چې موږ په كې د ځينو خانگريو كسانو د ليدلو تمه لرله.

له اته - نهه ساعته مزل وروسته موږ راتلونكي دمه ځاى ته رسېداى شو. آيا موږ په دغه لړ يا پاتې توان سره، دغومره لازه وهلى شوه؟ خو دا خبره راته څرگنده وه چې دغه يو وړځني يون موږ ژوندي ساتلى شو. همدغه احساس په موږ كې يو څه توان راپيدا كړى وو. خو له دې سره سره په موږ كې چندان د ژوند څه نه ورا پاتې.

(۱۰)

د هند په دروازه کې

په لومړني افغاني دمه خای کې د میلستوب هرکلی، سمسور هرات ته رسېدل، زیانونه، د هرات پخوانی او اوسنی اهمیت ښاراو مهربان والي

موږ په نیمه شپه کې روان شولو. هوا تازه شوې وه. د غرونو نږدېوالی مو محسوسولی شو. یو بل څاروی را ته په لاره کې ځملاست. د سهار پر شپږو بجو موږ پر شتو او سمسور پتیبو (زمکو) تېرېدلو. دا زموږ له پاره یوه په زړه پورې ننداره وه. موږ پوره خواري وکړه چې خپل څاروي ودروو او دغو شنو پتیبو کې دمه جوړه کړو. دلته په زمکو کې یو شمېر افغانانو کار کاوه او د سپین کتان جامې یې اغوستې وې. دوه گړۍ وروسته موږ لومړني افغاني کلي ته چې "پریهر" * نومیده ورسیدو. د خای اوسېدونکیو له لورې را ته تود هرکلی وویل شو او خای یې راکړ، خو داسې ښکارېدل لکه چې موږ بیخي نابنده ورته ښکارېدلو. دا له هغوی سره سپري منلی شو، ځکه چې دوی په خپل ټول عمر کې یو اروپایي هم نه و لیدلی.

موږ له یو ډول ناکاره انتظار څخه په مازیگر کې خلاص شولوو ځکه چې د هرات دوالي (گورنر) له خوا رالېږل شوی کاروان چې سپاره او بار وړونکي څاروي په کې وو، راوړسېدل. اوس نو موږ ته بهې تفاوته وه چې زموږ راتلونکی پروگرام به څنگه وي او دچارواکو ښه راغلاست به په کوم ډول وي؟ موږ په دې زیات خوشاله شو چې هغوی موږ ته د افغانستان د حکومت د مهلمنو په توگه هر کلی ووايه. موږ له دې نه و خبر چې د ختېخ خلک دومره مهربانه دي، سره له دې چې له موږ سره یې توپیر درلود خو بیا هم موږ د غو خواخوږو، ساده او ریښتینو خلکو له زړه خوشاله کړلو، د پارس له خلکو سره چې موږ څو تېرې میاشتې ورسره یوځای وو، دوی توپیر درلود.

په پیل کې موږ ته زیات شیان نا آشنا بریښېدل. فارسي د دربار او دولت ژبه وه زموږ پر غوږونو سره او سخته لگېدله. زیاترو لغتونو یې له لویخي فارسي سره توپیر لاره چې زموږ غوږونه ورسره آشنا شوي وو. د نویو راغلیو کسانو نندارې پر

موږ خانکړې اغېزه وکړه د دوی مشر یو اوږد او تت زرغون رنگه یونیفورم اغوستی و چې خلند تنی یې لرله. ورسره یې د څرمنې موزې په پښو کړې وې چې سړي ته یې د روسانو کالي وربادول.

دغه راز یې د پخوانیو انگرېزانو په څېر خولی پر سر کړې وه. د غسې خولی په راتلونکې کې موږ زیاتې لېدلې کېدای شي چې د داسې کالیو اغوستل به خپلو چارواکو ته د امیر حبیب الله خان لارښودنه وه او له همدې امله سترو چارواکو هغه سپینې لونگی نه پر سر کولې چې د عامو افغانانو عادت و. له دغو چارواکو سره دوه تنه سپاهیان هم وو چې د منځنیو پېړیو په لباس کې راغبارل شوي وو. همدارنگه له دوی سره یو داسې کاروان هم مل و چې د خوراک په گډون یې بیلابیل سامانونه له خانه سره لرل. هر څه چې به زموږ اړتیا وه، هغوی به موږ ته په واک کې راکول او کله چې موږ غوښتل، بیه یې ورکړو، نو هغوی به دې کار ته نه پرېښودلو. ځکه چې موږ د هغوی د مېلمنو په توگه تللي وو.

موږ غوښتل چې دلته یوه یا دوه ورځې دمه وکړو ځکه چې زموږ د ډلې څو تنه د څښاک او خوراک له شته والي سره سره، په ښه وضعه کې نه وو، خو والي غوښتل، هر څومره ژر چې کېدای شي، موږ د هرات ښار ته ورورسېږو. مهماندار (مېلمه پال) پر موږ بیره کوله نو ځکه موږ په سبا حرکت وکړ. هرات ته د تگ لپاره باید موږ خپل لباسونه ښه سره چمتو کړای وای. که چا له خانه سره کوم ښه شی راوړی و، نو هغه یې له خانه راتاو کړ. په موږ ټولو کې د هینټیګ Hentig جامې ښکلې وې. موږ د سپرو یوه لویه ډله جوړه کړه چې عربان، پارسیان (ایرانیان) افغانان او هنديان په کې شامل وو، او داسې خو موږه د افغانانو په مشرۍ یون پیل کړ. زموږه د بار وړونکیو څارویو ډله پر موږ پسې وروسته را روانه وه. زموږ د ساتنې (تحفظ) لپاره د تگ داسې لاره غوره شوه چې د خلکو د استوگنې له ځایونو څخه ډډې ته وه. یوازې یوه دمه مو وکړه چې په دغه دمه کې مو چای او خوندور انګور وخورل. لږ وروسته موږ د هرات سمسوره دره ولیدله چې ښکلې پټې او ښونه یې لرل او تر شایې لوڅ غرونه ښکارېدل دا یوه ډېره په زړه پورې ننداره وه. زموږ څرې او وچې سترگې د دغې سمسورې سیمې په ننداره نه مړېدلې. لږ وروسته بیا د لویو ونو په سیوري کې په پټیو کې روان وو چې له هریرود څخه راغلې ویا له په کې بهېدله. زموږ پوزې چې د مالګې له گردونو ډکې وې دغه ښکلې وږمې یې په ډېرې خوښۍ سره ځان ته راکښلې. دغه لوی توپیر موږ ته په ډاګه کړه چې څه څه مو

بر سا پری اېښي دي. خو د دې سيمې خوند هغو گردونو خراباوه چې سترگو ته مو را وتل

د دغې سيمې د نندارې په وخت کې موږ ځانونه په کتو پورې کلک کړي وو. د دې لپاره چې ځناور يو څه دمه وکړي. غوښتل مو چې څه شېبه پلي لار شو، ځکه چې موږ هسې هم له پلي تگ سره روږدي وو. موږ بايد په يو څه بېره مخ پر وړاندې تللي وای

د مازيگر پر څلورو بجو موږ د لويو ديوالونو په منځ کې پروت هرات ته ورسېدلو د ځاي استوگنو له خوا موږ ته په زړه پورې هرکلی وويل شو د ښار منځ ته د ورننوتلو اجازه مو نه لرله. موږ د ښار له ختيځ اړخه، په شمال کې د امير يو ښکلي ميلمستون ته بوتلل شولو چې همدغه ځای له دې وروسته زموږ استوګنځی هم شو. پوره ډېره ډوډۍ راته تياره شوې وه. د تېرو مياشتو د کړکېچونو له امله، دغه سيمه لکه يو افسانوي هېواد داسې ښکارېده، خو زموږ داسې نه وه خوښه چې د پيره دارانو له خوا مو کلکه څارنه کېدله او تر يو وخته پورې يې د تگ راتگ اجازه نه را کوله، خو د پيل لپاره زموږ هم يوازې هوساينه او استراحت په کار و.

تر ټولو اړين (ضروري) کار دا و چې پر ناروغانو پاملرنه وشي تر ټول زيات بايرل ناروغ و او يعقوب هم داسې ښکارېده چې د رنځورتيا څه اغېز پرې شوی وي. موږ په پيل کې د ځينو خلکو د رانږدې کېدلو له امله شکمن کېدلو. د اګست په څلرويستمه له اصفهان څخه هرات ته د را روانېدو په وخت ما داسې کړې وه: ۱۴۰ تنه انسانان، ۲۳۶ څاروي، او د هرات د رارسېدلو شمېره داسې وه. ۳۷ انسانان، ۷۹ څاروي، او داسې ښکارېدله چې يو څو تنه نور هم کم شي. دغه قربانۍ يې پایلې نه وې. د کاروان عمومي برخه دادی افغانستان ته را رسېدلې وه، يو سخت کار تر سره شوی و او موږ ته د لارښودنو يوه برخه هم تر سره شوې وه.

هرات د منځني ختيځ يوه زړه او د ارزښت وړ سيمه ده. د هرات د غرونو او دښتو بڼه داسې وه، لکه د منځنيو پېړيو ليکوالو چې به په خپلو ليکنو کې څرګندوله، دغه ښار د اسيا د ښې په نوم يادېږي، څوک چې زموږ په څېر دوچو دښتو په اوږده لاره دننه راغلي وي، دغه ځای به ورته لکه جنت ښکاره شي.

له ډېره وخته راهيسې هرات د يرغلګرو او سوداګرو يو لويه لاره او دمه ځای و، چې له لويديځ او شمال څخه به را روان وو او هندوستان، چين او پارس ته به تلل. د دمه ځای په توګه او د چمتو والي لپاره يې د لويو کمپنيو لپاره هم يو مهم نقش لوبولی دی.

سره له دې چې دغه سیمه هم لکه د نورو هغو سیمو په څېر وه چې د دې دغه ځواک نه لاره چې له خپل ځاني توانه، له دوی څخه د زیاتو جنگیالیو اولسونو د راتګ او یرغل مخه ونیسي، څرنگه چې د بیلابیلو لاملونو له مخې وخت ناوخته قوتونه او ځواکونه اوبستل را اوبستل، نو د دې سیمې په موقعیت کې هم وخت په وخت بدلونونه رانلل دلته به کله ایراني او کله هم ترکی یرغلګر حاکمان کېدل. ډېره موده وروسته چې په افغانستان کې یو خپلواک دولت جوړ شو نو بیا په نولسمه پېړۍ کې د روسانو او انګریزانو له خوا سختې هلې ځلې پیل شوې چې "د هند په دروازه کې" کې د ایران د ځواکونو د درېدو مخه ونیسي دغه وخت هرات له لویديځ او شمالي خواوو څخه بیل شو. هرات (یا پخوانی اریا) یوه غني تاریخي ماضي لري "مقدوني سکندر" د "باختر" خوا ته د پرمختګ په لاره کې پخوا هم دلته یوه پوځي موقتي اډه جوړه کړې وه. د هرات د سمسورتیا دوره له لسمې څخه تر څوارلسمې پېړۍ پورې ده چې دا له محمود غزنوي او دده له اخلاقو سره اړه لري. دا د دوی د څواریمو ثمره ده چې ډېرې شاندارې، څو اوس ویجاړې یې اوس هم د دې دورې پر څلا شاهدي ورکوي دغه په ښه موقعیت کې پروت ښار ان په دیارلسمه او څوارلسمه پېړۍ کې د چنګیزخان او ګود تيمور د یرغلونو له وړانیو سره سره بیا هم په ډېره لنډه موده کې پر پښو ودرېد په هغو وړانیو کې د دوی کاریزونه او سمسورې زمکې هم بیخي ویجاړې او شاپې شوې خو بیا یې هم ژر جوړې کړې دا ځکه چې دغه د اوبو لګولو سیستم د سر خلاصو کسانو په توګه جوړ شوی، نه یوازې د کاریزونو په بڼه او له همدې امله ژر جوړېدای شو.

د یرغلګرو لپاره د دې سیمې تیریکي ارزښت ډېر زیات و. سره له دې چې دغه سیمې به د یرغلونو له امله بیخي ویجاړې شوې او مغول نژاده قومونه به دلته په جبري توګه د دې سیمو استوګن شول، خو د دې سیمې ستراتیژیک اهمیت به لا پسې زیات شو. له همدې کبله د څوارلسمې پېړۍ په پای کې د تيمور د زوی شاهرخ میرزا له خوا د خپلې پلازمینې په توګه د هرات د ټاکلو له امله، دغه ښار د خپلې سمسورتیا یو بل پړاو پیل کړ.

د شپاړسمې پېړۍ په پیل کې، کله چې ایرانیانو د خراسان ایالت ونیو، نو د هرات ښار چې پخوا یې سیاسي - کلتوري مرکزیت درلود، دغه مرکزیت د مشهد ښار ته ولېږدېد او دغه راز مشهد د تشیع د ملي تقدس پر مرکزیت هم بدل شو. د دې کار په پایله کې د هرات ویجاړۍ پر له پسې او نه تم کېدونکې بڼه غوره کړه او دغه بهیر ته له توراني وادیو څخه د ازبک قومونو را دانګلو نوره هم چټکه بڼه

ورکړه، ځکه چې دغه ښار نو اوس کوم مرکزي دريځ نه درلود، بلکې يوازې يو سرحدي ښار ترې جوړ شوی و. په ۱۸۸۵ کال کې د پارسانو وروستي يرغل چې روسانو هم لاس ورسره لاره، د انگرېزانو د مداخلې سبب شو. د دې کار پايله دا شوه، چې هرات بېرته په افغانستان پورې وتړل شو، ځکه چې دغه وخت ټول افغانستان د يو حائل دولت په توگه د انگرېزي کنترول لاندې وو، په دې توگه نو روسي سرحد په "کشک" کې پاتې شو چې د هرات له شمال څخه د پښو د څلور ورځني سفر په واټن پروت دی.

د انگرېزانو له خوا، د هند لپاره د دغه ښار ارزښت وخت پر وخت په ډېره مبالغه آمېزه توگه مهم څرگند شوی دی او تر اوسه پورې لاهم پر دغه ښار، د هر روسي يرغل په وړاندې کلکې مقابلې ته چمتو دي. د انگرېزانو له ټولو هڅو سره سره چې دغه غرنۍ ښار د هند د ساتلو په خاطر همداسې ستونزمن لازي (صعب العبور) وساتي، بيا به هم يو وخت له هراته تر هندوستانه پورې د اورگاډي پټلۍ تېره شي. سره له دې چې د داسې بياباني سيمو لپاره د ريل پټلۍ له پوره ارزښته ډکې دي او په تېر جنگ کې يې پرېکنده نقش ولوباوه، په اوسني عصر کې، د نورو ترانسپورتي وسايلو شته والی او له نړيوالې جگړې څخه د لاس ته راغليو تجربو پر بنسټ، د دې ښار ارزښت نن ورځ له پخوا زمانې څخه يو څه کم دی.

د افغانستان لپاره دغه ښار، له کابل وروسته د خورا زيات اهميت لرونکی دی، سره له دې چې دغه ښار يوازې د شل زره نفوس په لرلو سره د گڼې گوڼې له ښارونو څخه نه حسابيږي، د دې ښار اداري چارې تل د مرکزي حکومت د ډېرو باوري ارگانونو په لاس کې دي. د منځني هريرود د شاوخوا د سمسورو زمکو د اوسېدونکو خلکو شمېر تر اوسني اټکل څخه زيات معلومېږي. دلته، پښتانه او د افغانستان په بيلا بيلو ولاياتو کې استوگن تاجکانو د مغولي نژاد هزاره گان او چار ايماق اوسېږي. پر دې سربېره دلته يو څو سوه هندي او يهودي کورنۍ هم اوسېږي.

د ښار اساسي بنسټ له څو پېړيو راهيسې پرته له کوم بدلونه پاتې شوی دی. دغه بنسټ يو مستطيل ښيي چې اوږده او سور يې ۱۵۰۰ × ۱۴۰۰ دي. په مرکزي شمالي برخه کې پر يوه لوړه يوه کلا جوړه شوې ده، د هرې څنډې په منځنۍ برخه کې لويې دروازې لري چې د برجونو په توگه ساتل شوي دي. له دغو دروازو څخه را پيل شوې لارې يې دغه ښار پر څلورو برخو ويشلی دی. ښار د يو لوی ديوال په منځ کې پروت و چې مخې ته يې يو ډنډ هم جوړ شوی و. خو دغو شيانو د دفاع لپاره

نویو (موډرنو) وسلو پر ضد کوم خانګړې ارزښت نه لاره. خو د خپګان خبره وه چې په ۱۸۸۰ کال کې انګرېزانو غوښتل دغه ښار په یوه قوي لښکر کوټ بدل کړي. هغوی غوښتل چې دغه اباد ښار او هغه ښکلي ودانۍ چې پخوا جوړې شوې وې وړانې کړو په دې لړ کې یې یو ښکلی جومات وېجاړ کړي و.

که څه هم چې د منځني ختیځ د تګ را تګ دغه لاره ښاره شوې وه او هرات نور د شمال جنوب او لویدېځ - ختیځ لاره نه وه خو د روسیې او پارس په اړه یې ارزښت لرلی دی، د دې سیمې سیمه ییزه صفت له هیڅ سره برابر دی. مګر سړي کولای شي چې زړې او ښکلې هراتۍ غالیۍ پید کړي.

دغه ولایت اوس د افغانستان د پاچاهۍ یوه مهمه برخه ګرځېدلې ده. که څه هم چې یوازې دوه کچه لارې لري چې یوه یې د هزاره جات د غرنیو سیمو پر لور تللې ده چې ډېرې میاشتې د اوږو له کیله بنده وي او بله یې له کندهار سره نښلول شوې لاره ده چې یوه نیمه میاشت مزل غواړي. د دغه ښار او د سیستان د ډنډ له امله، افغانستان د منځني ایران له سیمو سره اړخ لګوي چې موسم او جوړښت یې یو ډول دي. دغه سیمې په منځنیو پېړیو کې سره یو شوې هم وې.

له لږې آزادۍ سره سره موږ د هرات دوالي (ګورنر جنرال) راتلو ته سترګې په لاره وو. موږ ته مخکې لا ویل شوي وو چې نوموړی به راځي. سهار د وخته خلک رارسیدلي وو چې هغه ته یې مانی ترتیبول او له ښاره یې ورته هغه مېز او څوکی راوړل. په لس نیمو بجو هغه له خپلو کسانو سره راښکاره شو. له عسکري ترتیباتو سره را روان وو مخکې ترې دیرش تنه عسکر را روان وو چې لباس یې د انګرېزانو په څېر و، او ورپسې پر یوه لوی اس باندې سپور دغه څه نا څه پنځه شپيته کلن ښاغلی راښکاره شو. ده لویه "څړه" ږیره لرله او د انګرېزي جنرالانو په جامه کې و. نوم یې محمد سرور خان* وو، نوموړی له بیلا بیلو حکومتي چارواکو سره راغلی و. موږ هغه ته ښه راغلاست ووايه او ښه ډېره شېبه مو سره د سترې مشي او ملګرتیا خبرې وکړې چې د پارس له خبرو بیخي بل ډول وي.

وروسته بیا موږ خپلې آرې موخې (اصلي مقصد) ته راغللو. د والي په یوه اشاره د هغه ټول کسان لاړل. بیا نو موږ له هغه څخه وپوښتل چې چېرې به څو او څه مو پکار دي. دغه د ژوندي ځوی ښاغلي زموږ د پارس د پېښو بیان ته په ډېره مینه غوږ ایښی و. هغه له موږ سره د هر ډول آزادۍ ژمنه وکړه خو راڅخه غوښتنه یې وکړه چې یو څه صبر وکړي چې اولس له دغو میلمنو سره یو څه عادت شي چې

* په اصل کې "محمود سرور خان" لیکل شوی دی. (ژ)

دلته دې لږ راځي زموږ د دې غونډې په اړه چې غواړو ژر تر ژره کابل ته لاړ شو. نوموړي وويل چې يو دوو اوونيو نه اړتيا شته دی ځکه چې ځينې کارونه بايد تر سره شي. موږ ته يې نوی لباس راکړ ځکه چې زموږ پخواني کالي زړه شوي وو خو زموږ له خوا د پيسو ورکړه يې په هېڅ ډول نه منله. د داليو له راکړې ورکړې وروسته هغه په هماغه شان او شوکت بېرته ښار ته لاړ.

دوه ورځې وروسته موږ په ښار کې د گورنر (والي) ودانۍ ته ورغللو لويو سپرو ډلو. زموږ کاروان د ښکلا لپاره پوره کار وکړ، ځکه چې موږ بايد ښکلي هم ښکاره شوي وای. د يوې لويې او ښکلې ماڼۍ په منځ کې يې چې له گلانو ډکه وه، ميلمستون وو. د دغه ميلمستون مخې ته والي زموږ هرکلی وکړ. په دغه تکه سپينه خونه کې غالی هوارې وې او په منځ کې يې يو لوی ميز پروت وو چې له مېوو ډک و. موږ لاس ته ورو چې يو پوځي قوماندان هم راننوت. موږ يو لنډ خو هوښيار سړی وپېژاند چې په هر ډول جنگي پېښو بلد و. زموږ ه د خوشالۍ لپاره موږ د هغه له خولې څخه د وارسا پېښه واورېده.

د هرات والي محمد سرور خان

په نورو ورځو کې ما ته اجازه راکړله شوه چې د ښار او شاوخوا ښکلي ځايونه وگورم او عکسونه يې واخلم کالي گڼدونکيو هڅه کوله چې موږ ته يو ډول خيالي يونيفورم (لباس) جوړ کړي. د کاليو بڼه مو د هتنگ د جنګي لباس په څېر وه. په دې توگه نو موږ کولای شول چې په کابل کې، امير ته خان په يوه بڼه بڼه

ورويېږنو له عام اولس څخه يې موږ بېخي پټ ساتلو او هغه هم په داسې توگه چې موږ خپه او ناراضه نه شو. زموږ روغسيابي حالت اوس هم دومره ښه نه وو. بايرل اوس د ښې څارنې له کبله يو څه ښه شوی و خو تر اوسه پورې لاد سفر وړ نه و. هغه په موقسي توگه په هرات کې د اړيکو د ساتلو په منظور له يو اتریش او پارسي (ايراني) سره يانې شو. پاشن مې پارس ته ولېږه چې پاتې کسان له ځانه سره راولي. يعقوب ښه نه و او ټوله ورځ ویده و. د عربو او هندوانو يوه زياته برخه هم ناروغه وه. په ډېره بېرۍ توگه موږ د مخکې تگ اجازه واخيستله او خپله ډله مو تگ ته چمتو کړه. له ډالې او نورو چارواکو سره مو مخه ښه وکړه. هغوی له موږ سره تړيو خايه راغلي وو. د سپتمبر په اوومه نېټه مو د خوراكي مواد له يو لوی کاروان سره دغه مېلمه يال ښار (هرات) پرېښود.

(۱۱)

د تانو په هېواد کې

افغاني دمه خای (رباط)، د هریرود په دره کې یون، کوچیان، د ژورو درو او دبتو پر لار، هریرود ته بېرته ستنېدل، اووه تانې - په یوه ورځ کې، هزاره گان، د افغانستان زړه، د یعقوب ناروغتیانو د محرومیت او د هوا د بدلون پایله، په کابل کې پر تمین (جشنی) بڼه راغلاست.

مورپه د دغې سمسورې او مېوه لرونکې سیمې - هریرود درې څخه په وتلو شولو او د شمال پر لور غرونو ته روان شو. دغه سیمه بیخي شاره وه. زمورې بڼې لاس ته هغه عمومي سیند بهېده چې هرات یې خړوباوه. دغه سیند د هرات د وچې او لمډې سیمې پوله وه که چېرې په نویو او موډرنو ماشینونو له دغه سیند څخه د اوبه خور امکانات برابر شوي وای نو دلته به څومره زیاتو خلکو ژوند کولای شوی! له دریو ساعتو وروسته مو په یو کوچني کلي کې چې پهلوان پیر نومیده، دمه وکړه. په دغه دمه خای (کارونسرای) کې زمورې بڼه راغلاست ته بڼه چمتووالی نیول شوی و. زمورې مخې ته د سفید کوه (سپین غر) څوکې ښکاریدې. دلته مورې یوه شپه پاتې شو، ځکه چې دې کار ډېر وخت نیوه چې له هرات څخه هر څه راورسېږي. داسې ښکارېدل چې دغو افغانانو هم څه بېرته نه لرله او غوښتل یې چې مورې دلته پاتې شو. له همدې کبله ما ډېر وخت لاره چې په شاوخوا سیمو کې زمکپوهنیزې (جیولوجیکي) څېړنې وکړم. دا داسې سیمې وې چې پخوا ورته کوم اروپایي نه وو راغلی دا سیمې وې چې نورو به په کې ستوماني ښودله او دغو سیمو ته به یې سترې کوونکې او ناخونده ویلې. مگر ما په ډېرې خوښۍ سره دا کار کاوه. کله کله به له ما سره خپلو ملگرو کینه څرگندوله چې ما به ورته د دغو سیمو د تاریخي پیدایښت تشریحات ورکول چې دوی ته یې ارزښته ښکارېدې. په دغو لارو کې دمه خایونه (ریباطونه) ټول په یو ډول جوړ شوي دي. د جوړولو لپاره یې له خټې او تیرې کا. اخیستل شوی دی. ډېر لږ به یې د پخو خښتو وو. زیاتره به له دوو برخو جوړ شوي و. یوه برخه به یې د پارس په بڼه وه چې کوچنۍ کوتې، تیسټ بامونه او یو کوچنی جومات یې درلود. دویمه برخه یې د څارویو لپاره ځانگړې شوې، څارویو کوم پټ خای نه لاره او تل به په ازاده هوا کې ولاړ و. دغه سر جلا برخې، د مساپرو لپاره د پارس له ښو جوړو شویو سرايونو څخه په زړه پورې وې. مورې غوښتل چې

نورې شپې مو په پاكو او ستره خايونو كې راشي. ځكه چې موږ په پخوانيو لارو كې په وچو زمكو ځملاستلو، او په هغو خايونو كې به مو خيمې وهلې چې يو څه واښه په كې پراته وو

تر هغه چې مو له سلو څخه زيات بار ورونكي څاروي چمتو كېدل نو يو څو ساعته تېر شول ځكه چې زموږ افغانانو له خانه سره ډېر خوراكي مواد او د شپې د تېرولو سامانونه را بار كړي وو. نن موږه په يو څو كليو او د کوچيانو پر تورو خېمو تېر شولو، يوه لنډه دمه او مشوره مو وكړله، ځكه، سره له دې چې لاوړې هم نه و او لمر غرونو را څخه پناه كړې و، خو بيا هم بنه تېر و. د درې سهيلي اړخ ته كلي څنگك په څنگك سره پراته وو. له نهو ساعتو سفر وروسته مو د "ماروه" Marwa په سراي كې واړول.

په بله ورځ د ختېج له لورې را الوتي باد، سترگو ته خاورې راشيندلې. زموږ لاره لكه د پخوا په څېر پر كليو تېرېدله، له ماروي څخه وروسته دغه دره تر شپږو كيلومترو پورې پلنه شوه. دلته له كينې خوا يو کوچنی سيند هريرد نه زاگه بده دغه سيمې د پخوانيو ډنډونو په څېر وې. په جنوب كې يوه سايټسه او زړه راښكونكې منظره ښكارېده او كينې لاس ته يې د شگو او شنيليو غرونه ولاړ وو. دغه غرونو ته د "گرانټو" د ښكلا تاج هم ور پر سر شوی و. زموږ په خوا كې د مغولي نسل هزاره گانو يو مذهبي كاروان چې مشهد ته د امام رضا زيارت ته تلل، له ښځو ماشومانو او څارويو سره تېر شو. دغه خلك د مغولو له يرغل راوروسته دلته پراته دي او زياتره يې شيعه گان دي. زموږ راتلونكې دمه ځای چې "اوبه" Obah نومېده، داسې ښكارېدله چې يوه زړه سراي وي. دلته سړي ډېرې كندهوالي لېدلې شوې چې د لرغونو ودانيو په څېر له زړو جينسو څخه جوړ شوي ديوالونه يې تېرېدلې پراته وو. په دغه دره كې مو د غواگانو له يادې ډېر خوراكي مواد تر لاسه كړل.

زموږ لاره اوس هم له ستونزو ډكه وه. د هريرود ښي لاس ته د شنيليو د لويو غرونو پر لاره روان شول. يوې رنگينې منطرې زموږ سوچونه خپلې خوا ته اړولي وو. د کوچيانو يو كاروان چې د زرو په شاوخوا كې اوښان ورسره وو او ماشومان، ښځې، خيمې، رمې او هر هر څه يې له خان سره را اخيستی او را روان كړي وو، د گينگريو له اوازونو سره زموږ په خوا كې تېر شو. نارينه يې چې ريښتيني (اصلي) افغانان وو، ډله ډله سره روان وو، ښځې چې ځينې يې ډېرې ښكلې او ځينې يې داسې بدرنگې وې چې سړي به يې له ليدلو ډارېده، په خپلو پښو روانې وې او يا

به په رمو، پسي وي او يا پر اوبانو پسي ماشومان يې هم ډول ډول وو، شلېدلې جامې يې په ځان کې وې يا به يې په لاره لوبې کولې او يا به يې له پنځو سره مرسته کوله. د اوبانو پر سر په ټوپو کې د ترلو شويو کوچنيو ماشومانو سرورته ښکاره کېدل. دغه راز په پنجرو کې جرگان هم د اوبانو له سرورنو را ښکاره کېدل.

دغه خلک نه هريرو د پاسنيو درو د غرونو له لمنو څخه راتلل چې د ژمي موسم د هرات په سهيلي برخه کې په پرتو کليو کې تېر کړي. د وخت دغه ويشنه زمونږ له هغو ښه وه. سره له دې چې موږ اروپايان چې کلتوري پرمختللي يو، په ټوله نړۍ کې گرځېدلي يو او د طبيعت له رازونو ښه خبر يو له زرگونو کلونو راهيسې دغه کوچبان پارسي او افغاني ژمنيو سيمو څخه چې زياتره د دوی اصلي استوگنځي وي، د توران او هند سيمو ته ځي. د گرمۍ له پيل سره سم دوی د افغانستان ژرنيو سيمو ته تلل چې پرېمانه اوبه او څرځايونه يې لرل. له سلونو کلونو راهيسې، دوی پر هماغه يوه لاره ځي راځي، د دې لپاره چې د سياسي پېښو له اغېزه ليرې پاتې شي لکه د اسيا ځوروكيو له اغيزې څخه سره له دې چې دوی نا استوگنه حالت لاره، خو بيا يې هم يوې څرگندې سيمې ته خپل هېواد وايه. دوی خپلې د کر زمکې لرلې چې د دې په خاطر به يې جگړې هم کولې. دوی ته په خپل دغه يون کې د افغانستان حکومني (رسمي) پولو هم کوم څنډ او ارزښت نه لاره.

څه وخت وروسته د هريرو د پاسني سار په کلي پر لور روان شولو. لږه موده وروسته يوې داسې درې ورسېدلو چې ډېره ژوره وه خو ژر بيرته جگه ختلې وه. موږ ايله بيله په "دولت يار" کې دره تر شاه پرېښوده. په دغه سخت او ستونزمن سفر کې بايد موږ تر سوزنده لمړلاندې يون کړی وای.

ډېر کسان ناروغان شوي و. په دغه لړ کې زمونږ د بهير افغان مشر او يعقوب ناروغه وو. د هغوی ټول بدن خوږېده او تبه يې وه. د ډاکټر له شته والي پرته موږ د دوی په اړه هېڅ نشو کولای. ښايي تېگۍ (محرقه) به يې وه. ښايي چې د هوا اغېزه به وه او يا کېدای شي په دغه موده کې د ټولې ډلې د يو ډول خوراک له کبله به و. موږ يوازې د هغوی د پرهيز په برخه کې پاملرنه کولی شوه. هغوی ته مو يوازې شير برنج او چای ورکاوه.

د هريرو له درې څخه چې موږ ووتلو، نو اوس پوه شولو چې دادی له افغاني اولسونو څخه تېرېږو. له دغه ستونزمن سفر څخه وروسته موږ لومړني ډمه ځای ته راورسېدلو چې خلک يې يو يو لويشت وو. دغو خلکو موږ ته ښه راغلاست ووايه او زمونږ هر خدمت يې کاوه. دغه خلک خورا بدرنگ وو او مغولي هزاره گانويا "بريرو"

په نامه یادېدل. دوی له تیږو او خټو څخه په جوړو شویو عادي او چټل کورونو کې اوسېدل. د کر سیمه یې د غرونو لمدې لمنې وې. لارې او سړایونه به له یوځای څخه بل ځای ته لا خراب وو. دلته له شپږو میاشتو راهیسې واوره پرته وه چې د کابل پر لور د هرات ختیځ - لویدیځ لاره یې بنده کړې وه. موږ مجبور وو، هغه اوږده لاره ونیسو چې له کندهار څخه تېرېدل. دغې لارې یوه نیمه میاشت یون ته اړتیا لرله. له "دولت یار" وروسته داسې یو دمه ځای ته راغللو چې نوم یې ترکی ډول "قضل" Kysyl نومیده. موږ یوه شولو چې داسې یوې سیمې ته راغللو چې ژبه یې بدله وه. سړای ټوله کنډواله پرته وه خو یوازې یوه کوټه په کې جوړه بنکارېده چې موږ په کې له هرات څخه راوړې خېمه د لومړي ځله لپاره ودروله.

بله ورځ سهار د وخته زه له رنخور یعقوب سره یوځای روان شوم چې د غرمې له تاوده لمر څخه کانونه وژغورو. نن باید موږ له اووه سختو تانو څخه تېر شوي وای. تر اوسه خو موږ په لوړو ځایونو کې په خپلو پښو تللو، خو له دې وروسته مو دخپلې روغتیا له کبله څاروي نشو پخښلی. د مغولو په یو وړو کې دمه ځای کې چې لعل نومیده، موږ ځان ته یوځای غوره کړ. دغه اولس چې د غریبې ژوند یې لاره، هر ډول هڅه یې کوله چې زموږ سره مرسته وکړي. یو څو زړو کسانو ته، زموږ د ډلې له مشر پرته گیله وکړه چې د افغانانو له خوا خورول کېږي او له ما نه یې وغوښتل چې له امیر سره پرې وغږېږم. هغوی وویل چې د زیارت کونکو زیاتره کاروانونه چې زموږ له مخې تېر شول، بېرته افغانستان ته نه راگرځي او په پارس کې د استوگنې لټه کوي. زه ایله اوس د خراسان په ایالت کې د بربري دمه ځایونو د ډېرښت په لامل پوه شوم چې دوه کاله پخوا مې هلته لیدلي وو. دغه خلک زیارکنې وو او پردې سیمه کې یې ډېرو ټیټو او ناولیو کارونو ته هم زړه کاوه. په کابل کې یې زیاترو جوالیتوب کاوه. دا چې دوی په خپلو شاپو سیمو کې دومره خوراکی مواد نه شول میندلی نو د قوم زیاتره برخه یې دې ته اړه وه چې په ژمې کې پراخو او هوارو سیمو ته لاړ شي. د خوراک لپاره څه پیدا کړي. انگرېزان په دې خبره پوهیدل چې دغه زیارکنه خلک چې په یوه پخواني بغاوت کې پوره ټکول شوي وو او له افغان حکومت څخه خوشاله نه وو، نو په هوبیساری سره یې غوښتل چې په خپله گټه ترې کار واخلي او په هندي سرکاري هڅو کې یې خپل ملگري کړي.

زموږ لاره نوره هم سختېدل. دا یوازې د سیمې کرلچنه لار نه وه چې موږ یې دومره وځورولو، بلکه د هوا د بدلون اغېز او زموږ په بدن کې پټه شوي ناروغي وه.

زما حالت هم اوس دومره ښه نه و، خو بیا هم له یعقوب سره وړاندې روان وم، ځکه چې زه د هغه روغتيايي حالت په تشویش کې کړی وم. داسې هم نه چې گوندې د هغه ژوند له گواښ سره را ته مخامخ ښکارېده، خو زه دې کار خورولم چې داسې یو تکړه کس چې تر اوسه یې هر کړاو په زړه زغملی ووله داسې بدمرغی سره مخامخ دی چې په خواری سره مخ په وړاندې تللای شي. په داسې یوه شاره او غرنۍ سیمه کې ما هیڅوک هم یوازې نشوای پرېښودای او له همدې کبله ما غوره و بلله چې خپل یون نور هم پسې گړندی کړو. موږ پر دوو تانوی تېر شولو. له یوې جگې درې څخه مخ په خوږ را روان وو او په لاره کې د وینو او اغزنو بوټو ډېری جوړې وې چې لمر وچ کړي وو او چک لگوونکي حشرات او مږې په کې پرېمانه وو. رالیدلیو دیوالونو او داسې منځنیو شان څلیو سړي ته د لرغونو زمانو ماتی او ودانۍ وربادولې. دغه جگه پرته سیمه چې واړه سرايونه هم په کې ووو کرمان Kerman نومیده. د دې په شاوخوا کې پرته غرنۍ سیمه چې یو څه ټیټه پرته وه، موږ ته داسې اټکل راکاوه چې موږه خپل اصلي منزل ته رانږدې کېږو. له ډېر وخت یون وروسته موږ یوه جگه سیمه تر شا پرېښي وه او اوس یو ځل بیا یوې جگې سیمې ته ورمخامخ وو چې د اوسپنو لرونکو اوبو چینې یې لرلې. ورپسې موږه یوې تانې ته ورسېدلو چې نږدې درې نیم زره متره لوړه وه. موږ د لوړو ژورو او گړنگونو یوې داسې برخې ته جگ شولو چې زموږ په لاره کې تر ټولو لوړ و. لویو ډبرو به زموږ لاره بندوله. د دغو زمکو د جغرافیایي بدلونونو له امله داسې ډبرین څنډونه پیدا شوي وو. دلته د منځني افغانستان د غرونو اصلي لړۍ وه. له دې ځای نه شمال لویدیځ، ختیځ او جنوب لویدیځ ته رسېدلې د غرونو لړۍ ښکاره کېدله چې د ایران غرنیو سیمو ته یې هم دوام لاره. دلته د افغانستان جغرافیایي زړه دی. د دغه هېواد بدمرغه سیاسي جوړښت هم عجیبه و. دلته په لرې غرنیو سیمو او دښتو کې داسې خلک استوگن دي چې له پردې نژاد څخه دي. کوه حصار Kuh-I-Hissar د دغه غره نوم و چې پنځه زره متره لوړوالی یې لاره. په اوږې کې ورته د افغانستان له لویدیځ، ختیځ او جنوب څخه کوچیان راتلل او ترکي کوچیان به ورته د شمال له لورې راتلل. د دې ځای د همېشني استوگنې توان یوازې هزاره گانو درلود چې له هوا سره یې بلد دي. دغه زیاتره خلک په ختېح او جنوب ختیځو غرونو کې اوسېدل. کوم ښاغلی به له دغې جگې څوکی د جنوبي او شمالي سیمو ننداره وکړي؟ دلته د تودښت له امله موږ دې ته اړ شولو چې ختیځ پلو ته د پرې درې پر لور خپل یون گړندی کړو. دلته نږدې یو کوچنی کلی پروت و چې ایسفیدک Esfidek نومیده او یو

کوچنی دمه خای هم چې اکسیرات Akserat نومیده. دولس ساعته مورې پر کتو ناست وو. په لاره کې مو په دمه خایونو او د غرونو په سمخو کې خان له لمره پتپاوه. د یعقوب تبه ډېره شوې وه او زما ټول بدن هم درد کاوه. داسې درد ما تر اوسه پورې نه و لیدلی. هغه سخت ټوخیده او سینې یې هم درد کاوو. ما ته بل څه نه و پاتې چې دی دلته له یوې بڼې پالنې سره همدلته پرېږدم چې تبه یې بڼه شي. باید له خپل سپیڅلي ملگري څخه مې خان جلا کړی وای. دغه کار مې په ډېرې ناخوښۍ تر سره کاوه. داسې اړتیا وه چې ما باید خان کابل ته رسولی وای. ما خپل یو تکړه اتریشي ملگري له یعقوب سره پرېښود. ورسره مې یو څو کسه نور هم له یو څه خوراكي موادو سره پرېښودل او مخه بڼه مې ورسره وکړله. ما غوښتل چې دغه مخه بڼه او جلا والی د یو څو ورځو لپاره وي. خو تقدیر او پر خلیک غوښتل چې دغه مخه بڼه د تل لپاره وي. مورې د سپتمبر دوه ویشتمه نیټه لیکله.

مورې د ختیځ پر لور په درو کې روان وو چې لمر پرې ځلېده. په هر خای کې واړه واړه دمه خایونه جوړ شوي وو چې د شاوخوا غرونو له تیرو څخه اباد شوي وو. د دې خای استوګنو زیاتره په شاوخوا غرونو په لمنو کې کار کاوه. د دې خای اوسیدونکو ویل چې د یوې میاشتې واورې اورښت دغه ټوله سیمه پوښله. دلته مو د لومړي ځل لپاره ونې او پتې ولیدل. په دغه ښکلي سیمه کې درې درې سره یوځای کېدلې چې مورې دمه هم په کې وکړه. د دغه خای نوم پندشاو Pandschao و. بله ورځ باید مورې په یوه بله غرنۍ سیمه تېر شوي وای. یو لنډ یون مورې سردسنگ Serdseng ته ورسولو. له دې خای څخه، زه له یو تن سره مخکې روان شوم چې د خپلو درونو له کبله له لمر څخه ځان بچ کړم. د یوه کوتل پر لاره مورې یوې ښکلي درې ته ورسیدلو. د دغې نړۍ لارې شمالي اړخ ته دره پرته وه چې د لمر زور یې کم و، د ژورو او تنګو درو په لار د مارخانې Marchaneh دمه خای ته ورسیدلو. زما سر درد داسې حد ته ورسېدلو چې د زغم وړ نه وو او ورمېرې مې هم بیخي کوږ شوی و. له دې امله مې پرېکړه وکړه چې له دې وروسته به د شپې له خوا یون کوو. مورې په وړو لارو د ناور پولې ته ورسیدلو چې څنګ ته یې یو کوچنی دمه خای هم پروت و. دلته ما خپل خان د لمر له راختلو سره سم په یوه تیاره کوټه کې پټ کړ، کاروان مو د ورځې له خوا د خپل راتلونکي دمه خای پر لور روان شوی و او ما خپل یون د لمر له پرېوتلو سره سم پیل کړ. زموږ کین لاس ته د بابا غرونو لړۍ چې د هندوکش موازي پراته دي. رابنکاره کېدل. دغه غرونه د پنځه زرو مترو څخه زیات لوړوالی لري. د هلمند په وادي کې زموږ لارې کولېچنې شوې. د هلمند سیند په افغانستان

کې تر ټولو لوی دی، دغه سیند د کابل د لویدیځو غرونو څخه پیل کېږي او له زر کیلومتره بیهیدلو وروسته د سیستان په ډنډونو کې پای ته رسیږي. داسې معلومیدله چې دا د هزاره گانو د سیمې پوله وه په بله ډډه کې هم هماغسې یو جگه لاره وه او زه له تورتم دغه د "راهکول" Rahkol دمه خای ته ورسېدم. دلته موږ ته پنځوس سپاره مخې ته راغلل چې د امیر له خوا رالېږل شوي وو او موږ ته یې خوراکي مواد او بار وړونکي څاروي را روان کړي وو په سبا ورځ موږ د دوو تانو له ليارې "باده سیاه Badasiah ته ورسیدلو، دغه سیمه چې "گرانیت" په کې پیدا کېږي، د موسمي ویجاړتیا نښې نښانې یې لرلې. د دیرش کیلومتره په واټن د "پارخولا" Paracholah په کلي کې موږ یو ځل بیا دهلمند له سیند سره مخامخ شولو چې خوندور کبان یې لرل. زما روغتیا اوس یو څه ښه شوې وه او خوښه مې نه وه چې زموږ افغانان، موږ یوازې شل - دیرش کیلومتره ورځیني یون ته پرېږدي. دمه خایونه زموږ لپاره دومره مناسب نه وو ځکه چې یو دمه خای ډېر لنډ او دوه ډېر اوږده وو. د سیند له اړخ څخه موږ د ختیځ پر لور روان شولو. په دغو ورځو کې ورپېڅې هم راڅرگندې شوې وې او داسې ښکارېدلې چې نورې هم ډېرېږي. لاره مو اوس پراخه اوښه کېدله د کابل پر لاره شنې ونې ولاړې وې. د سیند په څنگ کې د کوچیانو یوه رمه زموږ په خوا خوا کې روانه وه. د ایټالیا د الپ د غرونو په څېر منظره، زموږ مخې ته پرتې سیمې "سرچشمې" جوړه کړې وه دلته میوه لرونکې ونې او گلان ښکارېدل موږه اوس د کابل د سمسوروسیمو پر لور روان وو. په سختۍ سره مې له افغانانو څخه د وړاندې تگ غوښتنه وکړه. په دې سیمه کې د "کولورا" ناروغي گډه شوې وه. دغې ناروغۍ دلته هر کال بېشمېره کسان وژل. یو شمېر زیاتو نویو قبرونو موږ دې ته اړووستلو چې همدلته پاتې شو. وروسته داسې یو باران رابښکته شو چې ډېر وخت مونه ولیدلې. په یو څلور ساعته مزل کې یوه دمه خای ته ورسیدلو چې هلته مو خان وچ او دمه کړي. په راتلونکو ورځو کې په جگو ليارو له مزلونو وروسته، د کابل لویې درې ته ورسیدلو. موږ ته له ورايه د لمر وړانگو یو بڼ رابښکاره کاوه. داد بابر شاه د مانۍ بڼ و. مېلمه پال راته وویل چې: امیر همدغه خای موږ ته د استوگنې لپاره راکړی دی. ښار سړي نه شو لیدلې، ځکه چې د غرونو په منځ کې پروت و. موږ نشو کولای چې خپل دغه استوگنځي ته سمدلاسه ورننوځو، ځکه چې دغه خای یې زموږ لپاره چمتو کاوه. باید په کنډواله شاتته "غازي کلا" کې مو شپه تېره کړې وای.

موږ خپلې تر ټولو ښې جامې را وويستلې او پاکې مو کړې. په پله ورځ په يوه په زړه پورې بڼه په يو ښکلي سړک چې شنو ونو پوښلی و، پلازمېنې ته ورننوتلو. اولس راته په ډېر اخلاص هر کلی ووايه. يو څو كيلومتره وړاندې موږ ته د امير له خوا را استول شوي ترکي کارگران مخې ته راغلل. دوی هم هر کلی راته ووايه. سمدلاسه زموږ پاملرنه يوې پوځي منظرې ته واوختله. دکوڅې کيڼ اړخ ته يوه پوځي ډله ولاړه وه چې يوه ترکي افسر يې مشري کوله. دغه لکه د اروپايانو په څېر روزل شوي عسکر راته ډېر غوره وېرېښېدل. دغه ترکي افسر په جرمني ښوونځي کې روزل شوی و. دغه ډله زموږ شاته ودرېدله. موږ د يوې ډېرېښې دروازې وړاندې ښي لاس ته تاو شولو. د کابل له سيند څخه د لرگي پر يوه پله تېر شولو. ښي لاس ته يوه بڼ ته ورننوتلو چې خټين ستر ديوالونه يې لرل او د نوميالي پاچا يابر د خپل همېشني دمه تون (ارامگاه) لپاره ټاکلی و. په پاسنۍ برخه کې يو زړه راښکونکی چمن و چې پخوانۍ ښکلې ونې يې لرلې او مخې ته يې د اوبو يو ډنډ و. د بڼ په منځ کې يوه کوچنۍ شانته وياله هم بهېدله. د باغ جنوب لويديځ اړخ ته د هندي بنگلو په څېر ماڼۍ جوړه شوې وه چې اروپايي ډول منظرې يې لرلې. ددې ځای ساتونکي (پېره داران) په دريو ډلو ويشل شوي وو.

موږ لومړی د کلا په منځ کې لوی ميلمستون ته بوتلل شو چې هلته د امير يو مېلمه پال په هر ډول ميوو خوراکونو او چای ماره کړلو. دغه مېلمه پال يوه لرغونې ډول خولۍ پر سر کړې وه او لويې لاسکښې يې لرلې. دلته مو يو څو ساعته له خپلو نويو ترکي ملگرو سره په خبرو تېر کړل. دوی ته مو د سياسي او پوځي پوښتنو اوږده لړۍ جوړه کړه. زما د پوښتنو زياتره زوره پر خيري باي Cheirybey وه. نوموړی د ترکي لوی درستيز يو افسر و چې د يو پوځي ښوونځي مشر و. دغه راز له منير باي Munirbey مې هم زياتې پوښتنې کولې چې د حکومتي روغتون مشر و. ما ډېر په زړه پورې خبرې واورېدې. موږ ته اوس څرگنده شوې وه، چې دلته زموږ هلې ځلې بې ستونزونه دي. له ترکستان څخه راتېښتېدليو يو څو تنو اتريشيانو ته مې خپل سلامونه او درناوي وړاندې کړل چې اوس په همدې ښار کې استوگن وو. له هغه وروسته چې زموږ ملگري او ميلمه پالان ووتل، نو ځان مې خپل کټ مټ ورساوه چې استراحت وکړم. زموږ د خوب کوټې په ښکلي اروپايي بڼه جوړې شوې وې. زموږ څاروي د بڼ په کوزه برخه کې ولاړ وو. هغوی له داسې اوږد اوسترې کوونکي مزل وروسته ستره دمه گټلې ده. زما "لوران" په ډېره ښه توگه پالل کېده چې هغه هم ډېر ترې خوشاله ښکارېده.

له مانی څخه مو د کابل د درې ډېره بڼه ننداره کولای شوه. ددې درې تر شا هغه غرونه ولاړ وو چې موږ پرې راتېر شوي وو او نږدې شپږ - اووه زره متره لوړوالی یې لاره د واورې سپین داغونه پرې ټنکار بدل د اوږده وخت لپاره مو د یو داسې اسمان ننداره وکړه چې کله به وریځ و او کله به شین هغه لمر چې زموږ پر هېواد او د فرانسه د جنګي ډګرونو پر سر هم ولاړ و.

د شپې پرونی، یو ناڅاپه د اکتوبر پر دویمه ورځ خپور شو.

(۱۲)

د نا هیلې ورځې

د درنښت زندان، د لوړې اعتصاب، لومړنۍ آزادي گانې، پارس ته د پاشن بې گټې تگ، د يعقوب مرگاو خاورو ته سپارنه.

په څوروخو کې موږ د بن هره ډډه وليدله نورېې نو په کتلو کتلو سترې شولو اوس مو غوښتل چې بهر ووځو، خو په دروازه کې ولاړ و څوکيدارانو موږ بهر تللو ته نه پرېښودلو. دغه څوکيداران د گارډ په ټولې پورې تړلي وو د "درنو مېلمنو" مطلب همدا! سره له دې چې زموږ د ډلې ختيځوالو مشرانو دغه ښکلی زندان هم په بې تفاوتۍ سره تيراوه خو موږ جرمنانو ټينگار کاوه چې د زيات وخت له لگولو پرته خپل برخليک معلوم کړو او له همدې امله بې حوصلې شولو. موږ بيا هم غوښتل چې په دغه بن کې خان ته يوڅه مشغولتيا پيدا کړو او دغه راز مو رېښتې ښکار هم همدلته وکړ. په دغه بن کې به زموږ د بې احتياطي له امله ونې او بوتې هم تاواني کېدل. زموږ ډيره ور خدمتگار چې زموږ پېره يې هم کوله، زموږ دغو کارونو ته به يې په تعجب کتل. ما دلته له رارسيدلو سره سم، امير ته دوه ليکونه ليکلي وو او هره ورځ يې خواب ته په تمه وم. موږ ته يې له د باندې نه هم هيڅوک نه راپرېښودل. زموږ ترکان ملگري بايد له دوخته راغلي واي ځکه چې موږ سره يې ژمنه کړې وه. زموږ له رارسيدو دوه ورځې وروسته له "باده سياه" د "جاندل" * ليک راته راغې. په ليک کې کښل شوي وو چې د يعقوب رنځ نور هم زيات شوې دی او نه شي کولای چې چېرته لاړ شي. بله دا چې هلته درملو او خوراكي خيزونو ته هم اړتيا وه له دې سره سره چې ما زياته هڅه وکړه چې دغه خيزونه هلته ورسپړي، خو غوښتل مې چې دغه خيزونه د خپلو کسانو په لاس ور ورسوم ځکه چې پر افغانانو مې باور نه لاره. زما دغه هلې ځلې چې يو ډاکټر هم ور ولېږم بې گټې شوې دغه ډول غمونو زه نور هم ځورولم. د "هنټگ" ناروغي هم زياته شوې وه او سخته تبه يې وه. ما غوښتل چې ترکي ډاکټر منير باي يې درملنه وکړي خو دغه هيله مو هم تر سره نه شوه. موږ پرله پسې هلې ځلې کولې چې له دغو ناروږو حالاتو څخه د وتلو يوه لاره پيدا کړو. هر يو پلان به مو يا نيمگړی پاتې شو او يا به له خنډونو سره مخامخ شو په زوره سره دلته هيڅ هم نه شول تر سره

* (Jandl)

کيدای له دې کبله مو پرېکړه وکړه چې د لوږې يو اعتصاب وکړو. موږ فکر وکړ چې کېدای شي دغه عمل يوڅه اغېز ولري. موږ جرمنانو هر ډول خوراک بند کړ او زياتره به په خپلو کوټو کې پراته وو. نور کسان راسره په دې کار کې همغږي نه شول. زمونږ ميلمه پال به په وارخطايي سره پر يوه او بله کوټه گرځېده او په دې باوري شوې و چې موږ پر خپل دغه هوډ کلک ولاړ يو. له دريو ورځو وروسته هماغه ترکي ډاکټر زمونږ د ناروغۍ او د لوږې د حالت ليدلو ته راغې او لومړنی ډاډ يې راکړ. زمونږ موڅه يوازې دانه وه چې هغه د ډاکټر په توگه زمونږ درملنه وکړي بلکې غوښتل مو چې په دې توگه دې زمونږ پيغام وپرونکی هم شي دغه ډاکټر موږ ته وويل چې امير په زياته اندازه د انگرېزانو تر اغېز لاندې دی او نږدې هره اوونۍ د هند د مرستيال واکمن له لورې ليک تر لاسه کوي. هغوی غواړي چې که په هر ډول کېږي امير تل تر خپل اغېز لاندې ولري، خو په واکمنۍ کې موږ هم خپل کسان لرو، لکه د امير ورور نصرالله چې بنايې زمونږ لپاره کار وکړي او اولس هم زمونږ سره پوره ډېره خواخوږي لري. ددغو اغېزو د پراختيا لپاره موږ دغه ترکي ډاکټر ته بيلا بېلې لارښوونې وکړې. زمونږ لپاره يې يو بوتل فرانسوي زاړه کيناک هم راواستول شول چې کېدای شي د انگرېز - افغان د جنګ د وختونو وو. سره له دې چې موږ پرې بشپړ نه شو هوسا کېدای خو بيا هم د پرمختګ يوه نښه وه. د شپې له خوا موږ جرمنان لکه دتل په څېر زما په کوټه کې د يوې بخارۍ شاوخوا ته راغونډ شولو او دغه بوتل مو د خپلو دپلوماتيکو بریاوو په هيلو وڅښه. دغه بوتل خورا ښه نشه کړلو ځکه چې موږ له څو مياشتو راهيسې شراب نه وو څښلي او د لوږې د اعتصاب له امله هم ډېر کمزوري شوي وو. کابل ته زمونږ له رارسېدو وروسته په اتمه ورځ ايله د امير خوا بيه ليک راغې په دغه ليک کې يې موږ ته ښه راغلاست ويلی و او ډاډ يې راکړی و چې ډېر ژر به له موږ سره وگوري. موږ ته کالي او بوتان هم راپېدا شول. دغو شيانو ته موږ ډېره اړتيا لرله بيا مو هم څو ورځې کوم غږ وانه ورېد د يعقوب په اړه زما تشويش نور هم زيات شو ځکه چې ډېر وخت مې د هغه احوال نه لاره يو ځل مې بيا هم بې گټې هڅه وکړه چې يعقوب ته ډاکټر ورولېږم وخت مو په نا ارامۍ سره تېراوه. دوه ورځې وروسته مې د امير له لورې يو بل ليک هم تر لاسه کړ. په دغه ليک کې يې زما دې غوښتنې ته چې له هغه سره بايد ځانگړې کتنه وکړو، مثبت ځواب يې راکړی و. په ليک کې يې ډاډه اجازه هم راکړې وه چې موږ په يوه ټاکلې گاډۍ کې بهر هم وگرځو. دا خبره په پوره سختۍ سره ومنل شوه! په بله ورځ موږ ته د حکومت له خوا گاډۍ راولېږل شو او موږ په

خپله خوښه دغه موټر هندي شهزاده * او مولوي صاحب ** ته پرېښود او موږ پر خپلو اسونو سپاره شولو ددې کار اجازه موهم په خپله خوښه له امير څخه تر لاسه کړې وه موږ بايد يوه لويه افغاني سپره ډله له خانه سره ملگري کړې وای بله ورځ موږ له بنديزونو سره سره د بابر بن په څنگ کې له غرونو څخه د "شير دروازي" له لارې

دغه "ممنوعه هېواد" او د کابل ښار ته ور وختلو او غوښتل مو چې يوه ننداره يې وکړو.

د هغه وخت د بابر بن

ددغه ښار گرچاپېره لوی ديوال جوړ شوی و چې مخې ته يې څو کيداران گرځېدل راگرځېدل، چې دغه ديوال د کابل سيند اخوا ته د اسمايي غره پر لور هم دوام کاوه له دغې لورې برخې څخه سړي لاندې يوه په زړه پورې منظره ليدای شوه په يوه بله وچه سيمه کې د کابل د سيند دواړو خواوو ته د هېواد پلازمېنه پرته ده دغه له خټو نه جوړ شوې زوړ ښار تنگې تنگې کوڅې او زياته گڼه گڼه لرله او سړي د ختيځ، لوېديځ، جنوب او شمال برخې له ورايه يوازې په ډېرې سختۍ سره ليدای شوې. يوازينی زړه راکښونکې ودانۍ چې له پخو خښتو جوړه شوې وه او پارس ډوله جوړښت يې لاره په يوه هوار ډاگ کې پروت يو جومات و چې د نږدې دوه سوه پنځوس کاله پخوا مړه شوي تيمور (؟) قبر و * د ښار په ختيځه برخه کې د

* موخه يې راجا هندرا پرتاب دی (ژ)

** مولوي برکت الله يادوي (ژ)

*** ښايي د ليکوال مقصد د تيمور شاه قبر وي چې په نېټه کې يې تېروتنه کړې ده.

بنار لوی جومات پروت و چې سپین اوږده دیوالونه یې لرل د بنار په شمالي ډډه کې د امیر او د لویو چارواکو ماڼۍ. وه چې د انګلیسي - اروپایي او یا هندي بنگلو په څېر جوړه شوې وه. ددې سیمې سرکونه هم ستره او پاک ساتل کېدل. څنگ ته یې زیاتې عسکري قشلي لیدل کېدلې چې د ساتونکو (محافظ) کنډکونو په توګه ترې ګټه اخیستل کېدله. د بنار په ختیځو او شمالي برخو کې پوځي زېرمه تونونه بنکار بدل ددې په دوام کې د غرونو یوه بله لړۍ وه چې سرونه یې وچ (ګنګی) وو، خو د بېلا بېلو ځنډو ډبرو د لرلو له امله یې خلا کوله. د بنار د جنوبي غرونو پر سر پخوانۍ حکومتی ماڼۍ بنکاریدله چې د انګرېزانو لخوا په کنډواله بدله شوې وه. ددې کنډوالې مخې ته د فابریکو ودانۍ بنکاره کېدلې چې نوم یې پوره مشهور و او "ماشین خانه" یې ورته ویله موږ اوريدلي وو چې دلته بېلا بېل څیزونه او په دې لړ کې وسلې او مرمۍ هم جوړېدلې ماته دغه موضوع تر ټولو زیاته په زړه پورې وه.

ددې لپاره چې موږ خپل افغاني همسفره ملګري خوابدي نه کړو نو غوره مو ګنله چې خپل دغه معلوماتي یون همدلته پای ته ورسوو.

له هرات څخه مې د پاشن* له لورې یو لیک تر لاسه کړ په دغه لیک کې یې خپل حال بیان کړی وو: لیکلي یې وو چې په دريو اونيو کې یې ناکامه هڅه کړې وه چې ددبمن زنجیرې کړي. ورماته کړې او دادې بهرته افغانستان ته راننوتې دي په ډبرو ځایونو کې یې هڅه کړې وه چې د افغان - پارس په پولو کې افغانستان ته راننوي، خو هغه لارې د انګرېزانو او یاروسانو څارونکو پوستو بندې کړې وې. ان چې د لارې واړه واړه سوري یې هم بند کړي وو. له همدې امله هغه باید په بیرنۍ توګه د دبتو د لارې راغلي وای له هغه وروسته چې دی تخت وان** ته ورسید هلته یې زموږ باوري یا رسمي سړي ته لیکونه او تلیگرامونه ورکړل بیا یې غوښتل چې د ختیځ پر لور لارې شي خو بیا هم ډزې پرې شوي او تعقیب شوی دی. نو موږې هلته ځانته څرګنده کړې وه چې په هر کلي کې له پنځوسو څخه تر سلو تنو پورې قزاق (کازاک) هندي پوځ او پارسي سپاره موجود و ددغو عسکرو مشري د بیرجنید*** د ګورتر (شوکت الملک) په غاړه وه چې د انګرېزانو په خدمت کې و. په ځینو مهمو ځایونو کې به په هرو دوو سوو ګامونو کې پوستې پرتې وې او د

Paschen *
Tachtewan **
Birdschend ***

شپې له خوا به په هره دقیقه کې سپرو په خپلو منځو کې د اړیکو یو زنجیر جوړاوه. د پاشین پرله پسې څارنو او د خپلو کسانو له لاسه وتلو سره سره نوموړي وکولای شول چې د افغانستان دښتو ته ځان راوړسوي. ښه خبره دا وه چې ما په پارس کې پاتې پوځي ډلې ته له یوې بلې سهیلی لارې څخه د یون امر کې و.

د هغه وخت د کابل ښار منظره چې خپله د نیدرماير له خوا عکاسی شوي ده

دلته په شمال کې له پولوڅخه تېرېدل ناشوني وو.

په کابل کې زموږ د استوګنې لومړی پړاو، طبیعي افتونو، خراباوه په جنوب کې د پامير د غرونو پر له پسې زلزلې روانې وې چې زیاتره به د سهار په دوو یا دريو بجو پیل کېدې او په اتو بجو به پای ته رسېدې. له دغو زلزلو سره به ځانګړي اوازونه ملګري وو او د زمکې ښورېدنې به تقریباً سل ثانې دوام لاره. د زلزلې دغه سلسله ختیځ - لویدیځ ښکاریدله زیانونه به یې لږ وو کېدای شي چې په کومه دره کې د کوم غره ډبره راخطا شوي وي او یا په کوم ځای کې د کومې کوټنۍ خټین دیوال نږدې وي په پیل کې به مو ځانونه آزادو میدانونو ته رساول خو ډېر ژر له دغه وړځني ټنګ ټکور سره روږدي شولو.

په یوه زلزله کې زه راجګ شوی وم او غوښتل مې چې لاندې د اسونو خواته ورکېښته شم دا د اکتوبر نونسمه نېټه وه چې ماته یو سپور په داسې حال کې مخې ته راغې چې سکمېده او راته یې وویل: یعقوب مړه ده. (یعقوب مړ شوی دی) زه لکه د ټوپک پر گولۍ چې لګېدلې يم ځان مې د یوې ونې ډډ ته ټکیه کړ څه خبره مې خولې ته رانغلله زما لومړني احساسات د ننني غم او غصه وه. خو وروسته بېرته څه آرام شوم لږ وخت وروسته نور کسان هم راغلل او افغان مېلمه پال هم

راورسېد او ماته يې د "قسمت" د کلمې په ويلو ډاډ راکاوه. ما هغه له خپلې مخې ليری کړ او کورته مې منډه کړه چې "فويکت" راولم هغه څو دقيقې وروسته د بڼ له دروازې توب کړ او "غازي کلا" ته چې دولس كيلومتره ليرې پرته ده لاړ هلته بايد "جاندل" د يعقوب له جنازې سره راغلې وای ما هيڅ منلای نه شوای چې دغه پياوړی انسان نور نه دی ژوندی او زه يې يوازې پريښې يم. ولې پرې زه ايله اوس خبر شوم چې جاندل کابل ته د يو ساعت نور مزل واټن ته رارسېدلی و. په دې کې بايد د افغاني تيب رتبه چارواکو څه چل ول پروت و. يوه گڼې وروسته "فويکت" ماته دغه خبره جوته کړه او پر هغه پسې غمجن "جاندل" د يعقوب له جنازې سره راورسېد. له اوبنکو ډک اسماعيل زما پښوته راولوېده چې دې هم له هغوي سره راغلي و؛ او داسې يې راته وويل:

"صاحب! يعقوب مرده"، (صاحب يعقوب مړ شوی) په دغو دريو کليمو کې د هغه د خواخوږۍ ټول احساسات پرته وو. ما خپله دغه جسد په يوه گوټه کې وساته او يوه اتريښي او يوه اپريدي يې څارنه کوله. جاندل مې له خانه سره کوټې ته کړ چې د اوبنکو په بهير کې راته دغه خواشينوونکې کيسه وکړي دی زموږ له راستنيدو څلور ورځې وروسته له "لعل" څخه له يعقوب سره را روان شوی و په دغه وخت کې د يعقوب تبه او دردونه يو څه ښه شوي وو. افغانانو دوی مخکې تگ ته اړ کړي وو؛ خو څو ورځې وروسته پرې بيا د ناروغۍ څپه راغلې وه نو له دې کبله بايد په "باده شاه" کې پاتې شوې وای له هغه ځايه ماته "جاندل" يو ليک هم راستولې و له کابله لېږل شوي درمل هغه ته له اووه ورځو وروسته رسېدلي وو. په دغه وخت کې يعقوب هم د ژوند وروستي پړاو ته رسېدلی و. او په خپل يادښت پايه کې يې خپلې مور، پلار او خویندو ته اغېزناکه مخه ښه (وصيت) کښلې وه. د پنځو ورځو په لړ کې دی د ښه کېدو خواته روان و نو "جاندل" هغه په يو کټ کې "پارخواله" * ته بيولې و. او هلته څلور ورځې پاتې شوی و د افغانانو د ستغ چلند او د خوراکي موادو د لږ والي له امله دوی وړاندې تگ ته اړ شوي وو. دغه ناروغ ده په ډېرو ستونزو "سرچشمې" ته رارسولی و د هغه له لورې د مرستې درې رالېږلي غوښتونليکونه ماته نه وو رارسيدلي دی په "سرچشمه" کې نورې درې ورځې پاتې شو او زموږ مرستې ته سترگې پر لاره و پرون شپه يعقوب يو ناخاپه بل ډول شوی و. سره له دې چې څه وړاندې يې ښه ډېره ډوډۍ او چای خوړلي او څښلي وو. او زما له خوا لېږل شوی گاډی (واگون) زما ملگري دادی ماته راورسواو د جگړې په ډېرو

ډگرونو کې ما او هغه ډېر خل د مرگ له خولې بچ شوي يو، خو دلته د هند پر پوله يوې بدمرغې ناروغۍ زما ملگرۍ له ما څخه واخيست سبا ته د يعقوب خاورو ته سپار لوته ډېر کار پکار وو د خپلې استوگنې د بڼې مخې ته د يوې ډبرې په خوا کې مو يو ځای خوښ کړ چې لويديځ ته يې جرمني پروت و دی مو سهار د وخته خاورو ته وسپاره تر اوسه پورې لاپه کابل کې کراره کراري ده او ورو ورو رڼا راخپربدله موږ څو هوايي ډزې وکړې چې افغانان هم له دغې لويې غميزې څخه خبر شي زه يوې څنډې ته شوم او خپل زړه مې بجه تش کړ. اوس نو يوه بله ورځ پيل شوې وه او د پسرلي لمر لکه د سرو زرو په څېر پر کابل خپلې وړانگې خپرولې نن هلته جشن و دوه سرچپه خبرې! دقربانۍ (لوی اختر) جشن دلته دا د کال تر ټولو لويه خوشالي وه ما په همدغه ورځ امير ته يو ليک ورولېږه او په ليک کې مې د يعقوب له مړينې خبر کړ او يعقوب ته د مرستې د امکاناتو د نه رسېدلو خبره مې هم ورته وليکله هر څه مې ورته پرته له پردې وليکل زه فکر کوم چې د حکومت چارواکو به داسې بل کوم ليک نه وتر لاسه کړی دغه ليک هم د نښې منځ بڼه رسا وويشت دوه ورځې وروسته موږ ته خبر راغې چې بله ورځ امير موږ ته په تمه دی.

(۱۳)

د امیر په مانی کې

د امیر له خوا بڼه راغلاست، د واکمنۍ مخور، د ګرځېدلو زیاته آزادي، د کابل ښار او شاوخوايي، د فابریکې شته والی او صنعت، مانی، ولس.

بله ورځ "موږ پوځي جامی" واغوستې او په لسو بجو په دوو ګاډو کې له یو ستر حکومتی چارواکي سره چې په موږ پسې راغلې و روان شولو. موږ په یوه ښکلې کوڅه کې د شمال لویدیځ لوري ته روان شولو. دغه لاره په یوه سمسورې درې تېرېدله. بیا داسې یوې تپې ته ورجګ شولو چې ټوله لاره یې د زړو ونو سیوري پوښلې وه.

جرمني، هندي او ترکي ډله چې کله په پغمان کې د امیر لیدو ته ورسېدلې دي. په دغه عکس کې: مهاندرسن پرتاب، مولوي برکت الله، نیدرماير، هینتیک، فوگل او توره ډله لیدله کېږي.

دا په پغمان کې د امیر د اوږي استوګنځي و چې ډېره ښکلې او پرتمنیه انځوریزه بڼه یې لرله. زموږ ګاډي په داسې یو چمن کې ودرېدل چې د گلانو رنګارنګ بوټي یې لرل د څمبو د بهیر په منځ کې یو څه ودانۍ تر کار لاندې وې، خو لاپشپړې شوې نه وې موږ د بڼه راغلاست یوې سترې څیمې ته روان کړی شو.

چې هلته د امير ورور مور ته ښه راغلاست ووايه د امير له ورور نائيب السنطنه نصرالله خان سره د امير دواړه زامن معين السنطنه عنايت الله خان او عين الدوله امان الله خان او دغه راز يو څو نور وزيران اولوی چارواکي ولاړ وو. نائيب د خېمې په منځ کې پر يوه لويه څوکۍ کښېناست مور په جرمنيان او هنديان په يوه کتار کې د نوموړي ښي لاس ته او افغانان زموږ مخامخ کښېناستل د هر يوه مخې ته د چايو او خوړو لپاره يو کوچنی مېز پروت و خبرې ټولې زموږ د ښه راغلاست او د لازې د سفر په اړه وې لږ وروسته مور هلته يو کوچني استوگنځي ته بوتلل شولو چې هلته مور ته امير په خوښۍ سره ښه راغلاست ووايه او د يعقوب د مړينې له امله يې مور ته خپله خواشيني څرگنده کړه، ويې ويل: It was out of my power (دا زما له توانه وتلې خبره وه)، بيانو مور لکه د مخکې په څېر کښېناستلو دغه ستر ښاغلي مور ته په هغو لاملونو (علتونو) وغږېده چې ولې يې دومره نا وخته خپل حضور ته ور وبللو. البته دغه لاملونه سياسي نه وو، هغه مور ته وويل: "دا چې تاسو پوره شپږ مياشتې په لاره کې وي نو دغه يو څو اوونۍ ځنډ هم دومره پروانه کوله".

دغه لومړنيو خبرو اترو چې څو پر له پسې ساعتونه يې دوام وکړ پر مور ښه اغېز وکړ. مور نه دغه پياوړی سړی د رسا فکر څښتن ښکاره شو چې خپلې گټې يې ډېر ژر درک کولې سره له دې چې په ښکاره توگه نوموړی د خبرې له مخې دومره اغېزمن نه ښکارېده هغه په خپلو خبرو کې داسې يو ټکی مور ته څرگند کړ چې ما به په خپلو راتلونکو هلوځلو کې په پوره ډول فکر پرې کاوه او په پام کې به مې لاره هغه مور له داسې سوداگرو سره پرتله کړو چې هغه به د دوی له گڼو څيزونو څخه په خپله گټه يوڅه غوره کول دده لپاره هرڅه سوداگريز (تجارتې) وو د نوموړي په دغه نظر زموږ د ډلې مسلمان غړي د سپېڅلي مذهبي جگړې په اړه دخپلو راوړيو هيلو په اړه ناهيلي شول.

امير له ونې لنډ او څرې سړی و پر غټ پلن مخ يې توره لنډه گيره تاو وه او داسې هوښيارې سترگې په کې راڅرگندېدلې چې بدرنگې نه وې. د سرو سترگې يې پر سترگو وې ده يو څه په سختۍ سره خبرې کولې او دغوږونو درونوالي يې ده ته په خبرو کې ستونزې پيدا کولې خبرې به يې کله کله ډېرې جگې شوې. داسې ښکارېدل لکه چې په دې استوگنځي کې دغه ډول خبرو عموميت پېدا کړې و. ددغې پاچاهۍ او هېواد ژبه فارسي وه افغاني (پښتو) ما په دې ځای کې او خپلو چارو کې لږه اوړيدله. خو له دوی څخه زيات يې خپله د امير په گډون په يو څه انگرېزي او ترکي پوهېدل د امير لباس اروپايي و خو خولۍ يې د ختيځ په بڼه وه او

په خپله کوټه کې يې دغه خولۍ ليرې کوله. دده عمومي معلومات او د سياست او طبيعت په هکله دده خبرتيا داسې ده چې خپله شاوخوا يې په ښه ډول اغېزمنه کولای شوه. مور په دې پوهېدو چې له داسې يو محتاط او دقيق سړي سره زموږ مخه وه چې خپله گټه او تاوان يې ښه پېژندل او بيرنۍ پرېکړې يې کولای شوې غوښتل يې چې پر ډېرو کوچنيو چارو هم خپل بشپړ کنترول ولري. هغه د انگرېزانو تر پوره اغېز لاندې و هغه داسې سړی نه وو چې لکه د زنگيانو په څېر يې زموږ له خوا د خو غميو په ورکړه زموږ له غليمانو سره سمدلانه يوه کرکجنه جگړه پيل او هغوي يې شړلي وای داسې ښکارېدل چې په خپله هېواد کې ځينو خلکو ته نوموړی په همدې توگه ورپېژندل کېده. مور ته د موضوع پوره په زړه پورې وه چې زموږ په هکله هغه په سپېڅلي او څرگند ډول غږېږي او زموږ څرگندې خبرې هم په بشپړ ډول اورېدل کېدای شي.

له دوو ساعتو خبرو وروسته مور يوې داسې کوټې ته لاړو چې يو مېز په کې پروت و او د مېز پر سر مصنوعي گلان پراته وو هلته په اروپايي او هندي ډول پاخه شوي خواړه پراته وو د ډوډۍ د خوړولو پر وخت کې مور ته د خوراک او گلانو په باب د امير علاقمندي معلومه شوه مور وکولای شول چې د واکمنۍ له نورو چارواکو سره هم خبرې وکړو.

نصرالله خان چې يو لوی ملا او پوځي مشر و، د شخصيت له پلوه يې دخپل مشر ورور سره ورته والی درلود. هغه يې له شکه چې د خپل مشر ورور په څېر هوښيار او منور نه و خو بيا هم يو په زړه پورې سړی ښکارېده. نصرالله خان خپل خان مور ته ډېر رانږدې کړ. سره له دې چې هغه له شخصي او سياسي پلوه د انگلستان غليم و ځکه چې په (۱۸۹۵) کال کې له نوموړي سره د انگلستان په سفر کې ناوړه چلند شوی و او له همدې امله مور له هغه څخه د ځان په گټه پوره کار اخستلی شو. د امير مشر زوی عنایت الله خان په ډېرو شيانو کې خپل پلار ته ورته و. دی يو خواخوږی او ساده سړی و. ادبي روزنه يې لرله او د خپل کشر ورور امان الله خان په څېر يې له ښکار او سپورت سره مينه لرله. دغه ليدل کتل هم زموږ لپاره ډېر په زړه پورې وو امان الله خان له وجوده خوار خو د پياوړې روحې لرونکې و دی ډېر خپلواک ښکارېده او له خپل پلاره هم خپل تره ته نږدې څرگندېده په دغه وخت کې مور نور مخور کسان ونه پېژندلی شول، خو مور د دغه څوارلس کسيز حکومتي هيئت په منځ کې په انگرېزي ژبه د يو خبرې کوونکي ژباړونکي پر شته والي دومره خوښ نه وو.

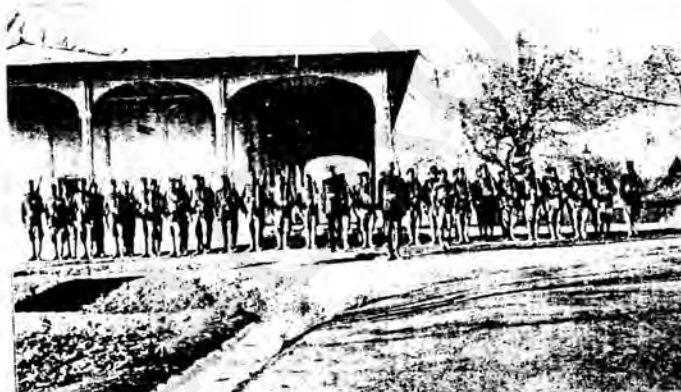
له دووې خوړلو وروسته زموږ جیرو دوام وکړ دغه خبرې یوازې د ماښام لمانځه پرې کړې او نور نو په پر له پسې ډول روانې وې افغانانو د سالون په یوه څنډه کې لمونځ ادا کړ او موږ هم په سالون کې ناست وو. خبرې سبا ماسپینین ته و خنډېدې او موږ خپلو ټاکل شویو استوګنځیو ته لاړو دغه لومړنۍ رسمي خبرې اترې زموږ لپاره ډېرې زړه راګڼونکې نه وې. موږ ته دا څرګنده وه چې موخې ته درسېدلو لپاره راته اوږده کړلېچونه مخې ته پراته دي زموږ اصلي موخه دا وه چې دلته انګرېزان نا ارامه او پوځونه یې همدلته بوخت وساتو اوس موږ پر دې پوهېدلو چې پر داسې یو هېواد واکمني کول څومره ستونزمن کار دی چې نه غواړي جګړه وکړي خو دوه زبرځواکونه ترې راتاو دي او په ډېر احتیاط سره له دغو زبرځواکونو سره ټولې ستونزې او کړکېچونه ګالي. د یو الماني لپاره دا دپوره ارزښت خبره ده چې له داسې یو هېواد سره مرسته وکړي. سره له دې چې پوځي مرسته نه شوه کېدای ځکه چې دغه هېواد ته له بهر څخه څه شی نه شول راوړل کېدای.

جیب الله د خپل ځان او خپل هېواد د حالاتو په هکله خبرتیا لرله، خو بیا هم داسې حقیقتونه موجود وو چې زموږ د کار پر پرمختګ یې اغېز ښانده په راتلونکي وخت کې موږ ډېر امکانات تر لاسه کړل چې له امیر سره وګورو او خپلې هیلې ورته څرګندې کړو او د هغه نظر هم خاتمه روښانه کړو دغه ډول مهلمستیا هر ځل تقریباً یوه ورځ دوام کاوه موږ غوښتل چې امیر یوې بهرنۍ پرېکړې ته وهڅوو او له همدې کبله دغه پر له پسې خبرې زموږ لپاره له کړاوه ډکې وې زموږ اغېز ورو ورو مخ په زیاتېدو و او موږ خوشالیدلو چې په وړو وړو کړیو کې د افکارو راکړه ورکړه تر سره کړو. موږ پوهېدلو چې د امیر له لورې د انګرېزي هند له کبله څومره احتیاط کېده ځکه چې هغوی به په هره موقع کې، موږ امیر ته د غلیمانو په توګه ورپېژندلو او دلته زموږ استوګنه یې په ځانګړي توګه د امیر لپاره هم له خطرې ډکه څرګندوله. موږ له همدې امله ډېر احتیاط کاوه چې له هر داسې چلند او عمل څخه ځان وژغورو چې د امیر پرضد ترې څه ښکاره کېدای شي. موږ باید د ټاکلو لارښودنو په پولو کې دننه بند پاتې شوي وای موږ باید په خپلې هوښیاری او زیرکۍ سره په خپلو دغو ستونزمنو حالاتو او یوازې توب کې هر ډول امتیاز پخپله تر لاسه کړی وای. موږ کولای شول چې په بهر کې د ګرځېدو راکرځېدو اجازه تر لاسه کړو، خو د هیڅ ډول سیاسي او پوځي هلوځلو لپاره اجازه نه وه. موږ د افغاني چارواکو له دغو ټولو بندیزونو سره سره وکولی شول چې ښار او ولس یې له نږدې وپېژنو. زموږ د ساتنې لپاره یو ټولی عسکر او څو درجنه خدمتګاران ګمارل شوي

و له گواښونو سره سره مورې کولای شول چې ښار او د ښار استوګن له نږدې څخه وگورو اوس هغه کیسه پای ته رسېدلې وه چې گوندې ددغو استوګنو له لورې به څه خطر وي او یا به د هغو کسانو له خوا له خطر سره مخامخ شو چې انګریزانو پېسې ورکړې وې یوازې د داسې حملو د ریښتیني خطر د گواښ په صورت کې مو باید پر ځان پام کړی وای بهر ته د وتلو په وخت کې به د سپرو عسکرو یوه ډله هم له مورې سره وه خو وروسته مورې داسې څه امکانات پیدا کړل چې له دغو سپرو څخه هم ځان بېغمه او گوښه کړو. مورې به پر ویالو او لوړو ژورو په بېره تېرېدلو او هغوی به زیاتره له مورې څخه شاته پاتې کېدل. مورې به په پټه پټه د خپل مېلمه پال هغه گیلې اورېدلې چې د افغاني سپرو په اړه به یې کولې چې خپل اسونه به یې تېپي کړي وو او له دې وروسته یې زړه نه بڼه کاوه چې زمورې د شیطانانو بدرګه وکړي مورې به په دې کار په پټه خوشاله شول. کابل د سیند له تل څخه دوه زره متره لوړ پروت دی او کېدای شي چې د استوګنو شمېر یې د شپيته زره (۶۰۰۰۰) په شاوخوا کې وي خو دغه ښار زمورې زړه ورکښولو لپاره ډېر څه نه لرل د زاړه ښار کورونه زیاتره له خټو او خامو خښتو څخه جوړ شوي وو پر لرگو یې ټینګ کړي او یوازې دوه پوړه وو نری نری کوڅې یې لرلې چې زیاتره یې سیمټ شوی وې. دغه کوڅې به بازار ته رسېدلې او دکورونو ټولې دروازې به همدې کوڅو ته راوتلې وې داچې د کوڅو په لښتو کې ډول ډول چټلۍ پرتې وې نو د تودوخې په موسم کې به یې ډېر ناوړه بوی کاوه. مورې په دې خبره هیڅ نه پوهېدلو چې امیر چې د روغتیا په هکله ډېر ښه پوهیده نو په دې اړه یې د پلازمېنې له استوګنو سره ولې څه مرسته نه کوله؟ په داسې حال کې چې د همدغو چټلیو له امله په کال کې په سلګونو کسانو د وبا په ناروغۍ خپل ژوند له لاسه ورکاوه. که چېرې دغه لوی او رنگارنگ بازار زمورې لپاره ډېر په زړه پورې شیان نه لرلای نو مورې به چیرې هم هلته تګ ته په خوښۍ سره زړه نه و ښه کړای دلته سړی پوهېدای شو چې دغه غریب او له نړۍ څخه یوې گوښې ته پاتې شوی هېواد څومره شاته پاتې دی.

د بازار په لویو کوڅو کې یوه کوچنۍ برخه لوبڼو او لرگیو جوړه شوې وه د دکان کرکۍ به د لرګي پر تختو بندېدلې او هغه ځای به د یو متر په شاوخوا کې و چې دوکاندار به په کې کېښناستلو په یوه برخه کې یې د بوټانو، ټوکرانو، تماکو او دسینګار سامان د وکانونه وو چې په منځ کې یې د خوراکی موادو، غوښې، میوې او مسالو د کانونه هم وو. د بازار زیاتره هښۍ وال هندوان و چې له ژيرو پکړيو څخه له ورايه پېژندل کېدل دوی زیاتره د صرافۍ او ټوکرانو پلورلو کار

کاوه په دغه بازار کې زیاتره یې له هندوستان څخه راغلي څیزونه خرڅلاو ته وړاندې کېدل د افغانستان په فابریکو کې جوړ شوي څیزونه به په ډیرو لږو ځایو کې لیدلې شول سره لدې چې کابل د بوتانو، څرمنو او توکرانو بڼه فابریکه لرله خو بیا یې هم زیاتره څیزونه له بهر څخه راتلل او په دغو راغلیو څیزونو ډېرې پیسې لگېدلې. بڼه به دا وای چې دغه لگښتونه د خپل هېواد په تولیدونکو شیانو کېدلای ددې لپاره چې موږ امیر ته وښیو چې ددې هېواد د خپلو موادو څخه په څومره بڼه نوښت کار اخیستل کېدای شي نو ځانونه مو له دغو موادو څخه د اغوستلو کالي، بوتان او خولۍ جوړ کړل ان چې تنۍ مو هم د افغانستان له پیسو (سکو) څخه جوړې کړې دغه تنۍ زموږ یو اتریشي ملګري جوړې کړې وې چې زرګرو.

په بابر بن کې جرمني پوځي ډله

په دې کار سره ددې هېواد د چارواکو یو ډول رخه هم راتله. څرنگه چې موږ دې هېواد ته د مرستې له سامانونو پرته راغلي وو نو باید د نورو شیانو په څېر مو دا هم ښکاره کړې وای چې یوازې په تخنیکي سامان الاتو ددې هېواد له وېده شویو خامو معدني موادو څخه په زړه پورې شیان جوړیدای شي. د ښار مهمه برخه "کاروانسرای" وه او دغه راز نور سړایونه چې له لرګیو څخه په یوه ښکلې بڼه جوړ شوي وو او په لرګیو کې یې ډیره په زړه پورې هنر مندي څرګنده کړې وه د سیند شمالي اړخ ته یوه سیمه ډېره ښکلې وه او هلته هم یو بازار و موږ به د خپل ترکي ملګري منیر بای پوښتنې ته د هغه روغتون ته ورتللو چې د ښار په ختیځه برخه کې پروت و. دغه روغتون په ساده خو جالبه بڼه جوړ شوی و. موږ زیاته پاملرنه د ښار

په لوېديځ کې پرتې "ماشين خانې" ته واړوله دا يوه لويه ودانۍ وه چې بېلابېلې فابريکې په کې وې په دې فابريکو کې به ټوپکي، ماشينگي او گولي (مرمی)، جوړېدلې دغه څيزونه به زياتره په پخواني انگرېزي ډول جوړېدل په دغو فابريکو کې يوه يې ډېره موډرنه او نوې وه او بوخو نورې يې د لاسي کارونو په بڼه وې لکه گلدوزي، ترگاني او يو لږ انوار دغه ټول کارگران په زور کار ته اړ شوي وو چې زياتره يې د کابل استوگن او يا کابل ته راغلي کسان وو. د دوی تنخواه به هم ډېره لږه وه دوی به ايله څو ساعته کار په ډېرې سختۍ سره کاوه د فابريکې توليدات ډېر گران وو ځکه چې ټوله فابريکه بايد په لرگيو توده شوې وای. څو ورځې سفر په کار و چې له غرونو څخه دغه لرگي راوړل شي له جنگ پخوا د انگرېزي انجنيرانو له خوا پيل شوې برېښنايي فابريکه چې له کابل څخه د شمال پر لور غرونو ته يوه نيمه ورځ سفر ورته پکار و لاپاي ته نه وه رسېدلې په دغه فابريکه کې زمونږ له راتگ سره سم انگرېزي او هندي کارگرانو دغه هېواد پرېښي وو زمونږ د استوگنې په دوران کې زمونږ هلې ځلې داوې چې دغه زاړه ماشينونه ترميم کړو هغه فابريکې وترو چې د جنگ سامان نه جوړوي او د خپلو گټو په خاطر د جنگي سامان الاتو جوړولو ته پاملرنه زياته کړو د فابريکې لپاره اساسي لارښوونو هم بدلون پيدا کړ. موږ وکړای شول چې د نويو (موډرنو) وسلو د جوړولو کار پيل کړو دلته مو يو شمېر مهم بدلونونه راوړل او هڅه مو وکړه چې د فابريکې له محدودو امکاناتو څخه ښه گټه تر لاسه کړو زمونږ تر مشرۍ لاندې د وسلو د جوړولو هر کار ته به انگرېزانو په هند کې په بد گمانۍ سره کتل دوی به زمونږ هر گام څاره دی کار موږ ته اهميت نه لاره

په دې کې هېڅ شک نه وپه کار چې په دې فابريکې کې توليدونکي وسله د جنگيالي او لوی افغان پوځ لپاره کافي نه وه خو بيا هم د افغانستان حالات د پارس له حالاتو څخه ښه وو ځکه چې هغوي دغه ډول هېڅ کومه فابريکه نه درلودله افغانانو کولای شول چې له دغو وسلو څخه په غرنيو جگړو کې په ښه ډول گټه واخلي که موږ ورته له خپلو خانگريو سترگيو وگورو نو په داسې يو هېواد کې چې طبيعت پرې ډېره پاملرنه نه ده کړې او خام مواد پکې لږ دي د يوې لوی فابريکې جوړول ستونزمن کار دی افغانستان چې د لويو دښمنو هېواد دی او د دوو زېرخواکو د سيالۍ ډگر دی نو نه شي کولای چې له بهرنۍ اغېزې پرته د يوه خپلواک صنعت بنسټ جوړ کړي د دې هېواد کوچنۍ فابريکې چې ددې ځای خپل اومه مواد په کې کارېږي او هغه لويې فابريکې چې له بهره ورته اومه مواد راځي د

هېواد وټه بيز (اقتصادي)، او يوځي ټينگښت تر يو وخته ساتلی شي له همدې کبله موږ خپله دنده وگڼله چې په دې هکله له امير سره وگورو او نوموړی په دې خبر کړو چې ددغه هېواد د ځواک پولې او حدود دغه، دغه دي په دې توگه مو غوښتل نوموړی له هغه لگښتونو څخه وساتو چې هيڅ اړتيا ورته نه وه له بده مرغه چې موږ به په دې کار کې ډېر برياليتوب نه شو ترلاسه کولای. موږ چيرته کولای شول چې داسې يو هېواد کې بېرني بدلونونه راولو چې زاړه خيالونه يې لرل او په ځينو برخو کې بېخي منځنيو پېړيو نه ورنه و افغانستان ته زموږ راتگ ته هسې هم د يو انقلابي گام په توگه کتل کېدل. ځکه چې انگرېزانو غوښتل چې دغه هېواد او پاچا يې په خپل واک کې وساتي. امير به هم زموږ دغه کار ته ځکه په ناخوښۍ سره کتل چې د خپلې واکمنۍ د چپه کېدلو همېشني ډار به ورسره و دی پر خپله ډېره نږدې شاوخوا هم چندان باوري نه و د امير او د واکمنۍ د لوړو چارواکو استوگنځي چې زموږ په فکر يې ماني نه شو بللې د ښار په شمالي څنډه کې پراته وو ددغو کورونو کوڅې ښکلې جوړې شوې وې او د ونو پر سيوريو پټې وې دغه کورونه زياتره د انگرېزانو د معمارۍ په بڼه اباد شوې وو تعميراتي مواد يې ښه وو خو له حده زيات پرم يې نه لاره. ډېر لږ ځينې کورونه د حبيب الله خان له عمومي ميلستونو څخه ښه جوړ شوي وو دغه ميلستون په يوه ناسمسوره او آزاده سيمه کې پروت دی چې گرد چاپېره ترې يو لوی ديوال تاو شوې دې دلته ارگ هم پروت دی چې ديوالونه او خندقونه (ژورې) يې محفوظ ساتي. ارگ په څلور کنگه بڼه جوړ شوی و چې گڼې کوچنۍ ودانۍ يې لرلې او حرم هم په کې پروت و په حرم کې ښځې ډېرې وې خو موږ يوه هم ونه ليدله کله کله به مو له ورايه يوه نيمه له حرم څخه د وتلو په حال کې وليدله چې په لوی پروني کې به پټه وه ښځو عموماً ټيټه دريځ درلود کوم چا چې به ډېر شته لرل نو ډېرې ښځې به يې لرلې چې له نورو اسلامي هېوادو څخه هم په زياتو قيوداتو او سختيو ساتل کېدلې د ښځو په باره کې د ډېرو لږو افغانانو فکر بل ډول و په دوی کې دواړه شهزادگان عنايت الله او امان الله شامل وو چې د يوروبانفکره او له سور يې څخه د راگرځېدونکي محمود طرزي لونه يې په نکاح کړې وې

محمود طرزي د هېواد د يوازينۍ مهالنۍ (جریدی) مدير (سرمحرر) و. له نوموړي سره موږ په راتلونکي کې ډېر ښه اړيکي وساتل. هغه له موږ سره د يادونې وړ مرستې وکړې دی دافغانستان د راتلونکي دريځ په اړه تر نورو ښه پوهېده او امير ته يې زموږ هيلې او غوښتنې په ډيره ښه توگه رسولي ده به امير ته داسې

خطاب کاوه اغا و خوره چې وسوړل سي خو هند ته له دغې خبرې له رسېدو سره سم د هند مرستیال واکمن په دې اړه خپله ناخوښي وښودله.

زموږ د گرځېدو او راگرځېدو او پوځي معلوماتي سفرونو په لړ کې، اوس موږ له کابل څخه بهر په شاوخوا سیمو کې خپل گرځېدل پیل کړل دلته هم یو زیات شمېر په زړه پورې کورونه او د امیر او شهزاده گانو د استوګنځایونو، ښکلي زیارتونه او د زرگونو هیلپو لرونکي ویالې یې لرلې. موږ چې به هرې خواته تللو له خانه سره به مو د ولس خواخوږي محسوسوله. زیاترو به یې د کورنیو او او بهرنیو سیاسي املونو له کبله موږ ته په ډېر ښه نظر کتل. دوی هیله کوله چې موږ به یې له اسلام ضد غلیمانو څخه وژغورو دانوهغه کسان وو چې سیاسي علاقمندی به یې لرلې د کابل زیاتره استوګن سوله غوښتونکي، سوداګر او د ایران - اویایې تاجکان وو^(*) دوی هونیبار او له سوداګرۍ سره یې مینه لرله د دوی دریځ چندان څرګند نه و او هیڅ جنګي ځانګړنیاوې یې نه لرلې اصلي افغانان دلته ډېر لږ لیدل کېدل د پاچاهۍ له کورنۍ او په کابل کې له څو نورو استوګنو کورنیو پرته دغه اصلي افغانان په غرونو او کلیو کې نیم کوچیانې ژوند لري نور زیاتره د افغانستان هند د پولې په اوږدو کې په غرنیو سیمو کې اوسي چې لارې یې ډېرې ستونزمنې دي له هند سره د تجارتي اړیکو لرونکي هندوان هم په کابل کې د پوره پاملرنې وړ دي اروپایان له موږ پرته نور څوک نه وو، ځکه چې دې هېواد ته د هغوې د راتګ لپاره د امیر دځانګړې اجازې اړتیا وه. له موږ څخه مخکې دلته ډېر لږ اروپایان راغلي وو چې له امیر سره یې په تخنیکي برخو کې اسانتیاوې برابرولې. د سختو او تښتو کارونو لپاره به زیاتره په ژمي کې د هزاره گانو ډلې گرځېدلې. د ختیځ د نورو ولسونو په پرتله هم، د افغانانو ژوند خورا ساده و ددې ښار د استوګنو ټوله خوښي داوه چې په رخصتو اویا په ښکلو ماښامونو کې د ښایسته گلانو په ښونو کې وگرځي او د ښکلیو مرغیو پنجرې له خانه سره په څنګ کې کښېږدي او "کیف" وکړي زموږ په پر دغو خوشالو او هوسا خلکو څومره رخه راتلله: خو موږ به له خپلو سوچونو سره یو ځای د خپل استوګنځي پر لور روان وو.

* دغه د پوښتنې نښه د ژباړونکي ده

(۱۴)

جرمني لمسونونه

د انگرېزانو د اغېز په وړاندې د ناهیلی جگړه، خوځنده هڅې، د انگرېزانو اټکلونه، بندي شوي اتریشیان، ډراماتیکه عدالتی غونډه، له پارس څخه ناوړه خبرونه، د پسرلي پیل، د انساني توان وړ کار مو کړای شو، د تگ پرېکړه او مخه ښه.

زموږ کار له یوې ورځې څخه بلې ته ستونزمن کېده او زموږ اعصاب یې راحرابول د هیلو د رڼا کوم څرک به لاته و رابنکاره شوی چې بېرته به د ناهیلی لړۍ پرې خپرې شوې دغه د ناهیلی لړۍ د ډیلی او سمليې بادونو له ځانه سره رادمخه کړې وې په نویو مهارتونو سره به موږ دغه لړۍ له خپلې مخې شړلې. امیر د ستروپرېکړو سرې نه و پر خپل دغه شکمن حالت باندي ښه پوه و دده دواړو لویو دښمنانو په خپلو منځونو کې د وسلو تړونونه کړي وو او دی یې په خپلو پولو کې محاصره کړې و. د انگرېزانو او روسانو ترمنځ دښمنی دده د هیواد او واکمنۍ بنسټونه جوړول د انگرېزي هند پنځلس زره کسيز لښکر او د روسیې گڼ ملتیز پوځ دده د هیواد په پولو کې، د لویدیځ پر لور د دوی لازې بندي کړې وې. له لویدیځ سره تر اوسه پورې د وسلو کومه ځانگړې پرېکړه نه وه شوې له وسلو او مالي مرستې پرته او د منځنیو قوتونو له اړخه له سیاسي ډاډمنۍ پرته هغه نه غوښتل چې له خپلو دغو لویو دښمنانو سره یوه څرگنده جگړه پیل کړي. له بلې خوا هغه ډېر ښه پوهېده چې له دې څخه بل غوره مهال چې د خپل هیواد لپاره خپلواکي وگټي نه شو پېدا کېدلی هغه انگرېزان چې ډېر فکريې د هند پر لور و له ده سره یوې لویې جگړې ته نه وو چمتو. د امیر خپل ولس د ترکانو له مذهبي جنگ سره پوره ډېره خواخوږي لرله او دده له لورې د جگړې اعلانول به په منځنۍ اسیا کې دده پر لور لیدونکي مسلمانان پوره راهڅولسي وای، خو دی اوس هم د انگرېزانو د نه شړلو په صورت کې له جگړې وروسته د هغوی له راتلونکي بدل څخه په وېره کې و په نږدې ختیځ او پارس کې د مرکزي ځواکونو هره ماته په هندوستان کې د بریالیتوبونو، جگړې ته د بلغاریا راداخلېدلو او ده "کوت

الاماراس* بیسې مورې یو گام نور هم رامنځ ته کړلو د هند مرستیال واکمن په ډېره بڼه توگه یه دې پوهېده چې دغه واکمن څنگه په غوره ژبه تېریاسي نوموړي به دی د پاچاهي کورنۍ د یوه خپلواک غړي په توگه یاد او او زیات سوغاتونه به یې ورکول. که چېرې مورې به دې نه وای توانېدلای چې په دغه پاچاهۍ کې د خپلو هیلو د تر سره کولو لپاره یو پیاوړې اړخ ریا گوندي جوړ کړو

په کابل کې د پوځي ډلې چارواکي
له کينډۍ خوا ناست، فویگت، هیتتک، نیدرماير او وانگر

نو مورې به داسې په زړه پورې بریاوو ته نه وای رسېدلی له ډېرو خبرو اترو وروسته ماته د یو موقتي تړون اجازه راکړای شوه چې د پوځي پرمختگونو مشري پر غاړه واخلم. د امیر له خوا د یوې غونډې (جرگې) لپاره د هېواد د بېلابېلو قومونو استازي کابل ته راوغوښتل شول له هغوی سره یې په سیاسي حالاتو سلا مشورې کولې مورې له هغو سره هم اړیکې پیدا کړل او د هغوی په زړونو کې مو هم د خپل امید زړي وکړل. خو له هغوی څخه یو شمېر یې له مورې څخه بېرته په شا شول مسودو، مومندواو اړیدو زموږ له وړاندیزونو سره علاقمندي څرگنده کړه او مورې سره په یوه سلا شول

ماله جرمنانو، اتریشیانو او ترکانو سره د یو نوي نظم د جوړېدو او د پوځ د ډلبندي کولو کار پیل کړ. موږ یو پوځي ښوونځی پیاوړی او پراخه کړ. ما پخپله د ستره درستیز د ښوونځي مشر توب پر غاړه واخیست. د کابل - پېښور پر لاره مو مورچلې جوړې کړې او څوکی به مو کوله موږ په یوه تر اوسه پورې لاناخرگنده سیمه کې تمریونه پیل کړل له پنځوس زره کسيز پوځ مو یو او یا زره کسيز منظم لښکر جوړ کړ سره له دې چې له دوی سره د جگړې تجهیزات نه وو. خو دوی د سرحدي جنگیالیو قومونو له څو سوه زره کسانو سره په یووالي کې ډېر څه کولای شول؛ خو که دغه جنگ د دوی په خپلو اړونده غرنیو سیمو کې وای. ددې په څنګ کې د هند په اولس کې هم پراخ تبلیغات روان وو، خو موږ د هند د خلکو پر ملاتړ ډېر باور نه شو کولای او دا خبره مو اټکل کړې وه چې که کوم پردی لوی ځواک هم د هغوی پولې ته ورورسېږي نو هغوی به له خپل زیات شمېر سره سره بیا هم غلي پاتې شي. په دې وخت کې نور څه تر سره کول ناشوني وو. خو دغو هلوځلو بیا هم دومره پایله ولرله چې انګرېزان یې په دغه سیمه کې ښه سم نارامه کړل او هغوی سره د امیر د اوږدې مودې دوستۍ له تړونونو سره سره امیر دې ته وهڅول شو چې د هېواد د شمال لویدیځو پولو سره ستر پوځي چمتووالی پیل کړي موږه له باوري سرچینو څخه خبر شولو چې هلته سړکونه او ګاډي چمتو شوي دي او لوی هوایي ډګرونه جوړ شوي دي او د پوځ د لاپیاوړي کېدلو کار پیل شوی دی.

دا چې انګرېزانو به په څومره ډار سره زمونږ هلوځلو او دافغانستان چلند ته کتل، د هند په واکمنۍ کې د روسي کونسل له خوا د روسیې د بهرنیو چارو وزارت ته په لېږلو شویو خبرونو کې راڅرګندېدل. وروسته نو بیا په هند کې واکمن هره ورځ نویو پېښو ته سترګې پر لاره و او ددې وس یې نه لاره چې ددې هېواد له حالاتو سره سم امیر ته ځانګړې او منظمې پرېکړې راواستوي. زمونږ له بې ارزښته کولو لپاره به هر ډول هلې ځلې کېدې او له شرمه ډکو او چل ولیزو هڅو څخه په هم ډډه نه کېدله. دوی غوښتل چې ددغه غرنی هېواد بې باوره پاچا پر ځان پورې وتړي او له هغه سره به یې د سوله ییزو حالاتو د ساتلو په برخه کې مرسته هم کوله. هغه خبرونه چې اوس په کتابي بڼه خپاره شوي دي سړی په کې د انګرېز - هند وېره لیدلی شي په دغو خبرونو کې په افغانستان کې د پېښو او له روسانو سره د کړکېچ موضوعګانې هم راځي. روسان چې په ډېرو موخو کې ناکامه دي د افغانستان له شمالي پولو سره پراته دي او د پارس په شمال ختیځه برخه کې هم په شکمنه توګه بوخت دي.

کابل ته زموږ له راتګ سره د پاچا گوښه شوی مرستیال هارډینګ* له تايمز سره په یوه مرکه کې د امنلې وه چې انګریزان په افغانستان کې زموږ د استوګنې په موده کې په پوله کې د پرتو قومونو له څه نا څه اوو بریدونو سره مخامخ شوي دي. په تیشن کې د "لوب کورزونز" خبرې هم د اورېدو دي چې د (۱۹۱۶) کال په فبرورۍ کې شوې دي ((په افغانستان کې د امیر له ټینګښت سره جرمني لمسونونو په منځني ختیځ کې د انګریزانو دریځ ته خطر راولاړه کړی و)) لوستونکي به یې زما په ناپوهۍ کې ونه شمېري که زه د جنرال ماليسون*** له یوه رپوټ څخه چې په "مارننګ پوست" کې چاپ شوی دی دغه برخه راواخلم. جرمني توطیې او پروپاګانډونه چې له جنګ څخه څه موده پخوا پیل شوي وو، لکه څرنګه څرګنده ده روسیه او لویه برتانيا له سترګواښ سره مخامخ کړي وو، خو دا ډېره نه ده څرګنده چې داسې تکره او پرېکنده پروپاګانده کوونکي لکه نیدر مایر او واګتر، وکولای شي چې دغو موخو ته په افغانستان کې او د افغانستان له لارې په هند کې هم ورسېږي.

تر هغه چې زه له خپلو ملګرو سره پوځي کارونو ته پرېښودای شوم نو یو څو داسې ورځې هم وې چې د شک او بې باورۍ له امله مې زړه و چې ځیمې راټولې او له دې هېواده ووځم. زه به هېڅکله هم وزگار نه وم ما باید له خپلو کسانو سره چې د ختیځ پر لورې یې یون کاوه اړیکې ساتلي وای له روسې ترکستان څخه مې باید په زرګونو بندي اتریشیان راخلاص کړی وای ځیني نور اتریشیان چې د روسانو د پوځي زندانونو څخه را خلاص شوي او کابل ته رارسېدلي وو د دوی لپاره مې هم باید ځای پیدا کړی وای. خپله ډله مې باید سره یو لاس ساتلې وای. له روسانو څخه په دغه وروستی راخلاص شوې ډله کې درې تنه افسران وو. شراینه، ریبيچکه او رولاند. درې تنه په خوښۍ سره له موږ سره یو ځای شول او زموږ په هلوځلو کې یې پوره ونډه واخیستله دا زموږ لپاره د ځواک غوښتونکې وه چې د دغو دريو تنو لپاره دافغانانو له لورې د ګرځېدو یو څه ازادې تر لاسه کړو. موږ دې خبرې ډېر خواشيني کړلو چې اتریشیانو په خپلو منځو کې اختلافونه سره پیدا کړل. دوی د اتریش په بېلو بېلو قومونو پورې اړه لرله. کله چې زما پر خوښه له هغوی څخه یوه کوماندو جوړه شوه نو یوه برخه یې اسلام ته واوښته او افغاني

Harding *
Lobcurzons **
Malleasons ***

تابعیت یې خپل کړې له دې امله به زه مجبورېدم چې په راپېدا شویو شخړو کې مداخله وکړم د اتریشیانو یوې برخې زما لپاره او یوې برخې یې د افغانستان د حکومت له پاره کار کاوه دوی د یادونې وړ کارونه تر سره کړي دي.

د ارامتیا دغه اوږده موده زما د افغاني کارکوونکو لپاره هم په زړه پورې نه وه سره له دې چې هغوی د مسلمانانو په توګه له موږ څخه د ګرځېدو ډېره ازادې لرله زه څو څو ځله دې ته اړ شوی يم چې منځګړیتوبونه وکړم او یا ځیني کسان د لویې غلا له امله افغاني محکمو ته وسپارم په دې لړ کې غواړم د یوې پېښې یادونه وکړم چې پر مایې ډېره اغېزه کړې ده. زما د ډېرې مودې د اس ساتونکي "کرم" چې عرب و او له ماسره له بغداد څخه تر دې ځایه په ډیره سپېڅلتیا راغلی و او ماته یې ډېر کارونه تر سره کړي وو نو هغه مې د ټولو څارویو د څارنې مسئول کړی و نوموړي یوه ورځ له "اسماعيل" څخه چې هغه هم یو تورزن سړی و د هغه په ډېرې خواړې سره ټولې کړې پېسې غلا کړې وې هغه پر دغو پیسو باندي د یو هزاره په مرسته په یوه نږدې کلي کې یوه ښځه رانیولې وه دغه غلا ژر څرګنده شوه یاد شوی هزاره تعقیب او نیول شو دغه کار ماته ډېر ناوړه ښکاره شو سره له دې چې هغه ما بڅېلې وای خو د جرمنانو د حیثیت د ساتلو لپاره باید محاکمه شوی وای دا د افغانانو غوښتنه هم وه. زه په دغه ډراماتیکه غونډه هیڅکله هم هېره نه کړم. "کرم" له ټولې سپېڅلتیا سره سره له هر څه نه منکر شو هغه زما له زیاتو پوښتنو ګروږونو په تنګ شو فکر یې وکړ چې ما دې ته ملاتړلې ده چې هغه مجرم ثابت کړم. سره له دې چې زه د هغه د مشر په توګه مخکې تل د هغه پر خوا وم. نوموړي پر ما برید وکړ او زما ټول کالي یې راوشلول. داسې ښکارېدل چې غوښتل یې زما سا راوباسي. ما له هغه څخه ځان خلاص کړ او لاسونه مې یې وتړل سره له دې چې نورو بې احساسه کسانو ددغه قهرجن ځناور یوازې ننداره کوله له دې وروسته نو له نوموړي سره موږ د ملګرتیا سپېڅلتیا پای ته ورسوله او افغاني پیره دارانو هغه زندان ته کړ اسماعیل مې د هغه پر ځای و ټاکه په دې توګه مې نو خپل یو بل سپېڅلی ملګری هم له لاسه ورکړ زه اوس هم په شک کې يم چې ایا ما هغه وخت سمه پرېکړه کړې وه کته؟

"پاشن" چې په هرات کې زما لارښودنې ته په تمه ناست وو اوس یې د زاړه والي "ګورنر" له خوا مرسته او د ګرځېدو نوره زیاته ازادې تر لاسه کړې وه ده له شمالي پارس او روسي ترکستان سره پاخه اړیکې لرل نو موږي هلته یو شمېر نور مخبران هم لرل چې دده له لارې هلته پاتې نور بنديان تېښتې او پاڅون ته وهڅوي

له بده مرغه نوموړی د "څوکمايز او زایلر" له ډلې سره اړیکې ته وړ پیدا کړي "بايرل" چې د ذهني او څه نورې ناروغۍ له کبله له خايه نه شو خوځېدلی اوس يو څه ټپه شوی و هغه ما د سهيل لويديځ ايالت سيستان د حالاتو د څرگندولو لپاره ولېږه او بيا مې بېرته کابل ته راوغوښت د انگرېزانو د کلکو څارنو له امله دی پر دې به و توانېدلی چې ريښتني معلومات تر لاسه کړي. له پارس څخه زما او د امير لپاره ډېر خواشينوونکي ليکونه رارسېدلي وو دغه ليکونه د دېښمنانو له لورې زما د ملگري په نوم په درواغو راېږل شوي وو، دغو خبرونو ماته د هغه ځای څه نا څه انځور راکولی شو (۱۹۱۶)، کال د اپريل په منځ کې ماته د خپلو خلکو له خوا له کرمان څخه پرله پسې ليکونه راورسېدل دغه ليکونه زموږ يو هندي ملگري راوړي وو په تهران کې د جرمني استازي په پټه بغداد ته تښتېدلي و روسان په بېلابېلو ليکو کې د قم* او "همدان" پر لور د پرمختگ پر حال کې وو. دوی زموږ شاته د اړیکو ټولې لارې شلولې وې "زایلر" د "تاييند" ** په ايالت کې د افغان پارس پر پوله د انگرېزانو له لښکر سره نښته کړې وه چې "وينکلمن" په کې بندي شوې و "زایلر" اوس په کرمان کې ناست و او د نورو پرمختگونو په اړه يې انتظار ويست له کرمان څخه د دېښمنانو لښکرې شړل شوې وې او داسې ټنکارېدله چې دغه ځای زموږ په لاس کې ټينگ پاتې وي. "څوگماير" د پارس په سهيل ختيځو سيمو "بام"*** او "بام پور" کې هلې ځلې کولې. زما له خلکو سره هلته د خان د ساتلو مواد کم وو له ختيځ څخه ورته ډېره موده نه وو وررسېدلي دغه خبرونو زه ډېر خواشینی کولم. هغوی خو له موږ سره د امير نیک چلند هم له نږدې ونه ليد. زما لپاره د راغليو ليکونو له منځ پانگې (محتوی) څخه زه پوه شوم چې په دغه وخت کې ماته په پارس کې څومره اړتيا ده.

اوس نو ژمې هم تېر شوې و دغه ژمې يوازې د جنورۍ په منځ کې موږ ته يو څه واوره را څرگنده کړه د مارچ په منځ کې هوا ډېره تودېدله زموږ د باغ ميوه لرونکيوونو ډېر ټنکلي سپين او گلابي رنگونه خپل کړل د کابل په ټوله دره کې يوه شنه ژپه پرده خپره ټنکارېدله يوازې د پغمان غرونه له ورايه ځليدل چې تر اوسه يې لا د ژمې څه نښې نښانې پر څوکو ښارېدلې. دغه پسرلي ډېر ورو ورو گامونه اخیستل. زموږ ونې زياتې سمسورې شوې ساړه نور د تېرېدو په حال کې وو. د

غرونو واورې په ریات شمېر کې ویلي شوې وې او دادې زموږ د باغ په خوا کې په ویالو کې بهېدلې د کابل سیند د شپې له خوا راجگ شوي و او ټولې پرتې نږدې سیمې یې لاندې کړې وې څومره ژر چې دغه اوبه راجگې شوې وې همداسې بېرته ستنې شوې.

موږ یوه ورځ د خپل چکر په ترڅ کې ولیدل چې کوچیان هم له پېښور څخه د راستنېدو په حال کې دي دوی ژمی هلته تېر کړې و او غوښتل یې چې کرار کرار بېرته د غرونو پر لور ووخېږي دغو خلکو به پر دغومره موده کې چې موږ بندیان په کې ناست وو څومره اوږدې لازې وهلې وې درې میاشتې مخکې یې کابل ته زموږ د راتگ خبر هندوستان ته رسولې و او دادې اوس یې له هغه ځایه موږ ته په زړه پورې خبرونه راوړي وو د دوی لپاره پوله او جگړه نشته، خو په پولو کې یې زموږ له اړخه د انگرېزانو ډار او پوځي هلې ځلې ښې سمې لیدلې وې په ډېرې خوشالۍ یې موږ خپلو تورو کېږدو ته ور وبللو او هلته مو خبرې سره وکړې لکه څنگه چې عادي خلک بنډاره سره کوي موږ هغوی ته ډېر ورتللو او دهغوی ماشومانو ته به مو خوږه وروړله د ماشومانو به شلیدلي جامې پر غاړه وې په گږو گږو به مو له دغو نیکمرغو تشریفاتو او ازادو انسانانو سره په ښار کې خپل سخت غمونه هېر کړي وو زموږ ددې کار تر شا د خپلې ازادۍ د نورو انسانانو د پیژندلو او نویو هڅو هیلې پرتې وې.

په دغه وخت کې داسې ښکارېدل چې زموږ پوځي هلو ځلو یو څه پرمختگ کړی دی خو دا زموږ لپاره بس نه و چې یوازې په کابل کې ناست یو او له دې ځایه د افغاني پوځ د روزنې او وروڅښت لاز ټنودنه وکړو. موږ باید ډېر ژر په دې خبره پوه شوی وای چې ایا امیر له موږ سره پر داسې لارو ځي چې زموږ پر نظر باید هغه له انگرېزانو سره په ټکر کې راغلی وای؟ ځکه چې یوازې په کابل زموږ پاتې کېدلو انگرېزان یو څه نارامه کول او خپل ځانونه به یې پولو ته راوستل. خو دغه کار د یو کال او یا زیات وخت لپاره بس نه و. موږ له هندوستان څخه له رارسېدنکيو خبرونو څخه هم څرگندولی شوه چې د "کوټ" له پېښې څخه وروسته به د انگرېزانو پوځونه له پنجاب څخه هم بهر وځي دا چې په دغه سخته تودوخه کې لوی پوځي عملیات نه شول تر سره کېدای خو دوی زموږ کسانو ته چندان زیان نه شواي رسولی. په ژمي کې چې د جگړې اصلي وخت دی دوی باید د هند په دروازو کې څوکی کړای وای.

امير حبيب الله خان او نصرالله خان

په دې توگه نو موږ امير ته نوى وړانديزونه وکړل او له هغه څخه مو وغوښتل چې په لنډ وخت کې غوڅ ځواب راکړي زموږ د دې وړانديز په هکله چې "هينتهگ" به يوازې حرکت وکړي داسې ځواب راغى چې يا به ټول همدلته پاتې کېږو او يا به ټول يوځاى سره روانېږو دا ځواب له امير سره د هند د مرستيال واکمن د اړيکو په پام کې ساتلو سره د ډېرې حيرانتيا وړ نه و خو د ځواب راکولو بڼه يې ښه نه وه د ځواب دغې بڼې دغه هېواد کې زموږ د نورې استوگنې په اړه له موږ سره پوښتنې راپيدا کړلې خو په نورو خبرو اترو کې به موږ ته ډېرې ژمنې وشوې. خو هغه ژمنې به نه راڅرگندېدلې چې موږ به ټينگار پرې کاوه ماته ډېر ژر څرگنده شوه چې موږ

به بر دي و سه نوانهرو چي دغه زيات ډارن او د وخت د اړتيا په اشاره نه پوهدونکي پاچا به د هند په وړاندي راپاڅو څرنگه چې ما فکر وکړ چې اوس نو له دي حاحه ماته به پارس کې زياته اړتيا ليدله کېږي نو د تگ پرېکړه مې وکړه.

رما د دلي هندي او ترکي ملگرو سره مو مخالفت پيدا شو ځکه چې هغوی د تهر خل د دینسو اوږده سفر ډېر سترې کړي وو خو زموږ جرمني پرېکړه ډېره کلکه وه سره له دي چې افغانانو او په تېره بيا د امير او ورور يې نصرالله په هر ډول زموږ د تگ مخالفت کاوه، ددغه ستر سړي لخوا له گڼو ډاليو سره زموږ سره مخه ښه وشوه دده هغه کلمې پر ما ښې ولگېدې چې د جرمني د ليرې ملگرتيا هيله يې څرگنده کړه زموږ د دښمنانو خبرې چې هغه گوندې موږ په زوره سره له خپله هېواده شړلو بيخي ناسمې دي امير زه د کړکۍ پر لور بوتللم او هلته يوې ويجاړې ماڼۍ نه يې گوته ونيوله او ويې ويل:

((تاسو ما د انگرېزانو د يو ملگري په توگه گڼئ، هغه اولس چې داسې يوه نښه يې موږ ته پرېښي ده د هيش يو افغان لپاره نه شي دوست کېدلای دغه پرېکړې چې ما کړې دي باور وکړئ چې په بل ډول مې نه شوای کولای ښايي چې تاريخ به زما دغو پرېکړو ته په ښه سترگه ونه گوري))

موږ په دي باوري وو چې دا کار به همداسې کېږي. ما له نصرالله خان سره په زړه پورې ښه مخه ښه وکړه. هغه ماته خپل زړه راتش کړ او راته څرگنده يې کړه چې د خپل ورور له سياسي چلند سره په هيش ډول موافق نه دی نوموړي چې په دغه وروستۍ شېبه کې ماته څه وويل هغه سخت د احساساتو راپاروونکي وو. هغه هم د يوداسې چا له خولې چې زموږ په څېر له ستونزو او کړاونو سره نه و مخامخ شوی موږ هغه څه وکړل چې يو انسان يې کولای شي موږ خپل کار سرته ورساوه.

موږ ته د تگ پرېکړه ډېره سخته وه خو له هغه څخه سخت يې سرته رسول وو زموږ گر چاپېر دښمنان پراته وو. دابنکاره خبره وه چې له کابل څخه زموږ په روانېدلو به هغوي ډېر ژر خبرېدل په دي توگه نو دا خبره بيخي ناشونې وه چې موږ دي په يوه واحده پوځي ډله کې له دي هېواده ووځو لکه څنگه چې ورته راغلي وو. ددي امکان ډېر و چې زموږ د دلي لږ تر لږه يو تن خان خپلو لښکرو او يا خپل هېواد ته ورسوي او له هغه ځايه زموږ د يون په برخه کې هلې ځلې پيل شي په دي ډول نو موږ د جېل تگ داسې يو پلان جوړ کړ چې افغانانو ته مو په بشپړه توگه نه

و بنودلی "فویکت" چې تر اوسه یې ماته ارزښتمند کارونه تر سره کړي وو او س دغه وخت رارسېدلې و چې سره جلا شو هغه باید له یو څو هندیانو سره د غزني او کندهار له لیاري په لویدیځه غرنۍ افغاني سیمه کې "تایوري" * پر لور تللی وای. دی باید هلته ماته او یا زمانورو لارښودنو ته په تمه وای "پاشن" باید د هرات په لویدیځ کې له پولې څخه د اوبتلو هلې ځلې کړای وای او پارس ته ور اوبستی وای د ډلې پاتې کسان: هینتنگ، رویر، واگنر او زه باید له پوځي ډلې له ټولو سامانونو سره شمال ته د هندوکش پر لور خوځېدلی وای هینتنگ باید بیا د پامیر له لیاري چین ته او زه د افغانستان د شمال له لیاري لویدیځ ته تللی وای زه باید په یوه غوره برخه کې د روسیې او یا پارس له پولې تیر شوی وای واگنر باید له یو لوی کاروان سره هرات ته تللی وای نو موږی باید هلته پاتې شوی وای او زموږ اوامرو ته په تمه وای.

له بده مرغه موږ تر اوسه پورې په دې بریالي نه شولو چې خپل اتریشي ملگري له زندان څخه راخلاص کړو د هغوی شمېر اوس سلو تنو ته رسېدلې و له همدې کبله باید موږ خپل یو څو نږدې ملگري په کابل کې په ناخوښۍ سره پرېښې وای. جگړن شراینر موږ په خپله خوښه پر خپل استازي توب هلته پرېښود.

د (۱۹۱۶) کال د می د یوویشتمې (۲۱) نېټې سهار د وخته زه یو ځل بیا د یعقوب قبر ته ورجک شوم په ځینو پخوانیو وختونو کې به موږ د هغه د آرامتیا په اړه له هغه سره څه کوله. بیا نوزه پر خپل اس "لوران" چې اسمعیل راته راووست سپور شوم او تر یو ځایه د اتریشي افسرانو په بدرگه د شمال پر لور د روان شوی کاروان خواته وروځو ځېدم.

(۱۵)

د سکندر پر پلونو

د سکندر د لارې جیوپولتيکي ارزښت، د هندوکش په پښو کې، د پنجشېر په دره کې مخکې تګ، له هینتيګ سره مخه ښه، خوړندي لارې، د پرېمانو واورو پر لاره، ددرې په زړه پورې استوګن، د باختريانو په سيمه کې، سپېڅلی مزار، د بنارونو "مور"

موږ پر يوې له وياړه ډکې لاره روان وو. په داسې يو موسم کې پر دې لاره روان وو چې نږدې په همداسې يو موسم کې د نړۍ تر ټولو ستر غاصب هم پر همدغه لاره تير شوی و. دا له ميلاد څخه ۳۲۹ کاله پخوانۍ خبره ده دغه غاصب د "سکندريې" له بناړ څخه را روان شوی و چې ده جوړ کړي او د همدغه په نوم نومول شوی و. دی بيا د قفقاز د غرونو له ليارې د هندوکش د غرونو لړۍ ته را ورسېد چې دلته دغه غرنۍ لار تر ټولو ځايونو تنګه او نرۍ ده. ده غوښتل چې باختري خپلې واکمنۍ لاندې راولي په دغه سيمه کې بيسوس Bessus د شمال سکانو پر ملاتړ نوي جنگي هلې ځلې پيل کړې وې او ددغه زورور مقدونيایي له خوا نيولیو شویو سيمو ته يې گواښ راولاړ کړی و. دا داسې يوه سيمه ده چې نن هم موږ ته خپل جغرافيايي - سياسي (جیوپولتيک) ارزښت راڅرګندوي مخکې له دې چې ماته اجازه راکړل شي چې د سکندر پر دغه لاره چې د ايران تر غرنیو سيمو او نږدې ختيځ پورې هم غزېدلې ده روان شم، نو د دغې سيمې پوځي جغرافيايي او ستراتيژيک ارزښت د ليدلو په اړه مې ځانگړي لېوالتيا لرله د هغه وخت او نن ورځې په موسم او جغرافيايي ارزښتونو کې کوم توپير نه تر سترگو کېږي. دغه سيمه خورا ځواکمن طبيعت لري او ددې ځای ټولو استوګنو ته يې د ژوند يو ډول ښه وړ په برخه کړېده په دې لړ کې هغه کسان هم راځي چې په ځواک سره يې دغه ځايونه نيولي دي او يا هغه هم چې دغه ځای يې د ځان د ساتنې (دفاع) لپاره غوره کړی دی. دلته سړی په دې هم باوري کېدای شي چې وخت پړوخت د حالاتو بدلون او په اسيا کې د نويو ډلبنديو جوړېدو ددې سيمې حالات خرابول او ددې ځای د پرمختګ ځنډ کېدل. د نوي تخنيک له رامنځ ته کېدلو سره بايد دغه لاره نوره هم

بنه شوی وای خو په سر چپه ډول دغه خبره دلته د ویجاړتیا سبب شوې ده. ایا پر نویو او موډرنو تخنیکي وسایلو سره به دغوسیمو کې چې د روسیې اسیایي او د هند ژورې برخې سره نښلوي، له نوي وخت سره سم لیارې جوړې شي کنه؟ ایا تر هغې پورې چې انگرېزان په هندوستان کې ناست وي له سیاسي پلوه به ددې کار څه امکانات پېداشي؟ د هندوکش د غرونو لړۍ چې لوړه څوکه یې اووزره متره لوړوالی لري، له خپلو جنوبي او شمالي موازي غرونو سره یوه ټینګه او نه ماتېدونکې دفاعي پوله جوړوي. څوک چې یو ځل ددغو غرونو پر څوکو واکمن شي بیانو هغه دواړه ژور ملکونه تر خپل واک لاندې راوستلای شي. د سکندر دغه تګ او د واک ټینګښت کومه "اکتشافی" مانا نلرله بلکه ددې سیمې د جغرافیایي سیاسي (جیوپولیتیک) ارزښت یوه نښه هم ګڼل کېږي. زموږ کاروان د میلمه پال امیر پر لارښودنه د اریا وړ هر ډول څیزونه لرل اوس نو زموږ دغه بهیر یو نوي میلمه پال لاره چې تل به زموږ خدمت ته چمتو و نوم یې "شجاع الدوله" و دا د نوموړي لپاره اسان کار نه و چې په دغه لاره کې موږ ته د خوراک څیزونه او د شپې تېرولو غوره ځایونه ومومي ځکه چې پر دغو سیمو کې ډېر خلک نه اوسېدل خو موږ ددغو شیانو د کمالي په سوچ کې نه وو اوس نو موږ په خپله خوښه ددې هېواد د ژوند د حالاتو سره ځان روږدي کړې و او کومې ځانګړې غوښتنې مو نه لرلې موږ به له دې وروسته خوشاله وو چې پر زین کېښو او خپل یون ته دوام ورکړو موږ هر ډول ځاني ستونزو ته تیار وو خو دا مو نه وه خوښه چې په کوم ځای کې ارام کېښو او خپل ماغزه وخورو.

له دریو ورځو یون وروسته موږ د غوربند درې ته او هغه ځای ته ورسېدو چې د سالنگ او پنجشېر سیندونه سره یو ځای کېږي په کوم ځای کې چې د غور بند سیند پای ته رسېږي او د هندوکش او پغمان د غرونو اوبه هم له ځانه سره ګډوي یوه ډېره ښکلې له ونو ډکه سمسوره سیمه وه چې شمالي ډېرې ته یې امیر خان ته یوه کلکه ماڼۍ جوړه کړې وه ددغې ماڼۍ نوم جبل سراج و ددې ماڼۍ په خوا و کې د برېښنا جوړولو د یو بند کار هم پیل شوې و چې د یو کانال له لیارې به ورته د غوربند له سیند څخه اوبه راتللي دلته نږدې باید هغه لرغوني سکندریه هم پرته وي (۱)؟ موږ له دې ځای څخه د شمال ختیځ پر لور د پرتې درې پنجشېر خوا ته روان شولو چې په جنوبي برخه کې دغه دره ډېره تنګه شوې وه. زموږ لپاره په

ښایي موخه یې د سکندر د راتګ لپاره او یا دلته د هغه د استوګنې ځای وي (۲)

ډبرينو غونډيو تېرېدله سهيلي ژورو سيمو يې بشكلي انځور جوړاوه او په زړه پورې منظره يې لرله موږ په بېره د غرونو دغې لړۍ ته رسېدلي وو له هغه وروسته چې موږ له کومو ستونزو پرته د درېند تايي ته وروختلو نو دغه دره نوره هوارېدله. هلته د کر ډېرې زمکې او کلي وو چې استوگن يې له مغولي او اريايي نژادونو څخه وو او موږ ته يې په ښه توگه ښه راغلاست ووايه.

د هندوکش غرونو موږ ته په شمالي څوکو کې د واورو يوه بشکلې منظره راوښودله پر څلورمه ورځ موږ يوې تنگې نالې ته ورسېدو دلته د سيند لمنې ته يو کلي پروت و چې "دشت روات" يې باله. هينتهگ له ما سره تر همدغه ځايه راغې له دې وروسته مې ورته د کاروان يوه لويه برخه وروسپارله دغه کاروان د شمال لوېديځ پر لور خپل يون پيل کې دغه کاروان به د دښمن ډيره پاملرنه راوړې وای دغه کار هغه د پتېدنې يو تاکتيک و هغه غوښتل چې دلته له موږ څخه خپل ځان په يوه ناڅرگنده ښه جلا کړي. دی د روږ او زما د يو اترشي ملگري پر ملاتړ د ختيځ پر لور روان شو هغه غوښتل چې د انجمن دروازې (پاس) له ليارې پر پامير د چين د پولې پر لور وړاندې ولاړ شي دوی بايد هلته د افغانانو په بدرگه رسول شوي وای تر دې ځايه پورې زه او هغه (هينتهگ) په هر ډول خطرونو او کړکېچونو کې ملگري پاتې شوي وو دلته مو له نيکو هيلو سره يو بل ته دمخه ښې لاسونه ورکړل.

موږ د شمال پر لور روان وو لاره ډېره تنگه وه او په دغه تنگه لاره کې هم د غرونو لوی لوی تيرې پرته وې له يو ستونزمن پېچومي وروسته موږ په غرونو کې پروت د خاواک کلي ته ورسيدو په دغه کلي کې يو څو غربي او رمه والې (گلچې) کورنۍ اوسېدلې. دغه کورونه په درې زره متره لوړوالي کې پراته وو زمونږ باروړونکې څاروی دغه ځای ته په ډېرې سختۍ راوختل او ايله د تيارې د خپرېدو سره ټولو ځانونه دغه ځای ته راوړسول په دغه کلي کې يوازې يو څو کوټنۍ وې چې له تيرو او خټو جوړې وې دلته انسانان او څاروي يو ځای سره اوسېدل له موږ سره راغلبو افغانانو به هم موږ دغو بدبويه غارونو ته له ورننوتلو منع کولو موږ له يختۍ سره سره بهر په خېمو کې څملاستو زموږ په هره خوا کې کمرونه ښکارېدل چې يو څه بوټي به پرې ولاړ وو دغه کمرونه تر دوه سوه متره پورې اخوا ته جگک په واورو کې پټ وو. د کلي له خلکو سره مو د خبرو اترو په لړ کې د سبا ورځې د سفر په اړه مشورې وکړې. زموږ د سبا ورځې يون د خاواک په پاسنۍ برخه کې وو چې څلور زره متره جگک پروت و او پر واورو پوښل شوې و.

په نیمه شپه کې موخپل یون پیل کړ چې د واورو له دغو سترو ډگرونو څخه تېر شو ځکه چې بیا نو وروسته لمر دغه واورې ویلې کولې او پستولې نن مو باید پر خپلو پښو تگ کړې وای په بوی وړې سرای کې له دمې وروسته موږ خپل یون پسې اوږد کړ په دغه ځای کې زموږ څاروي په ډېرو ستونزو سره روان و. زموږ د څاریو د پلونو له امله دغه لاره له ورايه بڼه څرگنده ښکارېدله دغه پلونه که هر څومره ژور وو خو بیا هم باید د مزل په وخت کې هماغلته پښې ایښودلې شوې وای که چیرې به کوم څاروي له پلونو پرته په کوم بل ځای کې پښه کېښوده نو بیا به ټول په واورو کې ډوب و. په دغه وخت کې نو باید موږ د هغه ټول پښې ترې راکوز کړې او په سختۍ سره مو له واورې راویستلې وای. ما به پوره په ډار سره دغه هر څه خاړل ځکه چې د ورځې د پیل او د لمر د راختلو ویره راسره وه یو څه وړاندې یوې ښکلې هسکې سیمې ته ورسېدلو لومړی زه خپله پاس وروختم او ډیر وخت لاپاتې و چې د کاروان نوره برخه هم ترما راورسې. ما ددغو غرونو د بنایست نندارې ته ډېر وخت لاره یو وینځلی او شین اسمان چې ددغو غرونو پر سر ولاړ و د ختیځ او لویدیځ په اوږدو یې ډېر په زړه پورې انځور جوړاوه سره له دې چې دغه غرونه د الپ* د متخنيو غرونو په اندازه هم لوړ نه وو خو بیا هم خطرناک ښکاریدل د دې له امله چې دلته غرونه ډېر دي نو سړی ترې ډېر نه ډارېږي.

اوس نو لمر د واورو میدانونه ویلې کول او پستول خو دغه تکره ډله د هوا له کمښت سره سره تر ټولو جگې برخې ته راروسېدله د واورې د ویلې کېدلو او پستېدلو سره سره لاندې تگ اسانه و له یو ساعت مزل وروسته لویدیځ لورې ته روان شولو او دغه سیمه مو شاته پرېښودله. دوه ساعته وروسته موږ یو وړوکی کلي ته ورسېدو چې سمندان Samandan نومیده او د اندراب په دره کې پروت و ستړي وو خو، کوم ځانکړی زیان نه و را اوختې دلته یوه سمسوره مېوه لرونکې سیمه پیل کېدل چې له شمال څخه ورته سیند راروان و زموږ په کینه ډډه کې غرونه شنه برېښېدل هلته به اوزبکانو خپل څاروي د څړ لپاره بیول اوس نو موږ یو نوي قوم ته ور داخل شوي وو چې له ترکي نژاد څخه وو په ورځینو اوږدو سفرونو کې موږ د وړاندې تگ هڅې کولې موږ اوس د "خارېشته" له کلي څخه تېر شولو درې ورځې سفر مو وکړ چې نهرین او بغلان ته ورسېدلو په دغو سیمو کې گڼ شمېر خلک اوسېدل په دې ځای کې ډېر لوی ماران او خیزگي وو.

* Alpen: دالپ غرونه په منځني اروپا کې تر ټولو مشهور او لوړ غرونه دي. (ژ)

د جون په لومړۍ نېټه موږ ايک ته ورسېدلو چې دغه بڼکلي او سمسوره دره له ورايه بڼکاريده دا د هندوکش جنوبي اړخ ته پرته دويمه مهمه لياره ده چې ددغو خايونو د استوگنو په وينا ټول کال د تگ راتگ وړ وي او باميان ته هم رسېدله موږ د لويو ونو په يوه لوی سمسور باغ کې خېمې ودرولې دلته موږ يوه ورځ دمه وکړه غوښتل مې چې په دې ځای کې د پخوانيو بودايي ودانيو او نورې بڼکلي انځور شوي ماڼۍ وگورم او عکسونه يې واخلم د ايک په شمالي برخه کې يوه بله غرنۍ سيمه پيل شوه دا د افغانستان- ترکمنستان د غرونو وروستۍ لړۍ وه د غرونو په منځنۍ برخه کې بيا هم گړنگونه ليدل کېدل دلته له غرونو څخه د شمال پر لور يوه تېزه ويا له هم بهېدله چې موږ ترې بايد په څو ځايه کې تېر شوی وای د تاشقرغان په سهيل کې موږ د يو لوی سيند په څنډه څنډه کې روان وو په دغه برخه کې د افغان- ترکستان او يا د پخواني باختريو مرکزي دمه ځای و چې ځلم نومېده. له دغه دمه ځای څخه يو څه وړاندې په يوه لويه او بڼکلي برخه کې چې د غره په لمنه کې پرته وه د امير ماڼۍ جوړه شوې وه موږ همدلته ځای پر ځای شولو.

اوس نو د ورځې له خوا بيا هم ډېره گرمي وه سره له دې چې له نږدې غرونو څخه يخ او په زړه پورې باد را لگېده له دغې ماڼۍ پرته په تاشقرغان کې کومه بله د پاملرنې وړ ودانۍ نه وه خو له دغې پاسنۍ برخې څخه دې سيمې يوه په زړه پورې منظره جوړوله دغه ځای د شنو پټو او سمسورو ونو انځوريزه يادونه اوس هم له ماسره پاتې دي.

تاشقرغان له ترکستان څخه د هند پر لورې د سوداگرۍ يوه مهمه لاره ده په اوږو کې چې لارې پرانستې وي له دغه دمه ځای څخه گڼ شمېر کاروانونه تېرېږي. له بده مرغه د دغې سيمې د هوا له کبله زه دلته له يوې ورځې نه زيات نه شوم پاتې کېدای، سره له دې چې ماغوښتل د افغانستان- ترکستان د لارې مهم دمه خايونو او مذهبي مقام لرونکی مزار شريف او زوړ باختريو وگورم.

په دښتو او شاړو سيمو کې له دوه ورځني سفر وروسته موږ حکومتي مرکز "مزار" ته ورسېدلو والي "گورنر" ماته د زړه له کومې بڼه راغلاست ووايه له ماسره يې هر مذهبي ځای ته د تگ په برخه کې مرسته وکړه. څوک چې اسلامي هېوادونو ته تللي وي په دې خبره پوهېږي چې بېلا بېل مذهبي خايونو ته د ورننوتلو او د عکسونو د اخيستلو کار څومره له سختيو ډک دی.

دغه لوی او د گڼ شمېر استوګنو ښار- مزار شریف - د "بلخ" د یو میراث په توګه د پاملرنې وړ دی بلخ له دې ځایه د لویدیځ پر لور یو ورځنی لنډ سفر ته اړتیا لري "بلخ" چې پخوا یې "باختر" باله د بېلابېلو یرغلونو او ویجاړتیاوو له کبله د استوګنې وړ نه و. دغې سیمې ته له سهیلې غرونو څخه راتلونکیو اوبو هم اوس خپله مخه بدله کړې وه. په دغه سیمه کې دا ډول بدلونونه زیات پېښېرې دلته د راتګ اصلي انگیزه هغه کوچنی زیارت دی چې اولس یې درناوی کوي مزار شریف نن سبا د افغانستان یو ملي - مذهبي ښار دی د شیعې ګانو او سنیانو لخوا ددې سیمې درناوي کېږي خو په اصل کې د شیعې ګانو خانګړی مذهبي ځای و یو روایت داسې وایي چې د کرېلا له جګړې وروسته د علي (ع) جسد او د هغه اوبښ دلته پیدا شوي وو ما ددې خبرې پایله پیدا نه کړای شوه چې اوس په کرېلا کې د علي (ع) د قبر موجودیت ته څنګه ځواب ویلی شي؟ اولس به داسې ویل "بس موږ باور پرې لرو او پوهېږو چې دغه ځای د سلګونو کلونو راهیسې د حیرانوونکیو پېښو ځای دی" باختر او افغانستان هم باید له لریو پرتو پردیو غربي مذهبي مقامونو پرته د عبادت او درناوي یو ملي - مذهبي مقام درلودای په دغه مذهبي درناوي او عبادت کې هم "زمز" پروت دی او همدغه ټکي موږ دې ته پرېښودلو چې له اولس څخه په دې اړه نورې پوښتنې او ګروېږنې وکړو. دغه زیارت او جومات په پنځلسمه پیړۍ کې د چنګېز خان پر کنډوالو جوړ شوی و دیوالونه یې پر ښکلې انځوریزه بڼه جوړ شوي دي د ډیرو افغاني مذهبي کسانو او په دې لړ کې د امیر شیرعلي خان (ژ) قبر هم دلته و د نویو ابادیو د جوړېدو له کبله ددغه ځای د ودانۍ پخوانۍ نښې ډېرې نه ښکاري. هغه وخت چې موږ دغه جومات ته ننوتلو نو گڼ شمېر خلک هم پر موږ پسې دې جومات ته راوان وو. خو په هېڅ ډول یې زموږ مزاحمت نه کاوه.

له مزار څخه مو د سهیل لویدیځ پر لور روان شولو اوس موږ د "دهدادي" په کوچني ښار ګوتی کې وو دغه ښار ګوتی په یوه ژوره سیمه کې پروت و او شاوخوا ته ترې د لسو مترو په جګوالي دیوالونه راچاپېروو دلته پر سلګونو څوکیداران ناست وو له دې ځایه سړي له مزاره تر بلخه پورې د غرونو د لړۍ یوه په زړه پورې نندارده کولای شوه دلته یو شمېر تاسیسات و چې ویل کېږي ډېر وخت پرې لږېدلې او ډېر لګښتونه پرې شوي، خو بیا هم په ګډه کې د نویو (موډرنو) وسلو په وړاندې کوم ارزښت نه لري یو دوه ساعته موږ یوې شارې او لمر سوځولې سیمې ته ورسېدلو دا باختر و موږ د ښارونو ددغې مور په هکله بیخي بل ډول خیال لاره موږ پر دغه لاره روان وو او کله چې د بودیزم د وخت له یوې جوړې شوې لرغونې کلا

څخه تېر شولو نو بلخ ته ورسېدو دلته مو په يو سيورې کې خپلې خېمې ودرولې زه دلته درې ورځې پاتې شوم ما غوښتل چې دلته د لرغونو بودايي او اسلامي دورو ودانۍ وگورم او عكاسي يې وكړم له بده مرغه دغه ودانۍ زياتې ړنگې شوې وې دغه ودانۍ د يوې لرغوني افسانوي دورې شاهدانې وې هرې ډډې ته به چې سړي كتل نو كندهالې يې تر سترگو كېدې.

اوسنی دمه خای (سرای) په يوه سمسوره سيمه کې پروت دی دا د غرونو د لړۍ په سهيلي اړخ کې دی دغه دمه خای يوازې يوه وړه کوټه لرله چې چټله او گډه وډه وه خو همدلته د دوه زرو (۲۰۰۰) په شاوخوا کې خلك وو په دغو كسانو کې يو لړ شمېر هندوان او يهودان هم وو. دغه سيمه د ميوو د حاصل له امله نن هم ډيره مشهوره ده ددغې سيمې له اوبو څخه ددې خای د استوگنو د ژوند په بڼه والي کې د اغېزمنه گټه نه اخيستل كېده. ما غوښتل چې د زردشت او سکندر په څېر عمل وکړم د زردشت مذهب له همدې خايه تر ايرانه پورې رسېدلې و او سکندر هم دغه خای د خپل يون د پای د ټکي په توگه په نظر کې نيولې و. نو ما هم له همدې خايه د امو* شمال سيمو ته د تگ پر بکړه وکړه خو د هغوي په پر تله زما کاروان او منزونه جلا وو په يوه ښکلي او د کاروانونو پر يوه سمسوره لاره په دوو ورځو کې د اچي له لياري شبرغان ته ورسېدلو په لاره کې مو ډول ډول خبرونه تر لاسه کړل، موږ خبر شولو چې روسان زموره يون څاري او په سرحدونو کې پوره لتون کوي زمور له دغه شمېر جرمنانو څخه د هغوي ډار موږ ته د خندا وې و زمور دغه کوچنۍ ډله د يوې سترې حکومتې (افغاني) پوځي ډلې له خوا بدرگه کېدله داچې زمور دومره درناوی کېده دی کار زه خوشالولم ما په قصدي توگه همدغه لاره دخپل يون لپاره غوره کړې وه څرنگه چې له دې خايه تر روسي پولې پورې دوه ورځې مزل و نو ما غوښتل چې د خپلې ډلې په اړه د هغوي پاملرنه راواړوم. زه په دې خبره هم ښه پوه وم چې زه هر لور ته گام اخلم نو هلته د روسانو جاسوسان هم ناست وي او زمور د هر خوځښت خبر له پولې آخوا رسوي په دغو وروستيو ورځو کې ما د خپلو خلکو په وسيله ترکمني لباس واخيست دغه کالي مې پټ کړي وو او غوښتل مې چې په يوه مناسب وخت کې ترې گټه واخلم.

د شبرغان والي چې د امير خيلوان و. موږ ته په ډېره مينه ښه راغلاست ووايه په دغه ښار کې ازبکان او يو لړ شمېر تاجکان اوسېدل دا د شمال له خوا د راتلونکيو کوچيانو لپاره يو لوی سوداگريز مرکز هم و دلته مې يوه ورځ دمه وکړه او بيا د سهيل ختيځ پر لور د غرونو په لمنه کې پراته "سريل" ته روان شوم په دغه وخت کې ما د راتلونکيو ستونزو په وړاندې خان چمتو کاوه.

* ليکوال دلته (Oxus) ذکر کړی دی چې په لرغوني زمانه کې د "امو" سيند نوم و. (ژ)

(۱۶)

د روسیې پر پوله

زما پلان، په سرپل کې مخه ښه، د ښی بدلون، په دښته کې، زما تر کمان، د دښتو ځاوي، د شگو مزل، نالېدونکې پوله، جل وهلو ته نږدې.

ماله خانه سره دا پرېکړه کړې وه چې په سرپل کې به خپل کاروان پرېږدم او پټ په پټه به د لويديځ پر لور روانېږم ما غوښتل چې د قاراقورم د دښتو له ليارې په روسي سيمه کې د "پنجه" شمالي ډډو پر لور سفر وکړم په دغه ځای کې د يو سيمه ييز ياخون مخنيوي ته روسي پوځ تيارسي و. د جغرافيايي او اروايي (وراني) لاملونو له مخې دښمنانو ته دلته زما ورتگ ناشونی ښکارېده. ما خپل دغه پلان له واگتر او مېلمه پال پرته له خپلو نورو ټولو ملگرو پټ کړی و. د سرپل په حکومتي بڼ کې مور د "آب سفيد" د سيندگي څنډې ته خپلې څمې ودرولې دا د جون يوويشتمه نېټه وه ما ټوله ورځ له واگتر سره په مشوره او خبرو اترو تېره کړه واگتر بايد له ټول کاروان سره په څرگنده توگه د روسیې پولو ته ډېر نږدې د مېمنې له لارې هرات ته تللی وای او هلته موقتي څنډېدلای وای "فويکت" ته مې يو خبر وړونکې ورولبړه او ورته مې امر کړی و چې له خپل توان سره سم د پارس پر لور وخوځېږي نو مورې بايد هلته هلې ځلې کړي وای چې په قاراقورم کې د پوځي ډلې پاتې برخې ته ځان ور ورسوي له بده مرغه دغه پياروی سړی، نه شواي کولای چې د دښمن له ليارو تېر شي. زه له دې خبرې څخه وروسته خبر شوم هغه له "تايوري" Teiwereh څخه د لويديځ پر لور روان شوی و دی له ډېرو زياتو ستونزو او د ښې له بدلون سره "سډې" Sehdeh ته رسېدلې و. له ده سره زمونږ لپاره کارکوونکي دوه هندي انقلابيان هم ملگري وو. نوموړی د اگست په پيل کې ددې سيمې لويديځ ته د انگرېز - هندي سپرو له خوا نيول شوی او بندي شوی و هغه د يو جرمن افسر په توگه پېژندل شوی او بيا سيستان او بلوچستان ته بيول شوی و سره له دې چې نوموړی د نس خوږې په ناروغۍ اخته و خو بيا هم په ټوله لاره کې له پښو او لاسونو تړل شوی و دده جگړه د هند د "اصمدنگر" په زندان کې پای ته ورسېد. دده هندي ملگري لامخکې په سيستان کې ويشتل شوي وو. "پاشن" هم چې په دې وخت کې له هرات څخه وتلی و ډېر نېکمرغه نه و. نوموړی د دښت او غرونو له ليارې د

د بنمنانو له عمومي خطر ځای څخه په تربت حیدري کې تهر شوی او ځان يې " تيسبس " ته رسولې و. هلته نوموړې په ناوړه حالاتو کې د پارسيانو له خوا نيول شوی او روسانو ته سپارل شوی و.

له دې وروسته نو زما ټولې آرامۍ پای ته رسېدلې وې. د د بښتې يو نوې يون پيل کېده او هغه هم د کال په تر ټولو تاوده موسم کې. ما بايد په دغه سفر کې ځان يوازې پر خپل ځان سپارلې وای زه بايد د روسانو د پوځي ځوکۍ له ليارې تهر شوی وای. دلته نوزه د يو دښمن اولس په منځ کې راگېر وم او ما يوازې يوه تمانچه (تفنگچه) لرله زه يوازې روان وم او ښه په بېره روان وم کله چې کاروان راسره نه وو ما ځان ته يو بل تربيه شوې او غښتلی اس پيدا کړ له خپل "لوران" څخه مې ځان په ډېرې سختۍ سره جلا کړ چې د کار تگره توب يې په دې وروستيو کې يو څه بې مزې شوی و له خانه سره مې يو پارسي (ایراني) چې عبدالوهاب نومېده ملگري کړ ده ته مې يو بل غښتلی اس ورکړ چې ماته د مزار شريف د والي له خوا ډالۍ شوی و. ماته د افغانانو له لورې يو ترکمن راوپېژندل شو چې د قاراقورم په دښتو او د روسي ترکستان په سيمو کې ښه بلد و. نومړی مو خپل لارښود و ټاکه له يو څو ساعته خبرو وروسته ماته د نوموړي سپېڅلتيا او د لارې په هکله ژوره خبرتيا څرگنده شوه دغه سيمه چې زه پرې بايد تهر شوی وای د انگرېزانو په نقشو کې د "تاخرگند" په ويې "کلمه" په نښه شوی و په دې توگه نوزه يو ځل بيا لکه يو کشف کوونکی لاروی داسې شوم سره له دې چې دغه کار راته په زړه پورې نه و.

اوس نو ما خپلې ترکمني جامې په پټه خپلې څمې ته راوړې کميس يې تر پښو پورې رسیده يو پرتوگ او يو يې هم تر پرتاگه لاندې ښکړ درلود نيمه موزي يې کلکې او څپرې وې يوه اوږده کميس ډوله (چپن) او يوه څولۍ چې د پسه له پوټکۍ جوړه وه يوه متروکه هم ورسره وه په ماسپښين کې مې خپل اتريشي ملگري ځان ته راوغوښت هغوی ته مې وويل چې زه پر يوه بله لاره روانېږم او څو ورځې وروسته به بېرته کاروان ته راستنېږم تر هغه وخته به "واگنر" د قوماندان په توگه دنده تر سره کوي زما د لاس په ورکړه (مخه ښه) کې بايد هغوی پوه شوي وای چې اصلاً خبره بله ده هغوی سروته وځوځول او په کراره له دې ځايه ووتل ما غوښتل چې خپله ښه بدله کړم له واگنر او مېلمه پال سره له خبرو وروسته مو پاتې سامان اتريشيانو ته ورساوه، هغوی د کاروان پر چمتو والي بوخت وو. ما خپل سر پاک وڅرايه او بريونه مې تور کړل بيا مې له خپل غاښ څخه د سرو پوښ رالېږې کړ او

د خولې په يوه څنډه کې مې کښېښود له واگنر سره مې د زړه له کومې مخه بڼه وکړه او بيا نو روان شوم د خپل ترکمن لارښود په مشرۍ چې څو خپل قوميان يې د مرستندويانو په توگه له خانه سره ملگري کړي وو روان شولو د شپې له خوا مو د شمال پر لور مزل کاوه زما کاليو (جامو) له ما څخه داسې څوک جوړ کړې و چې ان خپل همدغه ترکمن هم ونه پېژندلم او زموږ د سفر پای پورې نوموړي په دې پوه نه شو چې زه هماغه اروپايي يم چې په خېمه کې مې ورسره اوږدې خبرې کړې وې. ما په دې باور لاره چې اوس نو د روسانو ټوله پاملرنه زموږ د هغه کاروان پر لور وه چې له ځايه خوځېدلې و له دې امله نو زه د شيرغان ختيځ خواته د دوه ورځني سفر په لړ کې په شمال کې ترکمني شارو سيمو ته ورسېدم دا د (۱۹۱۶) کال د جون د (۲۲) نېټې شپه وه چې د جون د (۲۳) پر لور روانه وه له دغو شارو سيمو او ترکمني دمه ځايونو له ليارې زه د خپل لارښود کور ته ورسېدم ددې ځای استوگنو موږ ته په زړه پورې هر کلي ووايه لارښود مو غوښتل چې له خپل خانه سره نور پنځه تنه ملگري هم مله کړي تر هغو چې دغو نورو کسانو ځانونه تيارول نو د جون (۲۴) نېټه شوه په دې وخت کې نو زه يو څه دمه شوی وم ددې ځای د استوگنو د ژوند بڼه هم د پارس او د افغانستان د ژوند له بڼې سره ورته وه. له يو په زړه پورې وړانديز سره سره ما خپل غښتلی اس له يو بل شکمن اس سره بدل نه کړ د جون د (۲۴) نېټې وروسته د اسمان ستورو زموږ لارښوونه کوله ځکه چې د سوځنده لمر له لاسه موږ يوازې د شپې له خوا سفر کولای شو تر څو چې زموږ ټول ترکمنان چمتو کېدل او موږ خپل سفر بيللاوه ما له خانه سره سوچونه کول چې څومره لاره به وهم چې خپلو پخوانيو ملگرو ته ورورسېږم ما دغه ټولې ورځې او شپې شمېرلې چې پر زين به ناست وم او په پټه به مو سفر کاوه د راتلونکو ستونزمنو حالاتو اټکل زما غوښتلی څيرکې تر ټولو بڼه لاره دا وه چې سپرې ددغو حالاتو په اړه هيڅ فکر ونه کړي او يوازې د منزل په فکر کې وي. په مروه کې له زندان څخه يو راتښتېدلی مجارستاني مخې ته راغې هغه چې د افغانستان له پولو راوښتې و موږ ته يې کيسه وکړه چې د قاراقورم په دښتو کې لوړې ژورې ډبرې دي سره له دې چې ده ډبرې ستونزې زغملې وې خو موږ له خانه سره اټکل وکړ چې که دی تری راتېر شوی دی موږ به هم پرې ورته شو خو هغه دغه سفر په يوڅه سره هوا کې تر سره کړی و څرنگه چې اوس ډېره گرمي وه نو موږ بايد د خپل سفر په وخت کې دغه لاره بڼه ترا پېژندلې وای موږ بايد له داسې پولو اوښتې وای چې هلته د څو کيو وېره نه وای دلته سپرې کولای شول چې په يو يا دوه ورځني سفر له پولې اخوا يا دې خوا

خلکو سره هېڅ اړیکې ونه ساتو. په ډار سره مې له خپلو موزو څخه نقشي راو کښلې په دغه نقشه کې یوازې درې سیندونه وو چې یو یې د شمال د دښتو پر لور بهېده او د افغانستان له لویدیځ څخه راته بل یې مرغاب و او بل هم د روسیې او پارس پر پوله بهېده.

ماغوبنیل چې له خپلو ترکمنانو څخه و پوښتم چې موږ به ددغو دريو سیندونو د یو ځای کېدو په کومه برخه کې له سینده تېرېږو. زه ایله د خپل سفر په دغه پیل کې په دې پوه شوم چې زما لارښود د لارې په اړه هېڅ نه پوهېږي له همدې کبله نو ما باید د خپل یون مشري او لارښودنه بېرته پر خپله غاړه اخیستې وای ما د ستورو په لیدلو خپله لار پیدا کوله ځکه چې ترکمنانو لاره نه پېژندله تر یو ځایه پورې هېڅ ساکنې نه ښکارېده په همدغه ځای کې موږ د روسانو پر پوله ورواوښتو د راتلونکو ليارو په هکله مو هېڅ معلومات نه لرل نه پوهېدلو چې ښي اړخ ته لار شو او که کښ ته خو د بېلابېلو لاملونو له کبله مو د سهیل لاره غوره کړه. دا ډېره د خونۍ خبره وه چې روسي عسکرو موږ ته لاره نه وه نیولې ځکه چې هغوی هم د ډېرې تودوخې له لاسه په خپلو دمه ځایونو او قاغوشونو کې وو زموږ مخې ته بیا هم د افغانستان د غرونو څوکې ښکاریدلې دلته نو زموږ اوبه هم خلاصې شوې وې د هوا تودوخه په غرمه کې پنځوس درجو ته رسېدلې وه او هغه هم په سیوري کې تېرې وه چې جل مو ووهي. زما د ډلې خلک زیاتره له ما نه وروسته وو. اوس نو ما د خپل د ژوند د وروستیو شېبو په هکله سوچ کاوه. ددغو حالاتو په باب مې په ذهن کې یو تلپاتې انځور جوړ دی. هغه ترکمن چې له مانه لږ څه وړاندې روان و ډېره زیاته خوشالي یې څرگنده کړه لږ وروسته زه هم ورورسېدم او یو څو څاگانې مې ولیدې دانو زموږ لپاره یوه لویه نیمکرغي وه اوبه دومره مالگینې وې چې زموږ اسونو هم له زیاتې تندې سره سره په ډېره سختۍ څښلې پر ډېرو څارویو ددغو اوبو له څښلو وروسته خولې راماتې شوې او ټول بدن به یې لږزېده زموږ لپاره د یو شپون په کور کې د یوڅه لږې مالگې اوبه پیدا شوې شپون مې له اوبو سره د پاتې کسانو مخې ته ولېږه چې یو پر بل پسې راروان وو. یو سړی باید دلته پاتې شوی وای ځکه چې اس یې له منځه تللی و موږ د اتیا کیلو مترو په شاوخوا کې مزل کړی و دغه ځای ته شپانه د "کته کودوک لویه څاه" نوم ورکوي دلته یوه اوونۍ ترمخه د روسانو د څارنې یوه ډله راغلې وه.

(۱۷)

په سوزنده لمر کې

د قراقوم په سوزنده لمر کې، په سپبو کې یو سپی، د غلو او روسانو له ليارې، ترکي پولې ته، اصفحان- زمور عمومي تم خای، د لوط دښتې له ليارې، ويجاړېدل، له شېراز نه د زایلر تېښته، د غلو له خوا مشرتوب.

زه اوس به داسې یوه سیمه کې وم چې له جغرافیایي پلوه یې خانګړې جوړښت لاره زیاتې شکې یې لرلې او دغه لری د پامیر شمالي غرونو او ترکسپین پورې رسېږي... دلته د دښتو په منځ منځ کې ماته ترکمنانو وویل چې نور نو وړاندې سفر نه شي کولای ځکه چې اوس نو باید له داسې نورو ترکمني قومونو څخه تېر شوي وای چې د دوی اړیکې ورسره ښه نه وو. دوی ته ویل شوي وو چې په دغو سیمو کې روسان پراته دي او که چیرې زمور په څېر وسله وال کسان پرې پېښ شي ناوړه چلند ورسره کوي دوی دلته زیاته هڅه کوله چې له ما څخه تصدیق ترلاسه کړي ځکه چې له داسې تصدیق پرته دوی د افغان والي (ګورنر) مخې ته نه شول ورتلای له ډېرو خبرو اترو وروسته ما هغوی دې ته اړ کړل چې مخ په وړاندې راسره ولاړ شي خو دوی د روسانو له وېرې خپلې وسلې همدلته له کوربه کره پرېښودې ایله ماسپینین مهال و توانیدو چې خپل یون ته دوام ورکړو موږ د شمال لویدیځ پر لور روان شولو چې هلته د روسانو ډېرې څوکۍ وې لکه د پخوا په څېر مو د سبا دوو بجو دمه وکړه په دې وخت کې هوا هم سرېدله او موږ هم سترې کېدلو.

یوه بل زړور ترکمن موږ ته په خپله کوټه کې خای راکړ له څه خبرو اترو پرته هغه موږ ته اشاره وکړه چې مخامخ ورته کښینو زمور د ډلې مشر ترکمن زیاته هڅه کوله چې د هغه پاملرنه ځانته راواړوي موږ نیمه ګړۍ ناست وو چې ایله یوه خبره وشوه یوه ګړۍ وروسته موږ ته کوربه د چایو سلا وکړه هغه چې له دې وروسته له هر چا بېلابېلې پوښتنې وکړې نوماته یې هم په افغاني ژبه یو څه وویل. زما ملګرو به په هر خای کې زه د افغان په نوم خلکو ته ورپېژندلم او یوه د درواغو کیسه به یې ورته جوړوله دغه سړی پر خپل حکومت پورې تړلی سړی ښکارېده.

د شپې ناوخته مهال زما فکر یوې بلې خبرې ته واوښت د درې په بله ډډه کې یو اورګاډي تېرېده زه نشم کښلای چې زه به څومره زیات خوشاله شوی یم د

(۱۹۱۴)، کال په پای کې مې په تاوروس کې گاډی پرېښی او او دادی دوه کاله وروسته مې په دغه سیمه کې ولید ما خپل کسان په اوبو پسې ولېږل کله چې راوگرځېدل نوراته یې وویل چې یو قاچاقبر یې هم پیدا کړی دی. هغه د شپې له خوا څوک نه نیول ځکه نو موږ باید تر سبا پورې دلته پاتې شوي وای بله خبره داوه چې دلته د روسانو یو لوی پوځ پروت دی. دغه لوی پوځ په پنځده کې د خلکو د پاڅون د مخنیوي لپاره ځای پر ځای شوی و زما ترکمنان ملگري ډېر وارخطا ښکارېدل هغوی ماته ډېر خطرناک ښکاره شول خو له بده مرغه چې په خبرو یې نه پوهېدم په سبا سهار هغوی نه غوښتل چې له ماسره د سیند پر لور لاړ شي او هیله یې کوله چې همدلته یې غوښتنې تر سره کړم داخل نو نه څه گواښونو اغېز وکړ او نه هم خبرو اترو هغوی دلته پاتې شول او زه له خپل پارسي ملگري سره سیند ته ورکوز شوم چې له سیند څخه اخوا ته تهر شو دلته د تهرېدلو یوازې یوه لاره وه له ډېرو خبرو اترو وروسته مو له بهرې وال سره له سیند د تهرېدو خبره پخه کړه هغه ته لکه چې موږ نابالده ښکاره شولو له موږ څخه یې ډول ډول پوښتنې کولې لکه چې زړه یې و موږ ونیسي له دې کبله نو موږ په خپلو اسونو سپاره شولو او دده د تهرایستلو لپاره مو د اورگاډي لور ته تگ پیل کړ کله چې له هغه له سترگو پناه شولو نو بېرته د سیند پر لوري وروگرځېدو او غوښتل مو چې د سیند په څنډه کې په بوتو کې ځانونه پټ کړو.

پنځه ساعته وروسته ترکمنان بېرته موږ ته راغلل د هغوی په لیدلو زه ډیر زیات حیران شوم: دوی زه په حیرانونکې بڼه دلته پیدا کړی وم هغوی ماته خپل څاروي راوشودل چې په ډېر ناوړه حالت کې دي ما هغو پنځو واړو ته مننلیکونه (تصدیقونه) ورکړل د هغوی مشر مې له ځانه سره کړ او له ماسره یې ژمنه وکړه چې د پارس پولې ته به مې رسوي که رښتیا ووايم نو له ماسره یې بېخي لږه مرسته کړې وه. له ماسره د هغوی د راتگ اصلي موخه داوه چې ماته یو ترکمني چاپېریال جوړ شي چې زه په کې ونه پېژندل شم. موږ دلته پارس سره په سرحدي سیمه زراخر Sarachs کې مخ په وړاندې لاړلو ما څو ځله غوښتل چې په اورگاډي کې کښېنم او په مرو او سمرقند کې د اتریشي بندیانو ته ځان ورورسوم خو دا کار ناشونی و ما هڅه کوله چې په جرمني او پارس کې له خپلو ملگرو سره اړیکې ټینګ کړم ترکمن او زما مزدور غوښتل چې پر شمالي لاره لاړ شي هغوی ته غوښتل چې د پارس په دغه ناوړه پوله کې مخ پر وړاندې لاړ شي.

له ډېرو گرځېدو را گرځېدو وروسته موږ هغه ځای ته راوړسېدلو چې تېره شپه مو هلته وه له هغو شپڼو څخه مو په ترڅه ژبه وپوښتل:

تاسو سپو ولى پروون موږ ته درواغ وويل او پر ناسمه لار مو رهي كړلو؟" مشر شپون چې ايله د شپاړسو كالو به و او يو غښتلى تركمن ښكارېده په عادي بڼه يې داسې وويل

تاسو موږ ته د شك وړ ښكاره شوى ښه خلك په دغه وخت كې دلته سفر نه كوي. موږ غوښتل چې تاسو ژر لار شئ نه مو غوښتل چې د خپلو رمو لاره درته وښيو له همدې كبله مو غلطه لار ښودنه درته وكړه" ما غوښتل چې هغه ته يو وړ ځواب وركړم خو د يو افغان په بڼه مې دا كار نه شو كولای موږ بايد ټوله شپه ددغه ناپوهه هلك خبرې اورېدلې واى

زه ډېر ليوال وم چې د نويو جنګي حالاتو په هکله پوه تركمنان پيدا كړم. زياترو به د روسانو د كمزورى هيله مندي څرګندوله او جرمنانو او تركانو ته به يې ډېره دعا كوله د يو زاړه تركمن د اټكل له مخې اوس د روسانو زوال رانږدې شوى و. اوس نو له سرحد څخه تېرېدل زما د فكر او اټكل له مخې هم زيات ستونزمن كار ښكارېده. روسانو په افغانانو او جرمنانو پسې سخته را اخيستې وه، ځكه چې د هغوى لپاره دغه دواړه ډېر خطرناك وو. د هريرود په سيمه كې يوې تركمنې ډلې د روسانو په مشرۍ څارنه كوله. دلته د شپې له خوا تېرېدل هم سخت وو او دې امله ما يوه بله داسې ډله د تېرېدو لپاره غوره كړه چې ډېره نرۍ وه. د شېر تېپې Sehrteph ته چې د دولت اباد سهيلي اړخ ته پرته ده، زه يو ځل په ۱۹۱۳ كال كې د يو معلوماتي سفر لپاره هم راغلى وم. دا هماغه شېر تېپه وه

اوس موږ بلې خوا ته اوښتي وو. د يو سيند په څنګ څنګ كې د شمال پر لور روان وو چې د بلوڅانو خيمې مو له ورايه وليدې، موږ د دغو خېمو پر لور روان شولو، بلوڅان په دې پوه شول چې موږ له څه ډول خطر سره مخامخ يو او له همدې امله يې له موږ سره ډېره مرسته وكړه، موږ د سيند هغې بلې ډلې ته كتل چې اوس پرې نږدې پنځوس تنه سپاره روان وو. هغوى د دغو خېمو پر لور روان وو او ما سوچ وكړ چې بس هر څه پاى ته ورسيدل، خو بيا وروسته يې يو ناڅاپه بېرته مخ وگرځو تر ټولو لوى خطر تېر شو، زه په خوشالۍ سره د پارس په سيمه كې وم. په يو سنيد كې مې ولمبل، وروسته مې ښكار وكړ، دلته نو خلك په عادي توګه ښكار كوي. خپل تركمنان مې همدلته پرېښودل او سوغات مې هم وركړ، د واګنر لپاره مې يوه خبرتيا هم ورته وركړه.

زما مزدور چې کله په دې پوه شو چې مور دادی د پارس په سیمه کې یو، له خوشالی نه په جامو کې نه خایده. خو ما د هغه خوشالي ورکمه کړه او ورته و مې ویل چې دلته د روسانه له خوا اخیستل شوي پارسیان ډېر دي او سفر مو نور هم له ستونزو ډکېږي. تر اوسه پورې خو ټول سپورت و، خو له دې وروسته هر څه په درواغو پورې تړلي دي چې د یو اروپایي او یو عسکر لپاره په زړه پورې نه وه. اوس نو خبره داسې وه: سپی شه چې له سپو څخه بچ شي!

په دغو تېرو دريو کلونو کې مې ډېر څه زده کړل چې دلته باید کار ترې واخلم. په ټول ختیځ پارس کې بلوڅانو خپلې سیمې لرلې. دوی له خپلو سیمو څخه تر زراخو پورې رسېږي، خوله هر ډول افغاني او روسي سیمو څخه ډډه کوي. ما له پخوا څخه دغه خلک د ساده او سپېڅلیو خلکو په څېر پېژندل. دغه بلوڅان د ترکمنانو په څېر مهلمه پال او له پارسیانو څخه ازاد او سپېڅلي خلک دي. مور له دوی سره په زړه پورې وخت تېر کړي. دا چې دوی زړور خلک وو نو کله کله به یې غلام کوله. کله چې دوی نابنده کسان خان ته نږدې کوي نو د شک د له منځه وړلو لپاره ترې اوږدې پوښتنې گروېږنې کوي. له همدې کبله ما پرېکړه کړې وه چې په ټوله لاره کې به له پارسیانو څخه ډډه کوم او کوچیانو ته به خان نږدې کوم. دلته زما ډېر قدر کېده.

زه د خپل پارسي ملگري له خولې خبر شوم چې پرون دلته بلوڅانو ته روسان راغلي وو او د جرمنانو پوښتنه یې کوله. بله دا چې هغوی په اوونۍ کې دوه ځله دلته راځي، زه وډار شوم چې دادی په دې ځای کې هم له روسانو څخه خلاص نه شوم. سمدلاسه مې خپل مزدور پر خپلو پخوانیو ملگرو پسې ولېږه. کله چې هغه بېرته راگرځېده نو روسانو هغه زما د ملگري په توگه پېژندلی او نیولی وو. یو زاره سړي چې زما ډېر عزت یې کاوه را ته وویل چې همدا وخت دی چې له دې ځایه ووځي. دلته هیڅوک له ما سره مرسته نه شي کولای دا چې روسانو په سلگونو څارگر (جاسوسان) لرل چې هره ورځ به دمه ځایونو (کارونسرایونو) ته راتلل، نو زما هغه فکر چې په بنځینه کالیو کې به له تهرانه وځم، په همدې ځای کې پای ته ورسېد. زه له روسانو او انگرېزانو څخه دومره نه ډارېدم، لکه څومره چې یې له پارسي څارگرو (جاسوسانو) څخه ډارېدم. دوی د خلکو په منځ کې نه پېژندل کېدل او د روسانو خو خپل ځایونه څرگند وو.

ما اوس پرېکړه وکړه چې د تهران د هغې عمومي لارې پر لور روان شم چې د روسانو مرکزي اډه وه، ځکه چې دلته زما د ورتگ هیڅ اټکل نه کېده، بله خبره دا!

وه چې دلته زما ډېر ملگري وو، ما ته په زړه پورې خبرونه هم په دغه وخت کې راوړسېدل. زه خبر شوم چې ترکان د همدان پر لور را روان دي او په تهران کې د دینمنو ډلو ډار هم زیات شوی وو. دلته مې خپل د لارې ملگری عبدالوهاب پرېښود ځکه چې ډېر ناروغه و

په دغه وخت کې ترکانو همدان نیولی وو. هغوی له قزوین او ساویه (Saveh) څخه را اوختي وو او په تهران کې هم ورته خلك سترگې پر لاره وو. روسان، انگرېزان او ارمنان له دغه ښار څخه وتلي وو، جنرال باراتوف (Baratof) روسي چارواکو ته خبر ورکړی و چې هغه به د کسپین سیمه په بشپړه توگه پرېږدي ښاغلي زومر (Sommer) دلته جرمني استازي راغوښتي وو. ما شهزاده نور الله میرزا چې د جاندار مې افسر و، له خانه سره ملگری کې. له دریو اوونیو وروسته مې په خان کې د دې ځواک ولید چې وړاندې تگک پیل کړم. عبدالوهاب ته مې څه ډالۍ ورکړې او همدلته مې پرېښود. زما د یون لاره معلومه وه: همدان. د اگست په ۱۷ نېټه زه د تهران جنوب لویديځې دروازې ته لارم او په دې ډاډه وم چې له دوو دریو ساعتو سفر وروسته به د ترکانو لومړنیو پوستو ته رسم، خو دا ځل هم زه دومره بختور نه وم. دلته هم څوک وړاندې نه شوای تلای، ځکه چې د غلو او روسانو له ډاره څوک په دغه لاره نه شوای تلای. که رېښتیا وایم د غلو په هکله مې باور نه لاره، ځکه چې زه پخوا هم په دغه لاره تېر شوی يم او یو ځل هم پر غلو نه يم اوښتی.

اوسکارفون نيدرماير د حاجي ميرزا حسين په بڼه

په يوځای کې يو څو کسانو له کنډوا او څخه پر موږ راټوپ کې دغه کسان وسله وال وو، دوی موږ ته د "بگرد... بگرد... (راوگرځي... راوگرځي) چېغې وکړې هوايي ډزې يې وکړې او له نورو ځايونو څخه هم يو څه کسان راو وتل او د درېدلو امر يې وکړ اوس نو تورتم و خو ايله اوس پوی شولو چې د دښتو د غلو يوه لويه ډله راڅخه تاو ده. څرنگه چې موږ د تېښتې لاره نه لرله موږ سم ډزې وکړې د هغوې له خوا هم سمې ډزې پيل شوې په دغه لړ کې گڼه گڼه او فرياد جوړ شو زما ملگري راڅخه ورك شول هڅه مې وکړه چې په (کاروان سراي) کې خان پټ کړم چې د شاه ډډې گذار راباندي وشو زه سمد لاسه بې سده شوم کله چې په سد شوم نو ومې

ليدل چې د خاړويو په منځ کې پروت يم غوښتل مې چې خان يوې بلې ډډې ته کړم چې د خاړيو تر پښو لاندې نه شم دغو غلو زه هم د هغو نورو کسانو سره يو ځای کړم خو وی نه تړلم زما ملگري ماته وويل: (حاجي، ښه دی چې ژوندی يې!) د هغه له سره وينې بهېدلې او نيم برينډ و هر څه ترې غلا شوي و. د غلو مشر موږ ته وويل چې بايد پر مخکه اوږده وغزېږو. دا زما د خان لومړی ځانگړی لټون و. زه حيران شوم چې هغوی څومره په ښه توگه ډاکار وکړي. هغوی له مانه هر هغه څه واخيستل چې راسره وو ما وکولای شول چې خپل راسره (سره) چې د پتلون په ملا وستي "کمر بند" کې راسره وو، له خانه لاندې په مخکه کې ښخ کړم. له دغې لوتونې وروسته موږ په دښته کې له وچو لکرو سره روان وو درې ساعته وروسته په ساويه کې د سپرو يوه لويه ډله مخې ته راغلله سمدلاسه مې له ډاره سره روسي پوځ و پېژاند په دغه رڼا ورځ پتهېدل نا شاونی کار وو موږ د هغوی له خوا ودرول شولو او زه يې د يو مشر کس په توگه خپل افسر ته وروستم له ماڅخه په يوه ماته پارسي ژبه کې بېلابېلې پوښتنې وشوې دغو خلکو موږ ته خپلې نقشې هم راوښودلې چې زما لپاره ډېرې گټورې وې د دوی د خبرو له مخې د روسانو له حالاتو څخه زه نور هم ښه خبر شوم ما يوازې همدومره کولای شول چې خان يو څه کون او گونگ ورڅرگند کړم او زما د مات سر له امله دغه خبره روسانو ته هم د باور وړ وه کله چې ماته هغه نقشه راوښودله شوه نو ما خپلې خپرنې گوتې هسې يو خوا او بل خوا پرې وگرځولې چې دې کار روسي افسرانو هم يو څه وڅندول خو زما لپاره د خدا حالت نه و. له يو ساعت وروسته زه راپرېښودل شوم تر هغو چې وتلم له يو روسي عسکر څخه مې ديو سگرت غوښتنه وکړه ايله مې يو څه سا پر ځای شوه.

څو ساعته وروسته موږ ساويه ته ورسېدلو چې د يونيم سلو په شاوخوا کې روسانو په لاس کې وه د ترکانو څه پته نه لگېدله.

وروسته له يو کاروان سره يو ځای شولو چې د همدان پر لور روان و. ماله هغوی سره پر بېلابېلو موضوعگانو خبرې وکړلې زما نوم حاجي ميرزاحسين و داچې له دغو خلکو سره يو ريښتيني حاجي هم و نو دوی زما لپاره خطرناک کېدای هم شول.

د پارس له اولس سره د جرمنانو په اړه ډېر ښه نيت موجود و. خوبيا هم زایلر ته خطر متوجه و ځکه چې هلته په جرمني کونسلگری او خلکو د بريدونو وېره کېدله عام اولس ځکه د جرمنانو پلوي کوله چې فکر يې کاوه ښايي په دې توگه حکومت هم بدل شي او دوی ته هم څه لاس ته ورشي ددغو پېښو او په دې هېواد

کې د نورو حالاتو په رڼا کې د جرمنانو کارونو ورو ورو پرمختګ کړی وای. د دښمنانو له خوا دغه خپره شوې خبره چې زایلر به ډېرې زیاتې پېسې لگولې ناسمه وه. هغه ته چې د سیاسي چارو لپاره خومره پېسې ورکړل شوې وې ددغو چارو د پرمخ بېولو لپاره ډېرې لږې وې خو روسانو او انګرېزانو د هغه د لګښتونو د اندازې په اړه ډېره مبالغه کړې وه. انګرېزانو په اصفهان کې یوه ډېره مهمه برخه د یو اوږده وخت لپاره په لاس کې لرلې وه دغه سیمه د باختريانو په مرسته کلکه وه سره له دې چې په څرګنده توګه د جرمني کسانو شمېر لږ و خو دښمنانو په دې اړه هیڅ فکر هم نه کاوه چې د دوی پر ضد کوم تیرې کوونکی برید وکړي ځکه چې داسې یو برید به د ولس افکار پارولی او خپلې واکمنۍ ته به یې هم خطر ترې پیدا شوی وای. کله چې (جاندارمې) پرېکړه وکړه چې له ښار څخه ووځي نو په ډله کې ورسره زایلر هم د سپتمبر په لومړیو کې تهران او اهواز Ahwas ته لاړ دا چې د دښمنانو له شړلو وروسته د جرمنانو هڅو ته د پای ته رسېدو په سترګونه شول کتل کېدای خو اصفهان زموږ په لاس کې و...

افغانستان ته د یون امر په داسې وخت کې زایلر ته وشو چې په اصفهان کې د هغه سیاسي هلې ځلې پای ته رسېدلې وې افغانستان ته د یون لپاره د هغه سامانونه هم دومره لږ وو چې چندان ګټه نه شوه ترې اخیستل کېدای. خو افغانستان ته د یولوی بار د ورتېرولو امکانات هم ډېر لږ وو ځکه چې د روسانو او انګرېزانو له خوا د څو زره کسيزې ډلې او یو کلک استخباراتي سیستم په وسیله ټینګه څارنه کېدله د هغوی پر ضد د لسو جرمنانو، دیرشو اتریشیانو، پنځلسو افغانانو او سپکو وسلو شته والی ډېر عادي او کمزورې و. له پولې څخه په ښکاره ډول د تېرېدلو امکانات نه وو دوی کولای شول چې د دښمنو پوځونو له څارنې څخه په کوم چل ول تېر شي د نوامبر په څلرویشتمه زایلر، زما ورور والدمن Waldman Fos او فیشتنګ Fasteng د لسو اتریشیانو پنځو افغانانو او منشي سید حبیب الله (چې چندان سپېڅلې سړی نه و) په ګډون اصفهان پرېښود. له دوی سره د پوځي ډلې ټول سامان مل و. له لومړیو وختونو تکې ورته باروړونکو څارویو ډېرې ستونزې پیدا کړې وې. دا چې په دې وخت کې له پولې خوا په زړه پورې خبرنه رارسېدلې وو نو زایلر پرېکړه وکړه چې له دې ځایه مخامخ د ختیځ پر لور لاړ شي ځکه چې په لاره کې یې له انګرېزانو څخه ډار لاره د ده پلان په یزد کې د انګرېزانو د یو تلګراف د لیدلو له امله ټکنی شو. هغه له ځانه سره د زیسنس یوه زړه راډیو هم لرله چې پیتړۍ یې له کاره لوېدلې وې. ده ته له ډېرو ورځو وروسته

بافک ته دتگ امر وشو خو په همدغه وخت کې د اصفهان له کونسل څخه زایلر ته یو خبر راوړسېد چې نوموړی یې له دغو ټولو پلانونو څخه تېر کړ.

زایلر د دسمبر په شپاړسمه نېټه له ټول کاروان سره د یزد او بهرام آباد له لیارې کرمان ته لاړ چې د دسمبر په ۲۶ مه نېټه له خپل کاروان سره هلته ورسید. لوستونکي دې د زایلر لیکنې ته پاملرنه وکړي:

د ۱۹۱۶ کال د جنوري په دویمه نېټه د سهار په شپږو بجو باید له کرمان څخه یون پیل شوی وای دلته باید موږه څرگنده کړی وای چې خوشاله یو موږ ته ویل شوي وو چې زموږ سفر اسانه دی خو وروسته راته ښکاره شوه چې کرمان د کاونډیو کلیو په اړه موږ څه معلومات نه لرل. د جنورۍ په اتلسمه نېټه سهار دوخته زه خپل یو ساتونکي راوینن کړم او راته وی ویل چې لږ څه وړاندې څلویښت تنه سپاره تېر شول کله چې د څارنې پوستې ته وروختلم نو ما یې له ورايه یوازې سرونه لیدای شول دا چې دوی له لویدیځ څخه راغلي وو نو موږ فکر وکړ چې دا به زموږ اتریشي ملگري وي د احتیاط لپاره مو یو تن هغه کلي ته ورولېږه چې په دې اړه معلومات راوړي کله چې دغه سړی کلي ته نږدی شوی و نو درې تنه سپاره ترې راچاپېره شول او هغه یې ونيو اوس نو هیڅ شک نه و پاتې چې دغه خلک انگرېزان وو دوی په دغه سیمه کې زموږ په لټون بوخت وو او د هغه تن له نیولو سره سم زموږ پر لور راروان شول اوس نو باید موږ ځانونه په بیړه چمتو کړی وای ماسمدلاسه د شاته تگ امر وکړ.

له کرمانه د دېمنانو له ویستلوسره سره د جرمنانو حالت غوره او محفوظ نه و. په شمالي او لویدیځ پارس کې روسانو خپل پوځ زیات کړی و او د ترکانو او پارسي ناسیونالیستانو سره په جگړو بوخت وو د مارچ پر څوارلسمه د زایلر ډلې په کوڅو کې جگړه پیل کړه د جنگ په وخت کې پوځي قوماندانان ښارونو ته وتښتېدل او مړي یې ځای پر ځای پرېښودل.

اوس نو زایلر د ختیځ پر لوري یون ته زړه ښه کړی و دلته روسان او انگرېزان سره یو لاس شوي وو کله چې د روسانو له فوټا د یزد د نیولو گواښ زیات شو نو زایلر پرېکړه وکړه چې د پوځي ډلې پاتې سامان دې شاته د سیداباد او شېراز په منځ کې کوم ځای ته ورسول شي چې دغه سیمې په باوري توگه د جرمنانو په لاس کې وي. زایلر په یو ځای کې داسې لیکي:

د اپریل په ۱۴ مه نېټه موږ هرات ته ورسېدلو زموږ څلروي ډېر سترې وو او موږ له ډېره وخته واښه هم نه وو ورکړي. د خپلې ډلې ډاکټر، بیکرمي په دې ځای

کې د وروستي ځل لپاره وليد په هرات کې مو له کرمان وروسته يو غوره هر کلي وليد د دغې سيمې د قوم مشر موږ مېلمستيا ته و بللو. فکر کوم دغه مشر له هغو خبرو څخه زيات او ژور پوهېده چې له موږ سره يې کولې هغه موږ ته خبرداري راکاوه چې د خپل يون په سيمو کې له زيات سوچ او احتياط سره مخ په وړاندې لاړ شو. د اپرېل په ۱۵ مه نېټه موږ د دوو تانوي پر لاره تگ پيل کړ چې اوس هېڅوک هم په کې نه وو له يوولسو ساعتو مزل وروسته يوه کلي ته ورسېدلو چې د غره په اړخ کې پروت و د دغې کلي ښځې ډيرې ښکلې وې سره له دې چې دغه وخت د پسرلي موسم و خو موږ دلته د پاتې کېدلو د وخت داړولو کار له خطر ډک گانه. په بله ورځ د لمر له راختلو سره سم موږ دمه جوړه کړه دا يو وړوکې کلي و چې ارزنجان Arsendschan نومېده. کله چې دلته مو د عربو څېمې ولېدلې نو موږ هم د سهار په نهو بجو له پنځلس ساعته ستړي مزل وروسته يو کنډواله شانته سراي ته ورننوتلو د شپې په دوو بجو موږ د ډزو پر اوازو له خويه راويښ شولو خلکو موږ ته ويل چې وارخطا کېږئ مه دا ددې ځای د پوليسو احتياطي ډزې دي...

په هر ډول چې و، موږ غوښتل چې ځانونه شېراز ته ورسوو لټياريه نه وه خپره شوې چې د شېراز پر لور و خوځېدلو له اووه ساعته مزل وروسته يوې داسې سيمې ته ورسېدلو چې زياته لمده او له خټو ډکه وه زموږ لاړښود د هرات يو دروېش و له څه مزل وروسته مو خپله لاره بېرته بدله کړه په ډېره خواړی مې له دغه لاړښود څخه ځان خلاص کړ دغه سړي له دريو ورځو راهيسې خپل اېښ نه وو خوړلي. دري ساعته په همدغه شاره سيمه کې سرگردانه وو. په بله ورځ سهار چې ما لنډ شانته چکر وواهه د يو افغان له خولې مې واورېدل چې يو زيات شمېر سپاره راروان دي ژر تر ژره مو خپل بار وړونکي څاروي کلاټه راننويستل او له دغو سپروسره مو ډزې پيل کړې اوس موږ کلابند (محاصره) شوي وو زموږ يو څاروی د دروازې په خوله کې په گولۍ لگېدلی و دا چې موږ د ډوډۍ د خوړولو لپاره څه نه لرل نو غوښتل مې چې څاروی کلاټه رادننه کړم. زموږ د ډلې يوتن هم دې ته زړه نه ښه کاوه چې دا کار وکړي کله چې مو پام شو سپاره زموږ پر لور همداسې راټپېدې کېږي او نور هم ورپسې راروان دي نو زموږ يو شمېر ملگرو په يوه کلکه جگړه هغوی پر شاتگ ته اړ کړل په دغه جگړه کې له موږ څخه زيات شمېر څاروي وژل شوي وو. اوس نو موږ بايد دغه ځای پرېښی وای خو پوښتنه داوه چې له دې سيمې څخه څنگه وتلې وای له دې ځای څخه د وتلو يوازې يوه لاره وه او هغه هم زموږ د غليمانو په لاس کې وه خو دغه زړورتيا مو بايد کړی وای. موږ په دې اړه سوچ کاوه

چې ایا خپل سامان هم له خان سره واخلو که څنگه؟ موږ ته داهم په زړه پورې وه چې یوازې له خپلو اسونو سره له دې ځایه وتلې وای له ډېرو جگړو وروسته موږ د ژاندرما (جاندرما) په مشرۍ شېراز ته ورورسېدلو د "ازگ" په خوله کې مو له خپلو څارویو سره مخه ښه وکړه په دغه ځای کې موږ د پولیسو له خوا ونیول شو او بندیان شولو دمی په اتلسمه د بلوچستان ډله هم د څو گمبایر په مشرۍ دلته راورسېدله او له رارسېدلو سره سم بندۍ شوله څو گمبایر غوښتل چې د پام له لپارې زموږ له ډلې سره اړیکې ټینګ کړي شېراز ته اوس نوی گورنر "فرمانفرما" له یو څو انگرېزي افسرانو سره رارسېدلې و. دغو افسرانو د پارسي پولیسو د زده کړو مسوولیت او لگښتونه پر غاړه اخیستي وو...

زایلر او ملگرو یې د تېښتې د پلان په چمتو کولو کې څو اوونۍ تېرې کړې د تېښتې لپاره سم وخت او وړ گام اوچتول پکار وو. دوی باید د څوکیدار له خانگرتیاوو خان خبر کړي وای دوی باید داسې یو شمېر کسان موندلې وای چې دوی ته یې سیمه ییز کالي (لباس) چمتو کړي وای ددې لپاره ډېرې پیسې په کار وې زایلر غوښتل چې د پارسیانو په لباس کې له زندان څخه ووځي تر ټولو غوره وخت هغه و چې شپه وي او څوکیداران خپلې څوکۍ (پېره) بدلوي د زایلر له یادښت څخه به یې ولولو:

"د ماښام له ډوډۍ وروسته حسن چې زما ملگری و زما بکس لاندې ښکته کړ او ما ته یې وویل چې په لاره کې د تلاشی په وخت کې به خان د هغه د ملگری په توگه ورپېژنم. کله چې تلاشی ته ورسېدلو نو د یو پولیس په امر تېر شولو. دغه پولیس دنوموړي ملگری و. بیا مو نو ژر تر ژره ملگرو سره مخه ښه وکړه او له دروازې ووتلم سگرت مې ولگاوه او زړه مې د رزا پیل کړه ماته مخامخ یو سړی راروان و چې د همدغې سېمې استوگن ښکاریده څرنگه چې سترگې مې پر سترگو نه وې نو لاره مې ښه نه لیدله حسن مې بیرته په خپلې ډلې پسې ورولبه چې راوی باسي هغوی هم راغلل؛ بیا نو له حسن څخه له منځې وروسته د پټیو پر لور روان شولو د شېرا ز پر یوه لاره کې هغه وخت ډېر زیات وډارېدو چې کله مواته تنه سپاره مخې ته راغلل موږ د یوې غونډې شاته ځانونه پناه کړل هغوی یو خوا او بله خوا وکتل او پر خپله مخه لارل په لسو بجو موږ د اصفهان پولې ته ورسېدلو. حسن ویلي وو چې اصفهان ته یوازې نیم ساعت لاره ده خو موږ له نیم ساعت څخه زیات مزل وکړ..."

له دې ځايه څخه زایلر له خپلو ملگرو سره "فاردومبه" Faredumbeh ته روان شول په همدان کې د ترکانو د ماتې له امله یوه اوونۍ دوی همدلته پاتې شول. زایلر د خپل یونلیک په یوه برخه کې داسې لیکي:

"له (کاریز) څخه موږه د یکشنبې د ورځې د سهار په شپږو بجو روان شولو شپه بڼه تېره شوی وه او له همدې کبله موږ بڼه په بهرنۍ توگه سفر کولای شو له یو څه وخت مزل وروسته د اصفهان په شمال کې یو سیند ته ورسیدلو له دغه سیند څخه په تېرېدلو کې موږ ته زیاتې ستونزې رامنځ ته شوې موږ باید په څنگ کې په یوه پراته کلي ته تللی وای چې د تېرېدلو لاره مو پیدا کړې وای زموږ د ډلسی لارښود نصرالله په لاره کې له یو چاسره په شخړه اوښتی و دغه سړی یو روسې قزاق و زموږ کارونه نور بڼه وو. خو یوازینی بدمرغي مو داوه چې لاره مو ورکه کړې وه. نه راته د لارې پیل ښکاره و او نه هم پای ټول په دې فکر کې وو چې دا څه کانه راباندې شوې ده؟ خو وروسته زما پر وړاندیز ټول پر هماغه لاره روان شولو چې پرې راغلي وو له څه مزل وروسته موږ اصفهان ته نږدی شولو په دې توگه نو موږ اوس د دښمنانو په منځ کې پراته وو خو اوس موږ په دې ډاډه وو. دغې بې اوبو دښتې ته په موږ پسې څوک نه راځي."

(۱۸)

د یون پای

او

د سفر د پلونو نښی

د ۱۹۱۶ کال له بدلېدلو سره په دغو غرتیو سیمو کې دوه جرمنی پوسټې ځای پر ځای وی یوه یې د شېراز او یو شهر په غرتی سیمه کې وه چې اوس یې هم مشري د واس موس پر غاړه وه بله هم د افغانستان په لویدیځ کې وه هلته په هرات کې واگنر زما لارښودنې پلې کولې. واس موس په دې پوه شوی و چې خپله پوسته تر ۱۹۱۸ کاله پورې باید وساتي سره له دې چې له ده سره څه ځانکړي (فوق العاده) وسلې نه وې خو بیا یې هم په بوشهر کې له پرتو انگریزانو سره کلکه مبارزه کړې ده دده په هکله د مخالفینو خبري اژانسونو او مطبوعاتو د جنګ په مهال کې زیات خبرونه خپرول زه د هغه د هلوځلو په هکله اوږدې خبرې نه شم کولای ځکه چې همداسې یو بل کتاب ته اړتیا پیدا کېږي، خو یوه خبره چې زموږ د مخالفینو له خواه ویل شوې ده هغه راوروم په "ډیلی میل" نومې ورځپاڼه کې لیکل شوي وو:

"واس موس د سرو خلکو (ظالمانو) د خطرناکو جرمني موخو د پلې کولو لپاره په دغو سیمو کې د ظلم یو سمبول دی د ۱۹۱۴ کال د نوامبر په میاشت کې موږ هڅه کړې ده چې نوموړی ونیسو خو دی له موږ څخه لکه د یو غشي په توګه ورک شو نوموړی زموږ لپاره یو جنګي ګواښ او یو سیاسي ګواښ و چې موږ باید ورسره لاس او گریوان شوی وای هغه خپل کارونه په یوازې ځان په ښه توګه تر سره کول له. له دې امله باید موږ په پارس کې انګرېزي ځواکونه زیات کړي وای سره له دې چې موږ خپل هر یو تن سرتېري ته په بل ځای کې زیاته اړتیا لرله

په هرات کې پرته پوسته باید موږ د ډېر وخت لپاره ساتلې وای ځکه چې انگریزانو په دغه سیمه کې د خپلو گټو پر بنسټ ناوړه موخې لرلې. په پارس او الجزیره کې د راتلونکي پېښو له امله دغه پوښتنه د ذخیره ځای او ډیپو په توګه هم د پاملرنې وړ وه په دغه ځای کې د افغانستان ډلې خپل ارزښتناک سامانونه او لوازم ذخیره کول له افغانستان سره له ښو اړیکو سره سره واگنر پارس ته تللی و دا

چې افغانستان ورته ډېره لږه د گرځېدو راگرځېدو ازادې ورکوله او دې له پوځي اوسياسي حالاتو څخه زيات نه خبرېده نو هغه له څو تنو اتريشيانو او افغانانو سره وکولای شول چې له پولې اوږې په جنوبي خراسان کې نوموړی د پارسيانو له خوا کلابند شوی و او له هغوې سره يې ډېرې جگړې کړې وې واگر د شمال له ليارې لومړی تهران او بيا د کردستان له ليارې ترکيې ته تللی و چې د ۱۹۱۸ کال په پای کې يې هلته زما لتون کاوه په افغانستان کې اوس زموږ گټې او هيلې اتريشي ملگرو سرته رسولې.

دا پارس او افغانستان ته د جرمني د پوځي ډلې د يون پای و چې غلیمانو ته يو گواښ و که نن سړی ددغو جگړو په اړه د انگرېزانو کتابونه ولولي او زموږ په هلکه په کې کومه يادونه شوې وي نو کنځلې او ترټې به ورسره يو ځای وي دغه خبرې له يو "جنټلمن" اولس سره نه بنيایي خو هغه کتابونه چې له جگړې وروسته کښل شوي دي په هغو کې ددغې پوځي ډلې د کړو وړو په هلکه يو څه رښتيني خبرې شوې دي.

موږ په لږو پوځي امکاناتو سره بايد لويې سياسي او پوځي برياوې تر لاسه کړي وای موږ بايد له هغه څه څخه چې وو زيات او ستره څرگند شوي وای په دې توگه نو بايد موږ لارې او باتې وهلې وای. نن دا خبره بيخي څرگنده ده چې دغه کارونه مو په ډېره بڼه بڼه تر سره کړي دي. کېدای شي چې له دغې ډلې سره دغه هوښيارتيا ملگري وه چې وکولای شي انگرېزان و ډاروي په هغه مهال کې د محوري ځواکونو او مذهبي سپېڅلي جنگ په اړه سړي له مخکې څه اټکل نه شواي کولای. د جرمنانو دغه گوزار د انگرېزي ټيکېلاک په داسې يوه حساسه سيمه کې و چې هلته انگرېزي او روسي ځواکونه په يوه او واحده گټه کې نه شول سره يوځای کېدای. دغه راز هلته ډېر دښمن اولسونه سره اوسېدل چې د بدل اڅېستلو او خپلواکۍ په تمه ناست وو دا هغه لاملونه وو چې زموږ پوځي ډلې خپل ځان دغې جغرافيايي سيمو ته ورساوه او هلته مو خپل دښمنان له يو شمېر ماتيو سره مخامخ کړل که سړی اوس ددغې پوځي ډلې هلو ځلو ته گوري نو بايد دې خبرې ته هم پاملرنه وشي چې دغه هڅې له خپل هېواد څخه ډېرې ليرې وې او موږ هلته کوم پخوانی پوځي بنسټ نه لاره موږ بايد هلته خپله ځان ته لياره موندلي وای په داسې حال کې چې دښمنانو په لسگونو کلونه هغه ټولې سيمې پېژندلې او د څارگنۍ پياوړی سيستم يې درلود داچې د منځني پارس ځينې دغه سيمې زموږ په لاس کې

وې او دغليمانو اغېز موله منځه وړې و او ددغو ځايونو د استوگنو ولسونو نظر مو پر خپله خوا را اړولې و نو دا زموږ لپاره يوه د پاملرنې وړ برياو ده.

دلته بايد زه خپلو لوستونكيو ته يو څو ټكي څرگند كړم سړايد موند بيرو Sir Edmnnd Barrow د هند د كونسول غړې چې د الجزيرې په هلكه يې ويلې وو *

زه بايد ددغې خبرې سپيناوې وكړم چې له كوت Kut څخه كيسپون Ktesiphon ته زموږ يون او بريد له دې امله وچې موږ په داردانيلين Dardanellen كې خپله ماتې جبران كړو. بايد ووايم چې زموږ دغه بريد په پارس كې د حالاتو په اړه او دغه راز هند ته يو خطر و دا داسې يو وخت و چې هند په يو كمزوري پوځي دريځ كې و د هند په پولو كې د مسلمانانو د راپيدا شوي گواښ له امله موږ په تشويش كې وو. او دغه زياتره گواښونه د پارس او افغانستان له پولوسره موږ ته متوجه وو *

په پارس او افغانستان كې ددغې پوځي ډلې د هلوځلو پايله له اوږدو جگړو وروسته په بنه توگه ليدل كېدای شوه. دا به د هند د حكومت (سيمله) او د انگرېزي جنگي دفتر (سپين تالار) ** له مخالفونو څخه ښكاره كېدای شول څرنگه چې د هند په شمال لويديځه سرحدي صوبه كې د جرمنانو او اسلام اغېز زيات و نو هغوی دې ته اړ وو چې د اوږدې مودې لپاره په دغه سيمه كې پياوړې جنگي ځواك وساتي او خپل پوځونه له نورو پوځي ډگرونو څخه را جلا او دلته يې راوغواړي هغوی په پارس او افغانستان كې د مخالفينو سياسي هڅې ډېرې سترې گڼلې چې د جنگ له دفتر سره په ټكر كې راتللي. خو زموږ لپاره دې خبرې توپير نه لاره چې كوم اړخ يې په دې اړه رېښتيني و. موږ ته له دغو پېښو څخه په بنه توگه جوتېرې چې ددغې پوځي ډلې كاوړنه ستر گڼل كېدل زموږ د د بنمنانو د نظر له مخې خو زموږ هڅې له هغه وروسته هم روانې وې چې زموږ كار پای ته رسېدلې و له جگړې وروسته په افغانستان او پارس كې د خپلواكۍ غوښتنه زموږ د هڅو د اغېز يوه برخه وه. دغه راز زموږ د هڅو له مخې په دغو سيمو كې د انگرېزانو او روسانو لويې تېروتنې څرگندې شوې. دغو هڅو ډېرې نورې پياوړې اغېزې لرلې چې له جگړې پخوا ورته موږ هيڅ ډول سياسي يا پوځي چمتووالی نه درلود.

سره له دې چې زموږ ددغې جرمني پوځي ډلې د پښو پر پلونو زيات گردونه لوېدلې او اوس هغه پلونه ورك شوي دي خو موږ دوه ويشت زره كيلومتره په سوزنده دښتو او شارو سيمو كې اوږده سفرونه كړي چې بنايي بيا به يې كوم اروپايي په اسانۍ سره تر سره نه كړای شي. اوس موږ په دې پوهېږو چې زموږ دغه هلې ځلې او سرښندنې بې گټې نه وې.

نېلوني

افغانستان ته د جرمني پوځي ډلې

د سفر په وخت کې خو

مهم تاريخي لاسوندونه (اسناد)

او

تړونونه

د اوسکار فون نيدرماير پر دغه يونليك چې تاسو يې متن ولوست د ريناتا فوگل (Rinte Vogel) په نوم يوې مېرمنې يو علمي كتاب ليكلي دي ددغه كتاب نوم دی «پارس او افغانستان ته په ۱۹۱۵ - ۱۹۱۶ کې د اوسکار فون نيدرماير د پوځي ډلې يون»، د پوځ د تاريخ پوځ پوهنې او د شخړو څېړنې په اړه د جرمني د منونستر د ښار د "ويلهلم" په پوهنتون کې ددغې موضوع په اړه نوموړی علمي اثر د يادې شوې ليکوالې د لوړو زده کړو د څېړنيز اثر (پايليك) په توگه ليکل شوی دی دغه اثر په ۱۹۷۲ کال کې په پوهنتوني سطحه چاپ او خپور شوی دی.

مېرمن ريناتا فوگل په خپل دغه څېړنيز اثر کې پارس او دافغانستان ته د جرمني د پوځي ډلې د يون پر موخو ماتو او برياوو په تفصيل سره بحث کړی دی او د پوځي او ستراتيژيکو څېړنو په رڼا کې يې د فون نيدرماير ددغه يونليك جاج اخيستی دی په کتاب کې مېرمن فوگل دغه خبره څرگنده کړې ده چې د نيدرماير په يونليك کې د دوی د خبرو اترو او د يون ځينې پټ او بنسټيز اړخونه نه دي ليکل شوي دغې خبرې ته خپله نيدرماير هم په خپل يونليك کې اشاره کړې ده نوموړې مېرمن هڅه کړې ده چې ددې سفر دغه بنسټيزې برخې هم يو څه رابرسېره کړي او بحث پرې وکړي. زما په نظر دا غوره وه چې د نيدرماير د يونليك په پای کې له دې کتاب څخه هم يو څه مهم لاسوندونه (سندونه) په پښتو را وژباړم او په دې ډول ددې پوځي ډلې د يونليك ارزښت نور هم زيات شي. ما له دې کتاب څخه په پيل کې په ډېر لنډيز سره د امير حبيب الله خان د واکمنۍ په بهير کې له انگرېزانو سره د اړيکو او د جرمني ددغې پوځي ډلې په اړه د هغه د نظر او هدفونو په باب د ليکوالې د څېړنې ځينې برخې ژباړلې دي. بيا افغانستان ته د جرمني پوځي ډلې د يون د برياوو يو څو مهم تاريخي لاسوندونه راغلي دي تر کومه ځايه چې ماته معلومه ده دا به لومړی ځل وي چې زموږ په افغاني مطبوعاتو کې دغه تاريخي سندونه د بشپړو متنونو په توگه خپرېږي ليکوالې دغه سندونه د جرمني د بهرنيو چارو له وزارت او ارشيفونو څخه تر لاسه کړي او په خپل کتاب کې يې راوړي دي. هيله لرم چې د دغو برخو پښتو ژباړه به دغه کتاب نور هم ستاسو لپاره په زړه پورې کړي.

((خوشال انځور))

امير حبيب الله خان

انگرېزان،

روسان

او د جرمني پوځي ډله

د حبيب الله د واکمنۍ له پيل سره د افغانستان په اړه له انگرېزانو سره دا ډار پيدا شوی و چې افغانستان به په اسيا کې د هغوی له ستر غليم روسيې سره ځان نږدې کړي او له همدې امله دوی ته به هر ډول چې کېدای شوی د افغانستان ملگرتيا ورته مهمه وه او له دې څخه ورته دا غوره وه چې له انگرېزي هند سره يو ځای شوي وای او د هند په دفاعي سيستم کې داخل شوی وای.

حبيب الله د خپلو خلکو پر فکر د پوهېدلو او په دې خبره د پوهاوی له امله چې کېدای شي کرزن (د هند مرستيال واکمن) يې په دې اړه تر وونو ته اړ کړي. انگرېزي هند ته د هغه بلنه ونه منله. نوموړي دغه بلنه له دې امله رد کړه چې مرستيال واکمن دې د ۱۸۸۰ کال پر تړون بيا ځلې فکر وکړي په جون کې کرزن د دويم ځل لپاره هغه ته د ورتګ بلنه ورکړه د ۱۹۰۲ کال له جون څخه تر اکتوبر پورې دهغه دوه ليکونه چې يې ځوابه پاتې شول نو د پاچا مرستيال د اکتوبر په دريمه نېټه ددغو ليکونو ځوابونه وغوښتل. د اکتوبر په پنځمه نېټه د امير په ليک کې د مرستيال واکمن او دده ترمنځ د لیده کاته په هکله هيڅ نه وو ليکل شوي. دغه کار ايله په نوامبر کې وشو او امير په کې بيا هم هند ته خپله مېلمستيا رد کړې وه. امير په دې خبره خپګان څرګند کړی و چې د پلار له مړينې وروسته بايد هغه تړون نوی شوی وای په دغه ليک کې د نورو ليکونو په پرتله د کرزن په وړاندې سخت انتقادي چلند شوی دی په دغه ليک کې د افغانستان په اړه تاريخي شواهدو ته اشاره شوې وې چې د مرستيال واکمن دغه ډول دريځ ورته د منلو وړ نه و.

د ۱۹۰۳ کال د سپتمبر په مياشت کې ايله بيله د انگرېزانو ددغو غوښتنو ځينې برخې ومنلې امير هند ته د سفر په اړه داسې څرګندونه کړې وه چې دده

پرځای به هلته دده کوم زوی یا ورور لارې شي له بده مرغه دی خپله نه شوای تلای لکه څنگه چې انگرېزان له کابل څخه خبر شوي وو نو بنایي دده له تگ سره دده د واکمنۍ تاج ته کوم گواښ راولاړ شوی وای کرزن د امیر پر دغه دريځ او وړاندیز په هيڅ ډول نه و خوښ، ځکه چې د حبيب الله د زوی یا ورور هلته تگ به یوازې تشریقاتي بڼه لرله خو د مرستیال واکمن لپاره سفر د تړونونو یو سفر و چې یوازې د امیر د ورتگ په ترڅ کې دغه کار کېدای شوای.

دا چې کرزن پخوا افغانستان ته د یو انگرېزي پلاوي د تگ پلوي کوله چې له حبيب الله سره خبرې اترې وکړي اوس چې امیر ددغه مرستیال واکمن ټول بلنلیکونه رد کړي وو نو کرزن داسې یوه غوښتنه وکړه چې امیر دې کابل ته د یو انگرېزي پلاوي د ورتگ وړاندیز وکړي په داسې حال کې چې په هند کې خلک د حبيب الله د زوی عنایت الله ورتگ ته سترگې پر لاره وو له دې سره سم باید کابل ته یو انگرېزي پلاوی رسېدلی وای حبيب الله هم ددغه وړاندیز پلوي وکړه.

له امیر څخه د انگرېزانو دغوښتنو مهم ټکی دا وو چې د افغانستان پر بهرني سیاست بشپړ کنټرول ولري او په هغه صورت کې چې روسيې پر افغانستان برید وکړ نو د انگرېزي هند پوځي سالاکارانو ته دې افغانستان ته د تگ اجازه ورکړله شي دغه راز انگرېزانو ټینګار کاوه چې د دوی له خو افغانستان ته سپارل شوې وسلې دې دافغانستان سرحدي قبایلو ته نه ورکوي او په کابل کې دې د انگرېزانو د استازيو حالات ښه او دريځ پیاوړې شي. حبيب الله په دې خبره زیات ټینګار کاوه چې نورې خبرې اترې به هغه وخت تر سره کوو چې له عبدالرحمن خان سره د شويو تړونونو د بدلون په اړه فکر وشي څرنگه چې انگرېزانو دې کار ته زړه نه ښه کاوه نو خبرې اترې اوږدېدای نه شوې. ځکه خو د انگرېزي حکومت استازي (ډان) Dane ته لارښودنه وشوه چې د امیر غوښتنو ته غوږ کېږدي په کابل کې د ډان له خبرو اترو سره په یو وخت کې انگرېزانو کابل ته د سېسابډي د ورکړې لاره خپله کړه ځکه انگرېزان په دې ډاډېدل چې حبيب الله غواړي خان د دوی له اغېزو بچ کړي حبيب الله دا وروښودله چې نوموړی د خبرو اترو یو ستونزمن اړخ (پلوی) دی له انگرېزانو سره ددغه مخالفت له امله یې په کورني سیاست کې د خان لپاره غوره دريځ گټلې و. ډېر کلونه یې د واکمنۍ د پای ته رسېدو گواښ نه تر سترگو کېده کله چې حبيب الله په کورني سیاست کې خپل دريځ پیاوړی کړ او پر انگرېزانو یې د خپلو غوښتنو یوه برخه ومنله نو خپله یې هند ته د میلستوب خبره رامنځ ته کړه. ددغه میلستوب لپاره امیر د ۱۹۰۷ کال د جنورۍ په نهمه نېټه د هند اګري ته ورسېد.

په دغه میلستوب کې د انگرېزانو له هر ډول سیاسي خبرو څخه ډډه کوله ځکه چې په سن پترزبورګ کې د افغانستان او پارس په اړه د انگرېزانو او روسانو د دريځونو د یو ځای کېدلو خبرې روانې وې د روس او جاپان جګړې پر دغو خبرو اترو خپل اغېز خپور کړ. روسانو فکر کاوه چې د جاپان د دغه سیاست تر شا انگرېزان ولاړ دي فکر کېده چې جاپان نه شي کولای د انگرېزانو له پوځي ملاتړ پرته جګړې ته زړه ښه کړي. د هندوستان حکومت له روسانو سره د انگرېزانو د اړیکو د ښه کېدلو هرې هڅې ته په شک کتل افغانان هم ددغو هېوادونو د دريځونو د یو ځای کېدلو مخالف وو. هغوی له داسې پټو تړونونو څخه ډارېدل چې کېدای شي هېواد یې ورته تجزیه کړي او یا یې اوسني حالات خراب کړي. وای د بې احترامۍ خبره خولاواوه چې په پترزبورګ کې دا خبرې داسې وخت تر سره کېدلې چې حبیب الله هند ته د میلمه په توګه راغلی و. له افغانستان څخه ددغو ډېرو ضروري خبرو اترو په اړه نه پوښتنه شوې او نه یې په دې اړه څه خبرتیا لرله. حبیب الله د خپلې واکمنۍ په بهیر کې د خان او خپل هېواد لپاره د انگرېزانو له دغه ډار څخه ډېره ګټه اخیستې وه چې هسې نه افغانستان له روسانو سره لاس یو کړي.

مرستیال واکمن، امیر حبیب الله په اروپا کې د جګړې له پیل څخه د ۱۹۱۴ کال د اګست په ۱۷ نېټه خبر کړ او ورته یې وویل چې ناپېلې دې پاتې شي لکه څنګه چې انگلستان غوښتل داسې روسانو هم غوښتل افغانستان دې د جګړې په بهیر کې ناپېلې پاتې شي او نه یې غوښتل چې دوی د انگرېزانو یا روسانو پر ضد جګړې ته لاس کړي. ددغه لیک په ځواب کې امیر د کلک ناپېلتوب ډاډ ورکړ خو د افغانستان اولس پر خپل هېواد ددغې جګړې د اغېز له امله په تشویش کې و او زیاترو داسې انگېرله چې روسانو پر افغانستان د یرغل کوم پلان جوړ کړی دی. د هند مرستیال واکمن امیر ته ډاډ ورکړ چې که چېرې تاسو ناپېلې پاتې شئ نو روسان پر تاسو د برید خیال نه لري. مرستیال واکمن غوښتل امیر په بهرنۍ توګه په دې وپوهوي چې دې جګړې ته د ترکیې راداخلېدل کوم دیني او مذهبي لامل نه لري دغه جګړه د لږه ګڼو له خوا د ډیره ګڼو پر ضد پیل شوې ده انگلستان او فرانسه به د مسلمانانو سپېڅلي ځایونه وساتي په لومړۍ نړیواله جګړه کې افغانستان ته د جرمني پوځي ډلې ورتګ د افغانستان او انگرېزانو پر اړیکو اغېز څرګند کړ. هلته د دوی له ورلېږلو سره سم دا ډار پیدا شو چې دوی به پر دی وتوانېږي چې پارس او افغانستان جګړې ته راکاږي په هغه سیمه کې د ترکانو هلوځلو ته چا دومره اهمیت نه ورکاوه لکه د جرمنانو دغې ډلې ته یې چې ورکاوه. داځکه چې تر شایې د

جرمني د دولت سياسي، مالي او پوځي ځواک ولاړ وه. د ۱۹۱۵ د جولای پر شپږمه نېټه مرستيال واکمن امير ته خبر ورکړ چې جرمني استازي په دغو هڅو لېگيا دي چې افغانستان ته درشي او هلته کړکېچونه راپيدا کړي او لکه د پارس په څېر به دغلته هم هڅه کوي چې تاسو جگړې ته راگډ کړي. نوموړي له حبيب الله څخه غوښتنه وکړه چې دغه پردي کسان ژر تر ژره ونيسي. هارډينگ H ardinge ددې کار مخالفت وکړ چې دغه جرمنان دې هندوستان ته وروسپارل شي ځکه چې افغانستان خپل ناپېيلتوب اعلان کړی و او له امير سره يې دا فکر پيدا کاوه چې دوی غواړي دده او د جرمني دولت تر منځ شخړه پيدا کړي حبيب الله، مرستيال واکمن خوابدی نه کړ او تر اوسه هم ناپېيلی پاتې و. سره له دې چې په هرات او کابل کې يې ددغې ډلې آزادي يو څه محدوده کړې وه خو ددغې ډلې غړي په هيڅ ډول بې وسلې او بنديان نه شول امير مرستيال واکمن ته وويل چې دی به په هر ډول ناپېيلی پاتې کېږي خو خپله غواړي پوه شي چې جرمنان څه ويل غواړي.

اوس نو حبيب الله ددغې ډلې له غړيو سره خبرې اترې پيل کړې وې او له هغوي سره د مالي او پوځي مرستې په اړه غږېدلې و. د هند حکومت په افغانستان کې د خپلو استازو له ليارې خبر شوی و چې دغې ډلې د افغانستان پر پوځ د انتقاد له امله ډېر دښمنان پيدا کړي دي امير بايد په دې پوه شوی وای چې دهند مرستيال واکمن دده د ناڅرگند سياست مخالفت کوي. سره له دې چې دامير دغې ډلې چندان پایله ونه لرله چې دغه ډله د انگلستان پر ضد ولوبوي خو بيا يې هم ددې ډلې وتل نه غوښتل اوس يې هم دا هيله لرله چې داسې يوه شېبه تر لاسه کړي چې دغه ډله د فشار د يوې وسيلې په توگه وکاروي له فون نيدر ماير او فون هيننتگ سره په خبرو اترو او له مرستيال واکمن سره د ليکونو له ليارې، د سولې په کنفرانس کې د استازيتوب خبره ډېره مهمه وه. مرستيال واکمن په دغه وخت کې امير ته په يو ليک کې کښلي وو چې افغانستان د سولې په کنفرانس کې برخه نه شي اخيستلې ځکه چې دغه هېواد په جگړه کې نه دی داخل، خو ددې په څنگ کې انگلستان دا ډاډ هم ورکړ چې دسولې په يوه کنفرانس کې به هم د افغانستان د هيلو پر ضد کوم څه تر سره نه شي. د جرمني دغې پوځي ډلې له وتلو وروسته، د هند حکومت د امير په وړاندې خپل دريځ پياوړی گانه. هندوا نو اوس د افغانستان ددغه دريځ په وړاندې هغه ته خپل زور ورڅرگندوي اوس يې نو د هغه پر دريځ په څرگنده توگه نيوه کې پيل کړې.

داچې د روسيې د نوي سياست او په جگړه کې د جرمني د ماتې له امله د

انگرېزانو دريځ پياوړی شوی و نو اوس حبيب الله نه شوای کولای چې هماغې نا څرگند دريځ او سياست پر مخ بوځي. اوس نو ده ته ښه موقع په لاس ورغلې وه چې له انگرېزانو سره جگړه پيل کړي داسې يوه جگړه نصرالله، امان الله، عنايت الله او محمود طرزي له پخوا څخه لا غوښتله. سره له دې چې انگلستان ددغې جگړې په گټونکيو کې شمېرل کېده خو بيا هم کمزوری شوی او له جنګ څخه سترې شوی و او ښايي نوي جنګ ته يې زړه نه وای ښه کړای. خو حبيب الله اوس هم له انگرېزي هند سره په جگړه کې د بري کوم چانس نه لیده.

د سولې په کنفرانس کې د افغانستان او پارس د انگرېزانو د مخالفت له امله شامل نه کړای شول که سړی د جگړې په دوران کې دغه دواړه هېوادونه سره پرته کړي نو زيات توپير په کې ليدل کېږي. افغانستان ددغې جگړې په دوران کې د هيڅ ډول پر ديو پوځونو په لاس کې نه وه ښکته د جگړې ډگر نه وه، خو پارس بيا د ناپېيلتوب له اعلانولو سره سره داسې نه و.

د افغانستان امير ته د جرمني د پاچاله خوا پر خپل لاس كښل شوی ليك

محترم، قدرمن د پاچاهانو ملاتړ، د دنيایې او ديني واکمنې گټونکي، د افغانستان د ټولو ولاياتو پاچا امير حبيب الله خان ته خدای ﷻ دې دده دولت او حکومت تلپاتې لري.

زموږ يو ډېر تکړه استازي (واسموس) ته دا دنده ورکړل شوې چې دغه د خواخوږي او ملگرتوب ليک تاسو محترم او دافغانستان ننگيالي او نامتو ولس ته وړاندې کړي.

ما خپل استازي ته امر کړی چې په دغه ليک کې د ليکلو شويو ټکو په اړه له تاسو سره مخامخ هم خبرې وکړي.

د سلگونو کلونو په اوږدو کې، په اسيا او افريقا کې، يوه لويه برخه مسلمانان د اروپايي اولسونو تر تيري لاندې دي. دوی په دغه تيري سره په چل ول او څرگنده ناروا دغه اولسونو د خپل ظلم په منگولو کې نيولي دي د اروپا له دغو اولسونو سره زه اوس پر يوه سخته جگړه بوخت يم. زما د دښمنانو د توطيو له امله زه دغې جگړې ته اړ شوی يم د خدای ﷻ په مرسته، ما او زما تکړه پوځ وکولای شول چې ټولو دښمنانو ته سخته او کلکه ماتې ورکړي.

د خدای ﷻ په مرسته به زما دا پاچاهي ټول دښمنان، چې د اسلام کلک دښمنان هم دي، ډېر ژر ختم او پر گوندو کړي.

خليفه او ديني مشر (خليفة المسلمين - Titular) سلطان محمد رشيد، چې زما کلک ملگري دی هغه به هم دې جگړې ته راداخلېږي او ټول به لاسونه سره ورکړو او ددغو گډو دښمنانو پر وړاندې به جنگېږو.

اوس چې د دغو اولسونو لاسونه ما د اروپا د جنگ په مهل کې ترلي دي نو دا امکانات ورته نه دي پاتې چې له اروپا سر بېره په کوم بل ځای کې خپله پوځي ځواکمني څرگنده کړي ځکه خو اوس دا وخت رارسېدلې دی چې مسلمان اولسونو هم چې اوږده موده يې ددغو يرغلگرو ظلم او زور زغملی دی له خپلو لاسونو دغه زنجيرونه وشلوي.

زه په دې باوري يم چې تاسو محترم به هم له دغې ارزښتناکې شېبې څخه گټه واخلي او وبه غواړئ چې د خپلو گاونډيانو، انگرېزانو او روسانو ځواکمني له خطر

څخه چې ستاسو پاچاهي او د افغانستان اولس ته، گواښ جوړوي خان بې غمه کړي زه باور لرم چې ستاسو دولت په خپله نږدې سيمه، هند، بلوچستان او روسيې - اسيا کې د يرغلگرو تر ظلم لاندې پرتو اسلامي اولسونو سره د هغوی د خپلواکۍ په جگړه کې د خپل تنگيالي افغان پوځ له ليارې مرستې ته چمتو دي. لکه چې تاسو ته څرگنده ده له پخوا څخه زما دا هيله وه چې ټول اسلامي اولسونه آزاد او خپلواک ووينم. په دې توگه نو زما په زړه کې يوازې اوس دغه هيله نه ده چې له اسلامي اولسونو سره د خپلې ازادۍ په جگړه کې مرسته وکړم بلکه په راتلونکې کې به هم د خپل حکومت له ليارې مرسته ورسره کوم. زما اولس هم له ماسره په دغه خواخوږۍ کې شريک دی چې مسلمان اولسونه پرمختگ وکړي د جرمني اولس او د مسلمانانو ترمنځ دغه اوسني په زړه پورې اړيکې به له جگړې وروسته هم همدا سې په زړه پورې پاتې شي زه به په تلپاتې توگه له اسلامي اولسونو او په ځانگړې توگه له محترم خليفه او تاسو محترم سره ملگري يم زه خدای ﷻ ته دا دعا کوم چې ستاسو په پاچاهۍ کې دې د بري لمر د وريځو له شپول پرته، تلپاتې لري.

د جرمني پاچا ته د امير ليك

۱۹۱۶ کال - د سپتمبر ۱۶

(۱) د ليك پر پاكټ:

كه خداى (ﷺ) غواړي نو دغه د ملگرتوب ليك دې د جرمني قدرمن پاچا ته عزت وركړي چې پاچاهي يې پراخېږي او قوت او زور يې لوى دى. دغه ليك د ۱۳۳۴ (سپوږميز) كال د ذولقعدې مياشت په ۱۷ نېټه چې د ۱۹۱۶ ميلادي كال د سپتمبر مياشتې له ۱۶ سره سمون خوري، د افغانستان او پر هغه پورې د تړليو سيمو د لوى پاچا سراج المله والدين له خوا كښل شوى دى.

(۲) د ليك متن:

دغه ليك د جرمني دولت خليفونكي، لوى، قدرمن، د زور او قوت لرونكي پاچا ته د عزت وركولو هيله ده چې د ملگرتوب پر بنكه ليكل شوى دى. ستاسو له عزته ډك، ښكلى او د ملگرتوب ليك چې ستاسو خواخوږي هم ورسره مله وه راوړسېد او د ملگرتوب د ډالۍ په څېر مو ومانه. زه هم ستاسو ملگرى، تاسو ته د ملگرتوب سلامونه درلېږم. ستاسو د محترم ليك او د خواخوږۍ د احساساتو په ځواب كې پردې ټكي ټينگار كوم چې له موږ سره ستاسو په ملگرتيا كې دې خداى بركت واچوي. په پاى كې دا هيله لرم چې د عزت، د هيلو د تر سره كېدلو او د پاچاهۍ او واك ورځې دې خداى (ﷺ) اوږدې كړه. د ۱۳۳۴ د ذولقعدې مياشتې ۱۷ مه نېټه چې د ۱۹۱۶ ميلادي كال د سپتمبر له ۱۶ سره سمون خوري ستاسو د پاچاهۍ خواخوږى ملگرى امير حبيب الله خان سراج المله - والدين

د جرمني دولت او افغانستان

تر منځ تړون - اکتوبر، ۱۹۱۶

د افغانستان او جرمني د مشرانو او ولس دا هیله او برخلیک دی چې په راتلونکي کې په خپلو سیمو کې خپلواک ژوند وکړي او له خپلو عنعنو او قوانینو سره سم و اوسېږي ددغو دواړو پاچاهانو د هونبیا رتیا پر بنسټ، دوی په دې پوه شول چې د اولسونو د پرمختیا او سترتوب لپاره باید له نورو آزادو اولسونو سره سوداگریزه او اقتصادي ملگرتیا وکړي چې د همدغو لاملونو له مخې دواړو درنو پاچاهانو:

محترم سراج المله - والدین امیر حبیب الله خان د دولت خدا داد - افغانستان پر پاچاهۍ پورې تړلیو دولتونو پاچا او محترم د جرمني امپراتور او د پرویش پاچا د جرمني دولت په نوم دغه پرېکړه وکړه چې دغه لاندې تړون سره لاس لیک کړي چې خدای (ج) دې په کې د پاچاهانو او اولسونو لپاره برکت واچوي.

لومړۍ ماده:

زه د جرمني پاچا په ډېرې خوښۍ سره په دې خبره پوه یم چې د افغانستان محترم امیر حبیب الله خان د لوی عبدالرحمن خان زوی او د بارکزی ټبر غړی چې له پخوا راهیسې یې د افغانانو ملک ته امیران والی کړي دي د خپلو پلرونو تاج یې په کابل کې ساتلې دی او له خپلو گاونډیانو څخه په پوره آزادي او خپلواکۍ کې خپله واکمني چلوي.

له دې امله زما لویه هیله داده چې د امیر یو استازی، لکه د نورو آزادو مشرانو استازي چې زما ترڅنګ دي، دلته راشي او په دایمي توګه یې په خپل څنګ کې ولرم د نوموړي له خوا به زه خبرېم چې دده مشر زما او زما د هېواد په اړه په بېلابېلو چارو کې څه خیال او سوچ لري نوموړي استازي ته به د جرمني د پاچاهۍ له خوا لکه د نورو آزادو هېوادونو د استازو په څېر خپل حقوق، آزادي او عزت ورکول کېږي.

دویمه ماده

زه حبیب الله خان د افغانستان د ټولو ولایاتو امیر دغه هیله لرم چې د جرمني د واکمنۍ استازي ته ښه راغلاست ووايم او په دایمي توګه یې د خان په څنګ کې وګورم زه به نوموړي ته هر ډول آزادي، مرسته، حقوق او عزت ورکوم.

لکه نورو ملگرو او ازادو حکومتونو ته چې ورکول کېږي. دده له خوانه په زه په هره برخه کې دده د مشر له نظره خبرېږم

درېمه ماده:

له ديپلوماتیکو استازو سربېره دواړه لاسلیکونکي حق لري چې د یو بل په هېوادونو کې د تګ راتګ او سوداګرۍ د اسانتیاوو لپاره قونسلګرۍ پرانيزي په هغه بل هېواد کې د کار له پیل او منلو مخکې به د ديپلوماتیکو چارو استازي په دې اړه وړاندیز کوي ددغو کسانو ساتنه به لکه د ديپلوماتیکو استازيو غوندې کېږي

څلورمه ماده:

له یو څخه تر دريو پورې استازيو ته به د خپل پاچا له خوا یو لاسلیک شوی سند ورکول کېږي چې هغه هېواد ته له رسېدو سره سم به یې د خپل کار له پیل څخه مخکې مسئول مقام ته سپاري تر دې وروسته چې دوی ومنل شول او د کار اجازه ورکړل شوه نو دوی کولای شي چې د خپلو هېوادو پر بېلابېلو چارو پورې اړونده څانګو سره اړیکې ټینګ کړي او هلې ځلې ورته وکړي.

پنځمه ماده:

د پرېکړه کوونکو هېوادونو استازي چې د یو او بل په هېواد کې اوسي، دا حق لري چې هلته له تعقیب پرته په ازادۍ سره د سوداګرۍ اعلانات او سفرونه وکړي د دوی د تګ راتګ په لاره کې به ځنډونه نه جوړېږي.

شپږمه ماده:

دواړه پرېکړه کوونکي هېوادونه به ددغو استازيو سر او مال محفوظ ساتي او د خوندي ساتنې ډاډ به ورکوي.

اوومه ماده:

دواړه پرېکړه کوونکي هېوادونه به د یو او بل استازيو ته ځانګړي حقوق ورکوي او مرسته به ورسره کوي په ځانګړې توګه به ګمرکي امتیاز ورکول کېږي لکه د نورو هېوادونو استازيو ته چې ورکول کېږي.

اتمه ماده:

د جرمني د دولت کسانو او استازيو ته به دا حق حاصل وي چې په افغانستان کې د هر ډول مخابراتو او د اړیکو د ټینګولو له وسایلو څخه په هغه بیه

گټه واخلي چې ددې هېواد د اوسېدونكيو او يا نورو هېوادونو كسانو لپاره ټاكل شوې ده

نهمه ماده:

دغه اوسنی تړون به دايمي بڼه لري او د پرېکړه کوونکو هېوادونو د راتلونکو حکومتونو لپاره به اعتبار لري. که کوم پرېکړه کوونکی هېواد او يا د هغه راتلونکی څوک ددغه تړون پای ته رسول غواړي نو باید يو کال مخکې د خپل استازي په وسیله دویم هېواد ته خبر ورکړل شي:

دغه تړون به له هغې ورځې څخه يوه میاشت وروسته د عمل ډگر کې کېږي چې د جرمني د واکمن له خوا په جرمني کې د يوې لوې جشني لمانځنې په لړ کې لاسليک شي او د افغانستان د ټولو ولاياتو پاچا امير حبيب الله خان هم دغه تړون ومني.

د افغانستان د ټولو ولاياتو پاچا امير حبيب الله خان او د جرمني د دولت استازی به د دغه تړون دوه کاپي ولري

د جرمني دولت او افغانستان ترمنځ تړون

چې په کابل کې د فون نيدرماير او فون هينتينگ

له خوا تر سره شوی دی - جنوری / ۱۹۱۶

د افغانستان د لوی حکومت او د جرمني د لوی حکومت ترمنځ د ملګرتیا راتلونکی تړون به د افغانستان د پاچا او د جرمني د پاچا له خوا ترسره کېږي. دغه تړون به په اوسني او راتلونکي وخت کې د افغانستان او جرمني د حکومتونو لپاره لارښود وي.

(۱) د افغانستان حکومت به د خپلې خپلواکۍ او سیاسي آزادۍ اخیستل پیلوي.

(۲) د جرمني حکومت په دا ژمنه کوي چې د افغانستان له حکومت سره به هومره مرسته وکړي څومره چې یې وس رسېږي، د افغانستان خپلواکي به مني. ده اتریش، ترکیې او بلغاریا حکومتونه به دې ته اړباسي چې دغه حکومتونه یې هم په رسمیت وپېژني.

(۳) د افغانستان حکومت به د خپلې پوځي ځواکمنۍ لپاره هلې ځلې کوي او له پارس، هند او روسي ترکستان سره د د سیاسي اړیکو د ټینګولو هلې ځلې به هم پیلوي.

(۴) د جرمني حکومت دې ته چمتو دی چې د افغانستان حکومت ته یو لک (۱۰۰۰۰۰) نوې ټوپکې، درې سوه ټوپکې، هر ډول لویې او وړې وسلې - له خپلو مرمیو سره او ددې په څنګ کې د جنګ نور هر ډول سامان الات او لس میلیونه پونډه ورکړي دغه شیان به د مرستې په توګه وي. ددې لپاره باید د پارس لاره خلاصه شي چې افغانستان ته د افسرانو، انجنیرانو او نورو کارکوونکو لپاره د راتګ لپاره به یې خنډه وي دغه کسان به د افغانستان د حکومت په واک کې ورکول کېږي، د افغانستان له خوا به منل کېږي او د افغانستان د حکومتی مامورینو په څېر به چلند ورسره کېږي.

(۵) د افغانستان دولت به په داسې وخت کې له دغو څېړنو څخه کار اخلي چې ډېره اړتیا ورته ولري او کارول یې بیخي ختمي دي.

(۶) که چېرې افغانستان جګړې ته راداخل شي او یا د هېواد پوځي او کورنیو سیاسي حالاتو په اړه بهرنی ګامونه اوچت کړي نو د جرمني حکومت دې ته چمتو دی چې د افغانستان د حکومت په خوښه په جنګ کې د بایلل شویو

سیمو او یا د غلیمانو له خوا د نیولو شویو سیمو د بېرته اخیستلو په کار کې ملاتړ وکړي.

(۷) د افغانستان حکومت، فون هیټینګ د جرمني د استازیتوب د سکرټری په توګه مني او خپل یو استازی پارس ته لېږي چې هلته په پټه د جرمني، اتریش او ترکیې له استازویو سره اړیکې ټینګ کړي او هر کله چې مناسب وخت راورسېد نو خپل خان به د افغانستان د وزیر په توګه ورپېژني. د سولې د تړون په وخت کې به یو کس چې د سولې د کنفرانس لپاره مناسب وي د افغانستان په استازیتوب ونډه اخلي.

(۸) پیر استازيو پورې اړه لري:

الف: د استازيو ساتونکي (محافظين) به له شلو څخه تر دېرشو کسانو زیات نه وي.

ب: د استوګنې لپاره ورته د څلوېښت زره متر مربع زمکې د اخیستلو اجازه شته دی چې د استازيو لپاره دفتر په کې جوړ کړي.

خ: د دولتونو استازيو که په افغانستان کې کومې ځانګړې غوښتنې لرلې، نو د افغانستان د قوانینو له مخې به یې پرېکړه کېږي او پر استازيو پورې کومه اړه نه لري. د بېلابېلو سوداګریزو او نورو چارو په اړه چې تر اوسه پورې په افغانستان کې کوم قوانین نشته، نو د افغانستان حکومت به ورته نوي قوانین راباسي.

(۹) له عمومي سولې وروسته به د افغانستان او جرمني د حکومتونو له خوا د سوداګرۍ یو داسې تړون لاسلیک کېږي چې د دواړو خواوو پرې توافق شوی وي.

(۱۰) دواړه هېوادونه به ددې تړون په اړه هغه وخت ځانونه ژمن بولي چې د افغانستان د حکومت استازي ته، په پارس کې د جرمني د حکومت له خوا ددې تړون د منلو ډاډ راورسېږي.

د لوی پاچا لاسلیک

زه د افغانستان د لوی دولت په نوم دا هیله لرم چې د جرمني له محترم حکومت سره دغه تړون تر سره شي.

سراج الملة والدين

د ربیع الاول ۱۸ نېټه

د کپتان نيدرماير او هينتيگک لاسليکونه

د افغانستان حکومت د جرمني له حکومت سره ملگرتوب غواړي او هغه هم په يورسمي تړون کې زه ددې تړون يوه کاپي د جرمني حکومت ته لېږم. دا چې ما افغانستان په خپلو سترگو وليد نو دا هيله او غوښتنه لرم چې د جرمني حکومت به دغه تړون ومني

د ۱۹۱۶ کال د جنورۍ ۲۴

د هينتيگک لاسليک

د نيدرماير لاسليک

بېتمن هو لوېگ . ته

د نصرالله ليك

ستاسو د دولت استازي او پوځي افسر فون هينتيگ ستاسو محترم ليك، زما قدرمن پاچا ته وروسياره او هغه زما لوی پاچا نه راجا مهندر اپرتاب هم ورو پېژانده لوی پاچا هغوی له خپل خان سره په څنگ کې کښېنول او د افغانستان د حکومت په سپېڅلو مېلمنو کې يې شمېري. قدرمن راجا مهندر اپرتاب مورساني خپلې هلې ځلې پيل کړې دي او د افغانستان د حکومت له خوا ورسره پوره ملاتړ او مرسته کېږي.

ستاسو له لورې په رارسېدلي ليك کې ستاسو د شاهي دولت له خوا دغه هيله څرگنده شوې ده چې که خدای (ج) وکړي د افغانستان د پياوړي دولت او د جرمني دولت ترمنځ د ملگرتوب همېشني اړيکي ټينگ شي دسره يو ډول (ورته) اهدافو له امله بايد ددغو دواړو هېوادونو د ځواک او واکمنۍ رڼا وې تليدې وي. ستاسو د دولت استازي فون هينتيگ ته په گوته شوې ده چې د اوسنيو جنګي حالاتو د ځينو ضروري ټکو جاج واخلي او د افغانستان د دولت او د جرمني، اتریش، هنگري او ترکيې د اړيکو د پياوړي کولو لپاره هلې ځلې وکړي چې د اړيکو دغې پياوړتيا ته تاسو سترګې پر لار ياست. ښاغلي هينتيگ ته له لوی پاچا سره د ځينو مهمو پوښتنو د ځواب پيدا کولو دنده هم ورپه غاړه ده. محترمه، ستاسو د جرمني د پاچاهۍ او حکومت ددغې هيلې له امله زما پاچا او د افغانستان حکومت ډېر زيات خوشاله شول.

د افغانستان دولت هم د جرمني له دولت سره د زړه له کومې د اوږدې ملگرتيا غوښتنه کوي او هيله لري چې د دواړو هېوادونو د گډو موخو (هدفونو) له کبله او د دواړو هېوادونو د گټو لپاره بايد دغه گډه ملگرتيا د يو تړون له ليارې لاسليک شي.

قدرمنه، د افغانستان حکومت له فون هينتيگ څخه غوښتنه وکړه چې د افغانستان د حکومت او د جرمني د پاچاهي حکومت ترمنځ د ملگرتوب تړون ژر تر ژره ترسره شي. هينتيگ په دې اړه ځيني شرطونه لرل. هغه وويل:

* Bethmann Hollweg د جرمني پاچا و او دغه ليك د نایب السلطنه نصرالله خان له خوا

ورته کښل شوی دی (ژ)

په رسمي توگه زه خپله داسې يو تړون نه شم کولای خو زه به يې د جرمني پاچاهي حکومت ته وړاندې کړم. که چيرې ما او يا کوم بل چاته دا اجازه راکړای شوه نو بيا به د افغانستان د حکومت او د جرمني د حکومت دغه تړون رسمي بڼه غوره کړي

دا چې هينتيگ هيله کړې چې خپل هېواد ته د تگ اجازه ورکړای شي نو زه تاسوته دا ليک کارم او ورسره د افغانستان د پاچاهي حکومت له خوا د همېشني ملگرتيا هيله ملگري ده. په دې ليک کې دا هيله هم مله ده چې د افغانستان د حکومت او د جرمني د حکومت ملگرتيا ژر تر ژره له خبرو څخه د عمل پر او ته ورسېږي.

ستاسو روغتيا او سلامتيا زما لويه هيله ده

خوشال انځور

(Khoschal Anzor)

پر ۱۳۵۹ لمريز کال په کابل کې
زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې يې په کابل
اوبيا په پېښور کې ترسره کړې
دي. له شپږو کلو راهيسې د
جرمني د کولن په ښار کې
اوسېږي او دلېسې په لسم ټولګي
کې زده کړې کوي.

د اېي لومړنۍ چاپېدونکې ژباړه
ده او همدارنگه يې له جرمني
ژبې څخه يو شمېر لنډې کيسې
پښتو کړي. دغه راز يې يو
شمېر پښتو لنډې کيسې په جرمني
ژباړلي او د ټولګو په توګه يې
چمتو کړې دي.

د شعريوه ټولګه هم لري او
يوشمېر لنډې کيسې يې هم
ليکلي دي.

د نيدرماير په دغه يونليک کې دلومړۍ
نړېوالې جگړې په بهير کې دافغانستان
دمعاصر تاريخ په اړه ډېر نوي ټکي
راڅرگند شوي او ددې ژباړې په پای
کې دجرمن-افغان د سياسي اړيکو
لومړنۍ پانې دلومړي ځل لپاره په
تفصيل سره راغلي دي.

جنرال نيدرماير دلومړۍ او دويمې
نړېوالې جگړې برخه وال و او دجرمني
له ماتې وروسته په جرمني کې دروسانو
له خوا بندي او دهمدغو روسانو په
زدان کې يې له نړۍ څخه يې سترگې
پټې کړې.

دافغانستان دکلتوري ودې ټولنه - جرمني

VEREIN ZUR FORDERUNG DER
AFGHANISCHEN KULTUR E.V

دخپرونولې : (۱۴)